

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНЕ ІНВЕСТУВАННЯ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

МОНОГРАФІЯ

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНЕ
ІНВЕСТУВАННЯ
ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Монографія

За загальною редакцією О. Л. Пластуна

Суми
ВВП «Мрія»
2023

УДК 351.82+351.863]:336
С 69

*Рекомендовано до видання
вченою радою Сумського державного університету
(протокол № 3 від 19 жовтня 2023 року)*

Рецензенти:

Журавка Ф. О. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Сумського державного університету;

Кремень В. М. – докторка економічних наук, професорка, провідна економістка відділу виявлення та дослідження фактів нанесення шкоди управлінню з питань стягнення шкоди Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

Данько Ю. І. – доктор економічних наук, професор, проректор із наукової роботи Сумського національного аграрного університету.

Соціально відповідальне інвестування для досягнення
С 69 цілей сталого розвитку : монографія / за заг. ред.
О. Л. Пластуна. – Суми : видавничо-виробниче
підприємство «Мрія», 2023. – 160 с.
ISBN 978-966-473-342-4

У монографії розглянуто теоретичні аспекти та методологічне забезпечення соціально відповідального інвестування. Окрему увагу приділено метааналізу наявної академічної літератури з питань ESG-активності, відповідального інвестування та його регулювання, а також імпакт-інвестуванню як перспективної форми відповідального інвестування.

Видання рекомендоване для фахівців у галузі фінансів, фінансових ринків, інвестування, студентів та аспірантів економічних спеціальностей, а також науковців і викладачів закладів вищої освіти.

УДК 351.82+351.863]:336

ISBN 978-966-473-342-4

© Сумський державний
університет, 2023
© ВВП «Мрія», 2023

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Концепція сталого розвитку: від благодійності до джерела підвищення конкурентоспроможності підприємства	7
2. Метааналіз дослідження проблематики сталого розвитку та esg-активності в академічному середовищі	20
3. Бібліометричний аналіз академічного середовища в контексті забезпечення реалізації відповідального інвестування	32
4. Економіко-статистичний аналіз стану ринку кредитування домашніх господарств України в контексті цілей сталого розвитку	45
5. Бенчмарки відповідального інвестування: метааналіз наукових напрацювань	62
6. Імпакт-інвестування як засіб відновлення поліського регіону України в повоєнний період	79
7. Роль імпакт-інвестування в повоєнному відновленні видобувної промисловості України	115
8. Метааналіз регуляції відповідального інвестування: погляд із позиції науки	132
9. Регулювання механізму відповідального інвестиційного забезпечення: світові та національні тренди	147

ВСТУП

Процес досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР), що офіційно розпочався у 2016 році, породив низку конкретних питань в експертному та академічному середовищах. Ці питання охоплюють широкий спектр аспектів: від розроблення стратегій досягнення сталого розвитку та формування відповідних індикаторів досягнення ЦСР до особливостей збирання й аналізування даних, а також пошуку найбільш ефективних способів виконання конкретних ЦСР або їх окремих цілей.

Зважаючи на високу важливість проблематики сталого розвитку та досягнення ЦСР, ця тема набула широкого резонансу в академічному оточенні. Накопичені знання в цьому напрямку вже потребують систематизації й узагальнення з метою спрощення їх застосування для виконання практичних завдань.

Одним із наслідків зростання інтересу до сталого розвитку став стрімкий розвиток концепції відповідального інвестування у світі впродовж останнього десятиліття, що також сприяє активному вдосконаленню його нормативного регулювання.

Як наслідок, останніми роками фіксують значне зростання інтересу з боку урядів та політиків до сталого фінансування й відповідальних інвестицій. Інтерес відображає глобальне визнання необхідності враховувати екологічні, соціальні та управлінські аспекти (ESG) під час ухвалення рішень щодо інвестування. Ця тенденція привела до створення окремих національних та регіональних норм, спрямованих на регулювання відповідальних інвестицій, що також привело до диференціації нормативного поля.

У результаті впродовж останнього десятиліття було внесено понад 730 змін різного рівня до регуляторних документів 50 найбільших економік світу. Ці зміни стосуються врахування інвесторами ESG-факторів та ризиків, пов'язаних із сталим розвитком. Відповідно до цього набуває актуальності створення дорожніх карт, нормативних меж та політик для регулювання відповідальних інвестицій.

Важливим викликом в упровадженні практик відповідального інвестування є інформаційна асиметрія. Вона

проявляється в проблемах доступності та узгодженості даних щодо відповідального інвестування, суперечливих і застарілих рейтингів, низької прозорості бенчмарків й індексів тощо. Відсутність стандартизації та уніфікованого законодавчого регулювання для відповідального інвестування та його оцінювання рейтинговими агентствами також поглиблює цю проблему. Усе це свідчить про актуальність та значущість дослідження наявних бенчмарків у контексті стандартизації й систематизації сектору відповідального інвестування.

Монографія складається з восьми розділів, викладення яких комплексно розкриває проблему формування теоретико-методологічних основ та методичного інструментарію впровадження, розвитку й регулювання соціально відповідального інвестування для досягнення Цілей сталого розвитку. Вирішення зазначеної проблеми, презентоване авторами монографії, дозволяє сформувати інформаційне поле для науково обґрунтованого управління процесами, пов'язаними з відповідальним інвестуванням та їх організацією.

Зокрема, в першому розділі розкрито сутність концепції сталого розвитку. Другий розділ містить метааналіз дослідження проблематики сталого розвитку та ESG-активності в академічному середовищі. У третьому розділі розглянуто академічне забезпечення реалізації відповідального інвестування. Четвертий розділ уміщує економіко-статистичний аналіз стану ринку кредитування домашніх господарств. П'ятий розділ містить мета-аналіз наукових напрацювань стосовно бенчмарків відповідального інвестування. У шостому розділі розглянуто імпаکت-інвестування та його роль у відновленні економіки. Зокрема, досліджено імпакт-інвестування як засіб відновлення Поліського регіону України в повоєнний період, а також визначено роль імпакт-інвестування в повоенному відновленні видобувної промисловості України. У сьомому розділі наведено результати метааналізу регуляції відповідального інвестування. Восьмий розділ присвячено дослідженню світових та національних трендів регулювання механізму відповідального інвестиційного забезпечення.

Одержані в монографії результати доповнюють інструментарій, необхідний для досягнення Цілей сталого

розвитку і надають необхідну інформацію щодо доцільності прийняття змін у державній регулятивній політиці з метою розвитку відповідального інвестування як еволюційної умови функціонування фінансового сектору.

Усе це в комплексі створює необхідний теоретичний базис для вирішення проблем досягнення сталого розвитку та наявних проблем, зокрема, фінансових гепів.

Питання, висвітлені в монографії, адресовані широкому колу фахівців: представникам органів фінансового нагляду, регулювання й управління держави та її фінансового сектору, керівникам компаній, інвесторам та іншим учасникам фінансових ринків, викладачам вищої школи, студентам, аспірантам.

Наукова праця містить результати досліджень, проведених у межах науково-дослідної роботи «Фрактальна модель трансформації фондового ринку України: соціально-відповідальне інвестування для досягнення Цілей сталого розвитку» (номер державної реєстрації 0121U100473).

Павло Брінь

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7374-3727>

Ян Вендунь

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1709-9035>

1

КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ВІД БЛАГОДІЙНОСТІ ДО ДЖЕРЕЛА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Сьогодні з огляду на зростаючі техногенні небезпеки людство починає все більше й більше замислюватися над тим, як будуть жити наші діти та онуки, що в академічних термінах може бути сформульовано як приділення більшої уваги цінностям сталого розвитку. У широкому розумінні корпоративна стратегія сталого розвитку передбачає, що менеджмент підприємства дбає не лише про прибуток, а й приділяє увагу захисту інтересів майбутніх поколінь, враховуючи їх потребу в безпечному та здоровому довкіллі, тобто сталий розвиток – «це розвиток, що задовольняє потреби сучасного суспільства, не завдаючи шкоди інтересам майбутніх поколінь» (Butlin, 1987). Методологія сталого розвитку формує вимоги щодо захисту довкілля, соціальної справедливості, економічного зростання, відсутності расової, національної та інших видів дискримінації й спрямована на підвищення загального рівня життя суспільства. Бажаним результатом втілення концепції сталого розвитку є побудова суспільства, у якому умови життя та ресурси задовольняють людські потреби без підриву планетарної цілісності й стабільності природної системи. Концепція сталого розвитку спрямована на пошук балансу між економічним розвитком країни, захистом довкілля та соціальним добробутом населення.

За час існування формування концепції сталого розвитку зазнало певної кількості якісних змін, дослідження яких допоможе краще зрозуміти сучасний стан цього феномену. Зважаючи на позиції сучасних поглядів на сталий розвиток та корпоративну соціальну відповідальність, концепцію сталого розвитку можна умовно поділити на п'ять етапів, наведених на рисунку 1.1. Розглянемо ці етапи більш детально.

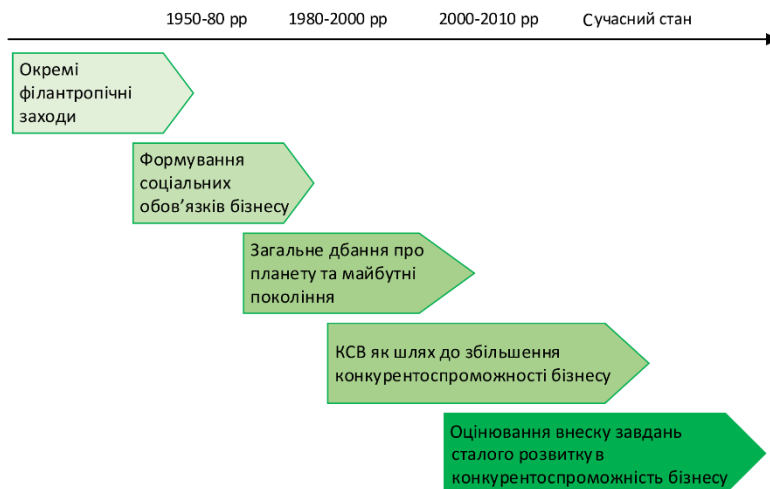

Рисунок 1.1 – Етапи розвитку концепції сталого розвитку (авторська розробка)

Ще з давніх часів люди дбали не лише про себе, а й про інших. Широковідомою є історія, коли студент поцікавився в Маргарет Мід, що, на її думку, є першою ознакою цивілізації (Thompson, 2020). Мід не назвала жодної з найбільш очевидних ознак ранніх цивілізацій (технології, знаряддя праці, мистецтво, письменність, релігія, поділ праці і т. ін.). Натомість, на її думку, першим доказом виникнення цивілізації є зламана кістка стегна (лат. femur), яка потім зрослася. Знахідка датована приблизно 15 000 років тому. Процес загоєння такої рани природно (без застосування сучасних технологій) триває щонайменше шість тижнів. Увесь цей час людина не могла б вижити без допомоги інших, оскільки потрібно було добувати їжу, захищатися від

хижаків тощо, тобто це загоєне стегно є свідченням того, що хтось прийняв рішення не кидати пораненого, захищав та годував його, допомагав йому одужати. І хоча в окремих академічних статтях (Lasco, 2020) ставиться під сумнів існування цієї фрази Мід, ніхто не заперечує існування її іншої тези: «Цивілізація починається з допомоги комусь іншому подолати труднощі» (Thompson, 2020). Окремі індивіди розглядають допомогу іншим виключно з позиції філософії свідомого егоїзму та сприяння власним інтересам (наприклад, якщо поранені одужали, вони могли повернутися до сприяння добробуту групи; якщо певні члени групи допомагають іншим, то вони також очікуватимуть на допомогу, коли це буде необхідно для них самих). Інші розглядають як основні важелі любов до їх пораненого товариша. Проте якими б не були причини, Маргарет Мід стверджувала, що саме з допомоги іншим і починається цивілізація.

З розвитком суспільства починали формалізуватися й основні підходи до дбання про інших. Благодійність була частиною людської культури впродовж тисячоліть. Феномен благодійності усвідомлювало суспільство у Давньому Єгипті, Давньому Китаї, Давній Індії як одне з найважливіших добродесних цінностей людини, здебільшого її розглядали як соціальну виплату нужденним. Існують численні випадки благодійних дій у стародавніх цивілізаціях, починаючи з 2 500 BCE (або 4 500 років тому), тобто приблизно в той час, коли єгиптяни будували піраміди. Початком цього можна вважати запровадження одного з перших податків (tithe) для потреб незаможних, який почали стягувати на релігійній основі близько 2 500 BCE, він досягав приблизно 1/10 від доходу (десятина), та появу самого слова «філантропія» приблизно 500 BCE (Lauth, 2014). Щодо України, то формальним початком благодійності можна вважати заповідь про любов до ближнього, яку поширювали з прийняттям у 988 році християнства. Саме тоді в Київській Русі починають систематично піклуватися про бідних, роздавати милостиню (зазначимо, що ключовою в цій тезі є саме систематичність, бо в історії України є багато свідчень щодо благодійності й прийняття християнства). Найбільш знаковою подією в новий час можна вважати прийняття в Англії в 1597 році Акта «Про використання

благодійних коштів», що можна вважати початком офіційної філантропії.

Необхідно зазначити, що спочатку благодійні заходи запроваджували зазвичай окремі люди, а якщо це й стосувалося підприємств, то було пов'язано з особистими цінностями власників (не менеджерів) бізнесу. Найбільш помітним філантропом кінця 19-го століття став Едвард Карнегі, який намагався не лише здійснювати благодійні заходи, а й поширювати філантропічні цінності в академічному середовищі. На початку своєї діяльності, коли Карнегі став власником найбільшого на той час комбінату з виробництва сталі й коксу, він турбувався лише про прибуток, але згодом зрозумів і власні соціальні обов'язки, витрачав багато коштів на соціальні проекти та в 1889 році опублікував наукову працю «Євангеліє багатства» (Carnegie, 1889), у якій він стверджував, що великомасштабне підприємництво повинне давати велику користь усьому суспільству, не лише створюючи робочі місця та перерозподіляючи частину прибутку у вигляді заробітної плати, а й за допомогою благодійних внесків до закладів культури та соціального захисту. Тому працю Карнегі можна вважати першою академічною публікацією у сфері сталого розвитку та соціальної відповідальності бізнесу.

Наступним кроком в академічному формуванні концепції сталого розвитку стала праця Говарда Боуена «Соціальна відповідальність бізнесмена» (Bowen, 1953), що базувалася на концепції, згідно з якою компанія також є громадянином суспільства, в якому вона існує та діє. Боуен визначив корпоративну соціальну відповідальність (КСВ) як «зобов'язання бізнесменів проводити таку політику, ухвалювати ті рішення або слідувати такій стратегії, які є бажаними з погляду не лише бізнесу, а й цілей і цінностей суспільства» (Bowen, 1953). Зазначимо, що працю писали у складні післявоєнні часи протистояння між капіталізмом та комунізмом й ідеї Боуена не поділяла частина суспільства, оскільки їх ототожнювали з комуністичними. Саме через це в 1950 році він був змушений залишити Університет Іллінойсу після обвинувачень у тому, що налаштований проти бізнесу взагалі. Праця Боуена стала першою дискусією про ділову етику та соціальну відповідальність; це створило основу, за

допомогою якої керівники підприємств і науковці могли розглядати її як частину стратегічного планування та ухвалення управлінських рішень. Незважаючи на те, що праця була написана в іншу епоху, її регулярно й усе частіше цитували через актуальність для сучасних етичних питань ведення бізнесу. Багато експертів вважають, що це основоположна книга про корпоративну соціальну відповідальність та сталий розвиток.

Не всі бізнесмени другої половини 20-го століття були готові сприйняти цінності Боуена. Спочатку Т. Левітт одним із перших запропонував звернути увагу на ринкові сили в контексті дискусії про сутність соціальної відповідальності. У статті «Загрози соціальної відповідальності» (Levitt, 1958) він трактував соціальну відповідальність як концепцію, що призводить до загибелі капіталізму. Оскільки його процвітання можливе лише за умов, коли кожен суб'єкт реалізує властиві саме йому функції. Бізнес матиме більше шансів на виживання, якщо він зосередиться на виконанні своєї основної мети – отриманні максимального прибутку (Levitt, 1958). На думку Левітта, бізнес несе відповідальність двох видів: по-перше, бізнес повинен дотримуватися загальноприйнятих норм повсякденного цивілізованого спілкування (сумлінність, чесність тощо); по-друге, він повинен прагнути до матеріальної вигоди (Levitt, 1958). Ще однією цікавою працею у сфері КСВ у цьому напрямку стала книга «Капіталізм і свобода» Мілтона Фрідмана, основна теза якого полягала в тому, що соціальна відповідальність бізнесу повинна бути спрямована лише на збільшення прибутків; компанія не несе соціальної відповідальності перед громадськістю чи суспільством і має єдину відповідальність – перед своїми акціонерами (Friedman, 1962). Водночас Фрідман пропагував економічну свободу як необхідну свободу, а також як життєво важливий засіб політичної свободи. Фрідман стверджував, що економічна свобода, наприклад, захищає меншини від дискримінації, оскільки ринок байдужий до «їх поглядів чи кольору шкіри» (Friedman, 1962). Фрідман чітко відокремлює менеджера від підприємства, у цьому сенсі імідж компанії та її власника не є одним цілим, і менеджмент компанії не може вплинути на ухвалення рішень та відтворення свого образу в суспільстві, а

власник, зацікавлений у зростанні своїх доходів, не є суб'єктом розвитку суспільного добробуту, маючи єдину відповідальність у вигляді додержання закону. У цьому сенсі соціально відповідальним можна назвати будь-якого працівника, який сплачує податок (наприклад, податок на свій дохід), незалежно від його переконань.

Підхід Фрідмана з позиції нинішнього часу є досить дискусійним, втім, його можна розглядати як підсилення важливості економічної відповідальності компанії, особливо якщо розглядати його з використанням методичного апарату Арчі Керролла, який у 1979 році запропонував піраміду, яка зробила те, що здавалося неможливим, – об'єднала два попередні підходи (Carroll, 1979). Основою піраміди Керола є саме економічна відповідальність компанії, але він також підкреслює необхідність й інших видів відповідальності для компанії, зокрема філантропічних заходів. Концепція Керролла трактує соціальну відповідальність бізнесу як «відповідність економічним, правовим, етичним та філантропічним очікуванням, що висуваються суспільством організації в даний період часу» (Carroll, 1979). Зважаючи на це визначення, Керролл виділяє чотири типи соціальної відповідальності бізнесу в порядку їх важливості: економічну, правову, етичну та філантропічну, презентовані у формі піраміди, тобто спрямованість бізнесу на прибуток повинна відбуватися в правовому полі, компанія повинна бути етичною й запроваджувати філантропічні заходи. Едвард Фрідман продовжив об'єднання економічних та соціальних обов'язків бізнесу в теорії стейкхолдерів, що розглядає компанію з позиції всіх зацікавлених сторін, тобто будь-яких осіб, на яких впливають рішення, ухвалені компанією (Freeman та Reed, 1983). Згідно з концепцією власники й менеджери компанії повинні керувати її діяльністю так, щоб інтереси стейкхолдерів не утискалися, щоб зберігався відповідний етичний баланс. У цьому разі саме такі функціонування й розвиток компанії є практичним підтвердженням та реальним доказом її соціальної відповідальності. Фрідман констатує, що прибуток компанії цілком залежить від задоволення всіх стейкхолдерів, а не лише клієнтів компанії; цю тезу можна вважати основою подальших досліджень впливу застосування стратегії сталого розвитку на

конкурентоспроможність підприємства у тому сенсі, що для того, щоб бути конкурентоспроможною, компанія повинна дбати не лише про задоволення власних клієнтів, а й про інших стейкхолдерів (найманих працівників, локальне суспільство, державу і т. ін.).

Наступним етапом якісної зміни поглядів у галузі сталого розвитку, на нашу думку, необхідно вважати сформульовану Джоном Елкінгтоном Концепцію потрійного критерію (Triple bottom line, TBL), що передбачає розроблення корпоративної стратегії, згідно з якою менеджери компанії беруть до уваги не лише фінансові та соціальні показники, а й екологічні результати діяльності компанії (Elkington, 1997), виділивши в цьому разі три основні елементи корпоративної сталості, так звані «3 Пі» (3P – people, planet, profit) – «люди – планета – прибуток». Пізніше згадані три виміри трансформувалися в основні складові концепції сталого розвитку (екологічну, економічну, соціальну) стосовно діяльності компанії.

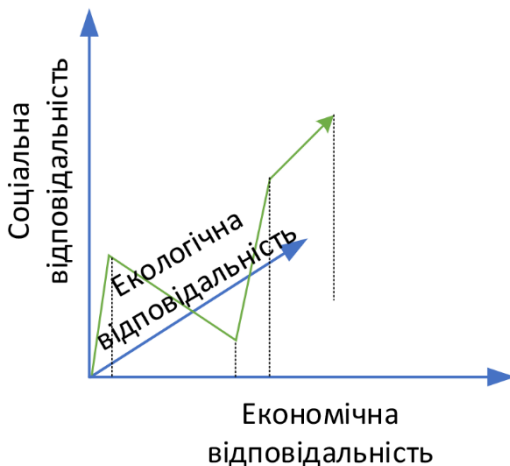

Рисунок 1.2 – Хронологічний аналіз уваги до основних вимірів концепції сталого розвитку (авторська розробка)

Розглянуту трансформацію поглядів на соціальну відповідальність та сталий розвиток подано на рисунку 1.2. Наочно презентовано, як спочатку думки вчених схилилися до

важливості соціальної відповідальності (Карнегі та Боуен), потім – до економічної (Левітт та Фрідман), далі – до балансу між соціальною й економічною відповідальністю (Керролл і Фрідман) й на завершальному етапі – до балансу соціальної, економічної та екологічної відповідальностей (Елкінгтон).

У подальшому концепцію сталого розвитку формулювали вже не лише на академічному, а й на законодавчому рівні та за допомогою розроблення практичних рекомендацій щодо впровадження елементів сталого розвитку в стратегію підприємств. Саму концепцію сталого розвитку було започатковано в 1987 році у звіті Комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку, який одержав назву «Our Common Future» («Наше спільне майбутнє»). Цей звіт підготовлений за ініціативою Генеральної Асамблеї ООН та був результатом роботи групи експертів, яку очолювала Нора Радстром. У звіті було висловлено стурбованість станом довкілля та його впливом на життя людей, а також визнано, що подальший економічний розвиток не може бути продовжений без урахування соціальних та екологічних потреб суспільства. У 1999 році було створено Глобальний договір ООН (англ. United Nations Global Compact) – ініціативу, спрямовану на заохочення соціальної відповідальності бізнесу та надання звітів щодо здійснення такої політики. У Глобальному договорі ООН декларується десять основних принципів щодо прав людини, трудових відносин, охорони довкілля та боротьби з корупцією. Глобальний договір ООН став найбільшою у світі ініціативою в галузі корпоративної соціальної відповідальності. Станом на 2023 рік до Глобального договору приєдналося понад 23 000 компаній та організацій із 166 країн світу, Україну в Глобальному договорі представляє 131 компанія (UN Global Compact, 2023). Глобальний договір має дві мети: 1) зробити свої десять принципів провідними в підприємницькій діяльності в усьому світі; 2) активізувати дії на підтримку цілей сталого розвитку. Для того щоб компанію вважали такою, що приєдналася до Глобального договору ООН, достатньо щорічно посилати в ООН підтвердження бажання приєднання, водночас відповідальності за порушення взятих зобов'язань Глобальним договором не передбачено.

Початок 21-го століття може бути охарактеризований двома загальними тенденціями:

1. Формування загальносвітових стандартів сталого розвитку, які починаються з формування ООН Цілей розвитку тисячоліття у вигляді восьми загальних цілей розвитку, яких держави-учасниці ООН домовилися досягти до 2015 року. Цілі розвитку тисячоліття передбачали: скорочення бідності, забезпечення початкової освіти, сприяння гендерній рівності, зниження дитячої смертності та охорону материнського здоров'я, боротьбу з епідемічними захворюваннями, забезпечення екологічної стійкості, розширення всесвітнього співробітництва з метою розвитку. Пізніше цілі розвитку тисячоліття було трансформовано в 17 цілей сталого розвитку, прийнятих ООН у 2015 році з метою забезпечення сталого розвитку на планеті до 2030 року, та стандарти у сфері сталого розвитку й КСВ: ISO 14000 (зменшення негативного впливу на довкілля), ISO 20400 (стійкі закупівлі), ISO 37120 (сталі міста та громади), ISO 26000 (настанови щодо КСВ), ISO 37001 (протидія корупції), ISO 45001 (системи управління охороною здоров'я й безпекою праці), ISO 50000 (енергетичний менеджмент), стандарти складання звітності про сталий розвиток (стандарт GRI (серія 200 «Економічні стандарти», серія 300 «Екологічні стандарти», серія 400 «Соціальні стандарти»)).

2. Активний академічний пошук для доведення впливу застосування концепції сталого розвитку та принципів корпоративної соціальної відповідальності на конкурентоспроможність підприємства. Початком академічного інтересу до впливу концепції КСВ на конкурентоспроможність можна вважати роботу визнаного фахівця в галузі конкурентоспроможності Майкла Портера щодо створення спільних цінностей (англ. «creating shared value», CSV) (Porter, Kramer, 2011). У згаданій праці запроваджено термін «спільна цінність» – це корпоративні заходи, політики й практики, що підвищують конкурентоспроможність підприємства, одночасно просуваючи соціальні заходи в громадах, у яких підприємство здійснює свою господарську діяльність. Концепція CSV розглядає інтеграцію екологічних і соціальних наслідків бізнесу для ухвалення управлінських рішень. У подальшому позитивний вплив

використання концепції сталого розвитку на конкурентоспроможність підприємства доведено багатьма вченими (наприклад: Vilanova et al., 2009; Loikkanen et al., 2011; Navickas et al., 2013; Chen et al., 2016; Marin et al., 2017; Brin et al., 2022), тобто в сучасних умовах концепція сталого розвитку перетворилася з акцептора фінансових ресурсів на потужний інструмент забезпечення довгострокової конкурентної переваги. Зазначимо, що такий вплив було пов'язано з позитивним ставленням суспільства до таких компаній, яке трансформувалося насамперед у збільшення попиту на виготовлену продукцію. Споживачі все більше уваги приділяють відповідальному споживанню, тобто за рівних умов віддають перевагу товарам та послугам тих компаній, які слідуєть концепції сталого розвитку. Інші фактори, що зумовлюють підвищення конкурентоспроможності підприємства під час використання стратегії сталого розвитку, подано на рисунку 1.3.

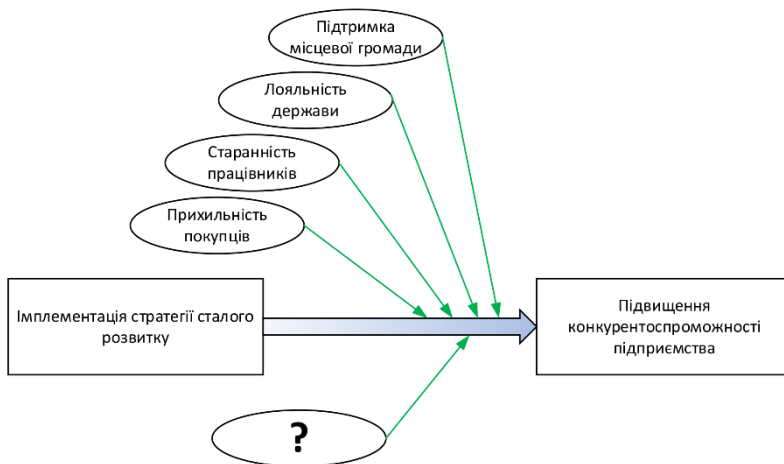

Рисунок 1.3 – Фактори, що зумовлюють підвищення конкурентоспроможності підприємства під час використання стратегії сталого розвитку (авторська розробка)

Проте зауважимо, що, як бачимо з рисунка 1.3, перелік джерел підвищення конкурентоспроможності, на нашу думку,

не є вичерпним, тому дослідження, спрямовані на пошук та обґрунтування таких факторів набувають високої актуальності. Переконати підприємців використовувати стратегію сталого розвитку, довівши, що вони гроші не просто витрачають, а інвестують для отримання не лише соціального, екологічного, а й економічного ефекту, буде набагато простіше, що також допоможе прискорити післявоєнне відновлення України.

Зауважимо, що вплив використання концепції сталого розвитку не завжди має позитивний характер у короткостроковому часовому горизонті. В окремих наукових працях (наприклад: Jha et al., 2020; Behl et al., 2022; Makarenko et al., 2023) доведено зворотну кореляцію прозорості компаній та фінансово-економічних показників господарської діяльності. Однак, на нашу думку, по-перше, ефект від упровадження стратегії сталого розвитку має більш відкладений, довгостроковий характер, таким чином, згадані дослідження не заперечують результатам попередньо згаданих емпіричних досліджень. По-друге, є абсолютно зрозумілим, що в сучасному світі концепція сталого розвитку є єдиною можливою стратегією зростання бізнесу, тому сучасні дослідження повинні продовжити дослідження впливу застосування концепцій сталого розвитку та КСВ на конкурентоспроможність підприємства, що буде додатковим драйвером їх використання.

Однією з базових цінностей сьогодення є дбання про наступні покоління та довкілля, що є для компаній драйвером пошуку нових шляхів одержання не лише економічного, а й соціального та екологічного ефектів, тобто імплементації концепції сталого розвитку.

Під час формування концепції сталого розвитку відбулося багато якісних змін, а саме: зосередження уваги на соціальній відповідальності, посилення уваги до економічного ефекту, об'єднання двох попередніх пунктів, загострення уваги на екологічній відповідальності, стандартизація у сфері сталого розвитку, використання концепції сталого розвитку як джерела підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Одним із найбільш перспективних напрямків наукових досліджень у сфері сталого розвитку є аналізування впливу окремих складових на конкурентоспроможність підприємства, що повинне спростити поширення імплементації концепції сталого розвитку на національному рівні.

Список використаної літератури

1. Bowen, H. (1953). *Social Responsibilities of the Businessman*. Iowa: University of Iowa Press.
2. Butlin, J. (1987). *Our common future. World commission on environment and development*. London: Oxford University Press.
3. Brin, P., Lombardi, R., Nehme, M. N., & Tiscini, R. (2022). Corporate social responsibility, competitiveness and sustainability in emerging economies: the case of Ukraine. *International Journal of Management and Decision Making*, 21(4), 379-401. Retrieved from <https://doi.org/10.1504/IJMDM.2022.125936>
4. Behl, A., Kumari, P. S. R., Makhija, H., & Sharma, D. (2022). Exploring the relationship of ESGscore and firm value using crosslagged panel analyses: Case of the Indian energy sector. *Annals of Operations Research*, 313(1), 231-256. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10479-021-04189-8>
5. Carnegie, A. (1889). Wealth. *The North American Review*, 148, 653-664.
6. Carroll, A. (1979). A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of management review*, 4(4), 497-505. Retrieved from <https://doi.org/10.2307/257850>
7. Chen, Y. H., Wen, X. W., & Luo, M. Z. (2016). Corporate Social Responsibility Spillover and Competition Effects on Food Industry. *Australian Economic Papers*, 55(1), 1-13. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/1467-8454.12058>
8. Elkington, J. (1997). *Cannibals with Forks: The triple bottom line of 21st century business*. Oxford: Capstone Publications.
9. Friedman, M. (1962). *Capitalism and freedom*. University of Chicago.
10. Freeman, R. E., & Reed, D. L. (1983). Stockholders and stakeholders: A new perspective on corporate governance. *California management review*, 25(3), 88-106.
11. Jha, M. K., & Rangarajan, K. (2020). Analysis of corporate sustainability performance and corporate financial performance causal linkage in the Indian context. *Asian Journal of Sustainability and Social Responsibility*, 5(1), 1-30. Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s41180-020-00038-z>
12. Lasco, G. (2022). *Did Margaret Mead Think a Healed Femur Was the Earliest Sign of Civilization?* Retrieved from <https://www.sapiens.org/culture /margaret-mead-femur/>

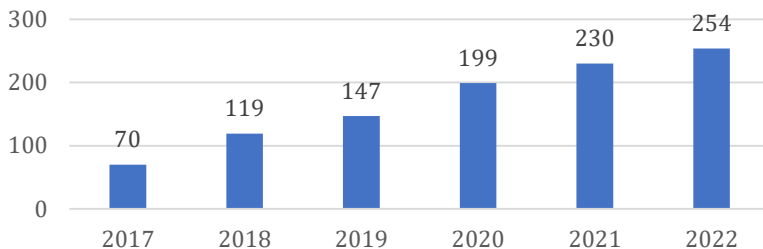
13. Lauth, I. (2014). *A Brief History of Charitable Giving*. Retrieved from <https://blog.winspireme.com/a-brief-history-of-charitable-giving-infographic#:~:text=Charity%20has%20been%20part%20of,Egyptians%20were%20building%20the%20pyramids>
14. Levitt, T. (1958). *The dangers of social-responsibility*. *Harvard business review*, 36(5), 41-50.
15. Loikkanen, T., & Hyytinen, K. (2011). Corporate Social Responsibility and Competitiveness: Empirical Results and Future Challenges. *Environmental Management Accounting and Supply Chain Management*, 27, 151-170. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-94-007-1390-1_7
16. Marin, L., Martín, P., & Rubio, A. (2017). Doing Good and Different! The Mediation Effect of Innovation and Investment on the Influence of CSR on Competitiveness. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 24, 159-171. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/csr.1412>
17. Makarenko, I., Brin, P., Belgibayeva, A., Orlov, I., & Oleksich, Z. (2023). Energy companies' transparency: Toward competitiveness and SDG 7 progress. *Problems and Perspectives in Management*, 21(2), 603-617. Retrieved from [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(2\).2023.55](https://doi.org/10.21511/ppm.21(2).2023.55)
18. Navickas, V., & Kontautiene, R. (2013). The interaction between development Corporate social responsibility and competitiveness during the economic downturn. *Economic and Management*, 18(1), 58-67. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.5755/j01.em.18.1.4005>
19. Porter, M., & Kramer, M. (2011). The Big Idea: Creating Shared Value. How to Reinvent Capitalism and Unleash a Wave of Innovation and Growth. *Harvard business review*, 89(1-2), 62-77.
20. Thompson, J. R., & Nygren, M. A. (2020). COVID-19 and the field of intellectual and developmental disabilities: Where have we been? Where are we? Where do we go? *Intellectual and developmental disabilities*, 58(4), 257-261.
21. UN Global Compact. Explore our participants. Retrieved from <https://unglobalcompact.org/interactive>
22. Vilanova, M., Lozano, J. M., & Arenas, D. (2009). Exploring the nature of the relationship between CSR and competitiveness. *Journal of business Ethics*, 87, 57-69.

Тетяна Миколаївна Болгар,
доктор економічних наук, професор
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро, Україна
Любов Федорівна Корчагіна,
аспірант
Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро, Україна

2 **МЕТААНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ESG-АКТИВНОСТІ В АКАДЕМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

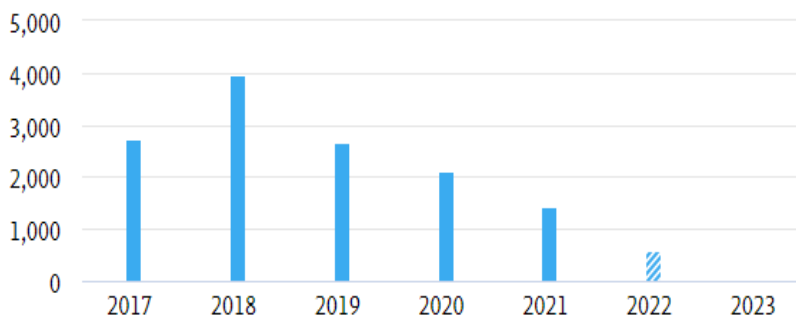
Процес досягнення ЦСР (цілі сталого розвитку), що офіційно стартував у 2016 році, згенерував цілу низку специфічних запитів до експертного та академічного середовищ, починаючи від планування досягнення сталого розвитку й розроблення індикаторів досягнення ЦСР та закінчуючи специфікою формування даних, їх аналізування, а також пошуку найбільш ефективних шляхів виконання тих чи інших ЦСР або їх окремих таргетів [1].

Зважаючи на виключну важливість проблематики сталого розвитку та досягнення ЦСР, вона набула великого поширення в академічному середовищі. У базі даних Scopus за ключовою фразою «Sustainable Development Goal» за останні п'ять років у світі було знайдено більше ніж одну тисячу наукових праць, причому з кожним роком їх кількість зростає (рис. 2.1).

*Рисунок 2.1 – Кількість праць у БД Scopus
за ключовою фразою «Sustainable Development Goal»
за період 2017–2022 роки, одиниць [2]*

Кількість задіяних авторів під час їх написання наближається до 3 000, а кількість цитат – до 13 500 за середньої кількості цитат 13 на одну працю. На відміну від кількості праць кількість цитат, починаючи з 2019 року, демонструє тенденцію до зниження (рис. 2.2). Мова йде про недостатній рівень наукової уваги і, як наслідок, відсутність належного теоретичного обґрунтування ухвалених рішень, що знижує їх ефективність.

📅 Incomplete year ?

Рисунок 2.2 – Кількість цитат у БД Scopus на праці за ключовою фразою «Sustainable Development Goal» за період 2017–2022 роки, одиниць [2]

Що стосується предметної сфери досліджень, то переважають соціальні (63 %), а також економічні (34 %) науки, це свідчить про те, що саме економічна складова є ключовою в досягненні ЦСР [2].

Перелік п'яти кращих у світі академічних праць у сфері ЦСР за критеріями «найбільш цитовані» та «FWCI» (Field-Weighted Citation Impact –індикатор, що фіксує продуктивність результату порівняно з аналогами в науковій літературі) наведено в таблиці 2.1. Якщо показник FWCI більший за 1, це свідчить про вищі, ніж очікувалося, цитування на основі глобального середнього значення для подібних публікацій.

Проаналізуємо основні положення та наукові результати зазначених праць.

Таблиця 2.1

**Кращі у світі академічні праці у сфері сталого розвитку
станом на 2023 рік**

Позиція п'яти найкращих праць	Стаття	Кількість цитувань, одиниць	Значення FWCI
П'ять найкращих праць за критерієм «Найбільш цитовані праці»			
1	Pradhan, P., Costa, L., Rybski, D., Lucht, W., & Kropp, J. P. (2017). A Systematic Study of Sustainable Development Goal (SDG) Interactions. <i>Earth's Future</i> , 5(11), 1169-1179	571	17,11
2	Fuso Nerini, F., Tomei, J., To, L. S., Bisaga, I., Parikh, P., Black, M. ... Mulugetta, Y. (2018). Mapping synergies and trade-offs between energy and the Sustainable Development Goals. <i>Nature Energy</i> , 3(1), 10-15	453	19,91
3	Stafford-Smith, M., Griggs, D., Gaffney, O., Ullah, F., Reyers, B., Kanie, N. ... O'Connell, D. (2017). Integration: the key to implementing the Sustainable Development Goals. <i>Sustainability Science</i> , 12(6), 911-919	412	22,93
4	Wu, J., Guo, S., Huang, H., Lui, W., & Xiagn, Y. (2018). Information and communications technologies for sustainable development goals: State-of-the-art, needs and perspectives. <i>IEEE Communications Surveys and Tutorials</i> , 20(3), 2389-2406	326	18,87
5	Nilsson, M., Chisholm, E., Griggs, D., Howden-Chapman, P., McCollum, D., Messerli, P. ... Stafford-Smith, M. (2018). Mapping interactions between the sustainable development goals: lessons learned and ways forward. <i>Sustainability Science</i> , 13(6), 1489-1503	260	18,14

Продовження таблиці 2.1

П'ять найкращих праць за критерієм FWCI			
1	Chankseliani, M., & McCowan, T. (2021). Higher education and the Sustainable Development Goals. <i>Higher Education, 81(1)</i>	57	48,8
2	Spencer, J. (2021). The sustainable development goals. Design for Global Challenges and Goals, pp. 12-25	9	44,31
3	Kroll, C., Warchold, A., & Pradhan, P. (2019). Sustainable Development Goals (SDGs): Are we successful in turning trade-offs into synergies? <i>Palgrave Communications, 5(1)</i>	199	43,69
4	Adelman, S. (2018). The Sustainable Development Goals, anthropocentrism and neoliberalism. Sustainable Development Goals: Law, Theory and Implementation, pp. 15-40	56	36,27
5	Wu, X., Fu, B., Wang, S., Song, S., Li, Y., Xu, Zhenci, Wei, Y. ... Liu, J. (2022). Decoupling of SDGs followed by re-coupling as sustainable development progresses. <i>Nature Sustainability, 5(5), 452-459</i>	33	23,28

Складено автором на основі [2; 3].

Pradhan et al. (2017) досліджували взаємний вплив ЦСР. Використавши методи кореляційного аналізу, виявили, що ЦСР 1 «Подолання бідності» має синергетичний зв'язок із більшістю інших цілей, тоді як ЦСР 12 «Відповідальне споживання та виробництво» є ціллю, що негативно корелює з досягненням інших ЦСР. Наприклад, ЦСР 12 потребує змін щодо способів використання ресурсів, це потенційно може вплинути на економічне зростання чи зайнятість. Загальний висновок за результатами дослідження: необхідно сконцентрувати зусилля на досягненні синергії в процесі сталого розвитку, тобто першочергово спрямовувати зусилля туди, де існують позитивні кореляції між ЦСР [4].

Певне уточнення результатів було зроблене в науковій праці Krollet et al. (2019), в якій зауважено, що синергетичними цілями є ЦСР 1, 3, 7, 8 та 9, а до цілей-регресорів варто віднести ЦСР 11, 13, 14, 16 і 17. Водночас автори продемонстрували, що за певних умов та адекватних управлінських рішень регресори можна трансформувати в синергічні цілі [5].

Ідеї Pradhan et al. (2017) були розвинені в праці Weitz et al. (2018), які теж розглядали взаємодію між різними таргетами ЦСР, але використовували не кореляційний аналіз, а матрицю перехресного впливу та методи мережевого аналізування. Результати їх аналізування дозволяють оптимізувати процес ухвалення рішень із досягнення ЦСР за допомогою модифікації пріоритетів із боку політиків [6].

Подальшого розвитку дослідження Pradhan et al. (2017) та Weitz et al. (2018) набуло в праці Fuso Nerini et al. (2018), які проаналізували синергетичні аспекти та негативний вплив у контексті Ціль 7 «Доступна та чиста енергія». У результаті було виявлено 143 синергії та 65 моментів негативного впливу між таргетами ЦСР 7 і таргетами інших ЦСР. Узагальнюючи ці результати, в праці було запропоновано перелік із трьох ключових сфер, на які насамперед необхідно звернути увагу під час досягнення ЦСР: розбудова фізичної та соціальної інфраструктури сталого розвитку, сприяння забезпеченню більшого добробуту й благополуччя, забезпечення сталого управління природним середовищем. Успіх у цих сферах створить максимальну синергію й прискорить загальний прогрес щодо досягнення ЦСР [7].

Якщо Fuso Nerini et al. (2018) сконцентрували зусилля на дослідженні взаємозв'язків ЦСР в контексті ЦСР 7, то Nilsson et al. (2018) основну увагу приділили тим ЦСР, що стосуються здоров'я, енергії та води, визначили фактори, що впливають на рівень взаємодії, до яких, зокрема, віднесли географічний аспект, забезпеченість ресурсами, часовий горизонт й управління. Як конкретний механізм із забезпечення оптимального рівня взаємодії в межах досягнення ЦСР в праці було розроблено глобальну платформу знань про взаємодію (Interactions Knowledge Platform), основними завданнями якої є збирання, систематизація та агрегування знань про інтеракції між ЦСР в процесі їх досягнення [8].

Stafford-Smith et al. (2017) також були зосереджені на дослідженні взаємозв'язків між різними ЦСР. У підсумку вони запропонували три виміри, в площині яких доречно ці взаємозв'язки розглядати: міжсекторальні (наприклад, фінанси, сільське господарство, енергетика і транспорт), між суспільними суб'єктами (місцеві органи влади, урядові установи, приватний сектор та громадянське суспільство), а також у розрізі країн за рівнем їх доходу (з низьким, середнім і високим рівнями доходу). За результатами дослідження було запропоновано сім напрямків, на які доречно звернути увагу передусім для покращання цих взаємозв'язків як на глобальному, так і на національному рівні: фінанси, технології, розбудова потенціалу, торгівля, узгодженість політики, партнерство, а також дані, моніторинг і звітність [9].

Як бачимо, основні зусилля науковців були зосереджені на дослідженні синергетичних ефектів у процесі досягнення ЦСР. Втім, Lusseau and Mancini. (2019) вирішили сконцентруватися на аспектах, що заважають успішному досягненню ЦСР, тобто спробували визначити ті ЦСР і таргети, досягнення яких негативно впливає на рівень успішності в досягненні інших цілей, тобто заважає загальному прогресу. Розширивши результати дослідження Pradhan et al. (2017), до факторів-регресорів було віднесено не лише відповідальне споживання, а й боротьбу зі змінами клімату та зменшенням нерівності. Мова йде про те, що концентрація зусиль на цих напрямках негативно впливає на інші цілі, оскільки, по суті, забирає в них частку прогресу [10].

Adelman (2018) для пояснення принципової можливості існування факторів-регресорів, зауважує, що ціла низка ЦСР перебуває у фундаментальній суперечності одна з одною. Наприклад, розвиток економіки, що віддає перевагу економічному зростанню, завжди буде намагатись ігнорувати проблеми довкілля та раціонального використання обмежених природних ресурсів [11].

Одним із найновіших досліджень взаємодії ЦСР та їх таргетів є праця Wu et al. (2022), в якій на базі використання SDG-індексу було показано, що різні ЦСР можуть по-різному впливати на інтегральну оцінку: деякі приводять до його зростання, а інші – негативно впливають, причому зв'язок часто є нелінійним [12].

Зауважимо, що, незважаючи на значну кількість високоякісних досліджень проблематики пошуку синергії в досягненні ЦСР, вона все ще залишається актуальною. Зокрема, Allen et al. (2018) провели систематизацію наявної на той час наукової літератури щодо сталого розвитку й ЦСР та дійшли висновку, що, незважаючи на певний прогрес, ключовими прогалинами залишаються оцінювання взаємозв'язків між таргетами ЦСР та пошук синергії між цілями [1].

Breuer et al. (2019) спробували частково ліквідувати цей геп за допомогою переходу від стадії пошуку взаємозв'язків до стадії ухвалення рішень на підставі їх ідентифікації та оцінювання у формі дорожньої карти формування рішень, спрямованих на досягнення ЦСР [13].

Втім, питання конкретних форм та практик щодо досягнення ЦСР все ще залишається відкритим. Chankseliani and McCowan (2021), наприклад, дослідили вплив вищої освіти на прогрес у досягненні ЦСР і дійшли висновку про важливу роль університетів і знань у цьому процесі. Одним із свідчень на користь цього є поява у 2019 році рейтингу The Times Higher Education (THE) University Impact Rankings, метою якого є оцінювання соціального та економічного впливу установ вищої освіти на вирішення найбільших глобальних проблем [14].

Окремим важливим аспектом сталого розвитку є оцінювання прогресуючого досягнення. Для цього в межах кожної ЦСР наявні окремі таргети, але, на думку Fukuda-Parr and McNeill (2019), індикатори самі по собі можуть призвести до неефективного використання ресурсів та неадекватних управлінських рішень у процесі досягнення ЦСР [15]. Мова йде про те, що, намагаючись продемонструвати максимальний рівень прогресу, управлінці ухвалюватимуть лише ті рішення, які максимально збільшать певний таргет, тобто форма підмінює сутність. Усе це обумовлює необхідність більшої уваги до розроблення й вибору індикаторів досягнення ЦСР, а сам процес моніторингу прогресу в досягненні ЦСР доцільно «відв'язати» від індикаторів, сконцентрувавшись безпосередньо на ЦСР, тобто повернутися від форми до сутності.

Підсумовуючи аналізування наукового доробку щодо забезпечення досягнення ЦСР, відзначимо важливість створення синергії від дій, спрямованих на сталий розвиток,

тобто перевагу потрібно віддавати тим типам активностей, які не лише сприяють досягненню того чи іншого таргету за конкретною ЦСР, а й одночасно забезпечують досягнення інших таргетів за іншими ЦСР. Одним із таких векторів дії є зусилля, зосереджені в економічній площині, оскільки саме вони мають чи не найбільший синергетичний ефект.

Необхідно зазначити, що в межах філософії системи ESG (аббревіатура від *environmental, social, governance* – довкілля, суспільство, управління – це підхід, за якого під час ухвалення рішень беруть до уваги структуру корпоративного управління компаній з оцінюванням впливу її діяльності на екологію та суспільство) досліджують базову мотивацію компаній для спрямування зусиль у сфері сталого розвитку. Зокрема, Avramov et al. (2022) зауважують, що ESG-активність компаній призводить до їх появи в ESG-рейтингах, які також активно моніторять інвестори, що в кінцевому підсумку збільшує приплив інвестицій [16].

Ще один аргумент на користь ESG-активності продемонстрували Díaz et al. (2021), які довели, що акції компаній, які приділяють увагу ESG, перспективніші, ніж акції традиційних компаній [17]. Особливо це було помітно під час кризи COVID-19. Broadstock et al. (2021), аналізуючи інвестиції в 300 китайських компаніях, зазначили, що найкращі результати під час кризи були продемонстровані тими інвесторами, в портфелях яких переважали акції компаній із високим рівнем ESG-активності. Отже, ESG-інвестиції є перспективним варіантом зниження фінансового ризику під час кризи [18].

Що стосується фінансових результатів ESG, то мова йде насамперед про дослідження зв'язків між ESG-активністю компаній та індикаторами ефективності діяльності, серед яких переважно розглядають динаміку чистого прибутку, рентабельності активів, доходів, обсягів продажів, рівня задоволення клієнтів, маржі тощо. Одним з основних аргументів на користь ESG-активності є кращі фінансові результати, властиві компаніям, активно залученим до ESG, порівняно з традиційними. Friede et al. (2015) провели метааналіз 2 000 праць, присвячених цьому аспекту, і показали що в 90% випадків дослідження були на боці позитивного впливу ESG-активності на фінансові показники компаній або його

відсутності, в той час як негативний зв'язок було виявлено лише в 10% досліджених праць [19].

Важливі та цікаві результати були одержані Teng et al. (2022), які продемонстрували, що зв'язок між ESG-активністю й фінансовими результатами компаній, по-перше, є нелінійним, а по-друге, має форму інвертованої букви U, тобто певна кількість ESG-зусиль приводить до значного позитивного ефекту, проте, якщо зусиль стає забагато, результативність починає знижуватись, а потім взагалі стає від'ємною, тобто більші зусилля в певний момент починають погіршувати ситуацію, а не покращувати її. Це пов'язують із тим, що в певний момент видатки на ESG-активність стають надто значними й не можуть компенсуватися позитивним ефектом. Ці результати, з одного боку, пояснюють, чому в деяких працях спостерігалася негативна кореляція між ESG-активністю та фінансовими результатами, а з іншого – формують специфічне управлінське завдання – пошук оптимального обсягу ESG-активності компаній [20].

Що стосується перспективних напрямів наукових досліджень сталого розвитку загалом та ESG-активності зокрема, то Wan et al. (2023) виділяють такі:

1. Зміщення акценту з розвинених країн на країни, що розвиваються. Це цілком відповідає тим викликам, що наразі існують у процесі досягнення ЦСР (мається на увазі значне відставання країн, що розвиваються, порівняно з розвиненими країнами). Потрібне узагальнення наявних та розроблення оптимальних практик ESG-активностей для компаній із країн, що розвиваються, необхідні дослідження взаємозв'язку між ESG-активностями та їх наслідками, причому не лише економічними, а й екологічними і соціальними.

2. Дослідження механізму впливу ESG-активностей на ринки капіталу. Зокрема, мова йде про глибше розуміння взаємозв'язків між обсягами інвестицій і масштабами ESG-діяльності, поведінкою цін на акції залежно від оцінок фінансовими ринками вкладу компаній у досягнення ЦСР тощо.

3. Інформаційна прозорість ESG-активностей, починаючи від «сталого» звітності компаній та її стандартизації й закінчуючи формуванням ESG-рейтингів компаній. Важливими напрямками подальших досліджень будуть аналізування

наявних практик ESG-мімікрії (активність спрямована на формування ілюзій ESG-активностей із боку компаній за фактичної їх відсутності) та розроблення методів протидії [21].

Підбиваючи підсумки дослідження академічного поля сталого розвитку та управління ESG-активністю компаній, констатуємо значний науковий інтерес до проблематики, що проявляється як у кількості публікацій, так і в обсягах і динаміці цитування. Втім, незважаючи на велику кількість напрацювань, усе ще залишається значна кількість гепів, заповнення яких дозволить створити необхідну теоретичну базу для подальшого успішного досягнення ЦСР.

Список використаної літератури

1. Allen, C., Metternicht, G., & Wiedmann, T. (2018). Initial progress in implementing the Sustainable Development Goals (SDGs): a review of evidence from countries. *Sustainability Science*, 13(5), 1453-1467.

2. Top 5 publications in Publications in Sustainable Development Goals; Agenda; United Nations for the selected keyphrases T.33271 | 2017 to 2023, by FWCI. Retrieved from <https://www.scival.com/overview/summary?uri=Customer/702756/DocumentSet/672957>

3. Top 5 publications in Publications in Sustainable Development Goals; Agenda; United Nations for the selected keyphrases T.33271 | 2017 to 2023, by number of citations. Retrieved from <https://www.scival.com/overview/publications/summary?uri=Customer%2F702756%2FDocumentSet%2F672957>

4. Pradhan, P., Costa, L., Rybski, D., Lucht, W., & Kropp, J. (2017). A Systematic Study of Sustainable Development Goal (SDG) Interactions. *Earth's Future*, 5(11), 1169-1179.

5. Kroll, C., Warchold, A., & Pradhan, P. (2019). Sustainable Development Goals (SDGs): Are we successful in turning trade-offs into synergies? *Palgrave Communications*, 5(1).

6. Weitz, N., Carlsen, H., Nilsson, M., & Skånberg, K. (2018). Towards systemic and contextual priority setting for implementing the 2030 agenda. *Sustainability Science*, 13(2), 531-548.

7. Fuso Nerini, F., Tomei, J., To, L. S., Bisaga, I., Parikh, P., Black, M. ... Mulugetta, Y. (2018). Mapping synergies and trade-offs between energy and the Sustainable Development Goals. *Nature Energy*, 3(1), 10-15.

8. Nilsson, M., Chisholm, E., Griggs, D., Howden-Chapman, P., McCollum, D., Messerli, P. ... Stafford-Smith, M. (2018). Mapping interactions between the sustainable development goals: lessons learned and ways forward. *Sustainability Science*, 13(6), 1489-1503.

9. Stafford-Smith, M., Griggs, D., Gaffney, O., Ullah, F., Reyers, B., Kanie, N. ... O'Connell, D. (2017). Integration: the key to implementing the Sustainable Development Goals. *Sustainability Science*, 12(6), 911-919.

10. Lusseau, D., & Mancini, F. (2019). Income-based variation in Sustainable Development Goal interaction networks. *Nature Sustainability*, 2(3), 242-247.

11. Adelman, S. (2018). *The Sustainable Development Goals, anthropocentrism and neoliberalism*. Sustainable Development Goals: Law, Theory and Implementation, pp. 15-40.

12. Wu, X., Fu, B., Wang, S., Song, S., Li, Y., Xu, Zhenci, Wei, Y. ... Liu, J. (2022). Decoupling of SDGs followed by re-coupling as sustainable development progresses. *Nature Sustainability*, 5(5), 452-459.

13. Breuer, A., Janetschek, H., & Malerba, D. (2019). Translating Sustainable Development Goal (SDG) interdependencies into policy advice. *Sustainability (Switzerland)*, 11(7).

14. The Times Higher Education (THE) University Impact Rankings 2023. Retrieved from <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/impact-rankings-2023>

15. Fukuda-Parr, S., & McNeill, D. (2019). Knowledge and Politics in Setting and Measuring the SDGs: Introduction to Special Issue. *Global Policy*, 10, 5-15.

16. Avramov, D., Cheng, S., Lioui, A., & Tarelli A. (2022). Sustainable investing with ESG rating uncertainty. *J. Financ. Econ.*, 145(2), 642-664.

17. Díaz, V., Ibrushi, D., & Zhao, J. (2021). Reconsidering systematic factors during the Covid-19 pandemic – the rising importance of ESG. *Finance Res. Lett.*, 38, 101870. doi: 10.1016/j.frl.2020.101870

18. Broadstock, D. C., Chan, K., Cheng, L. T., & Wang, X. (2021). The Role of ESG Performance During Times of Financial Crisis: Evidence from COVID-19 in China. *Finance research letters*, 38, 101716. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101716>

19. Friede, G., Busch, T., & Bassen, A. (2015). ESG and financial performance: aggregated evidence from more than 2000 empirical studies. *J. Sustainable Finance & Investment*, 5(4), 210-233. doi: 10.1080/20430795.2015.111891

20. Teng, X., Ge, Y., Wu, K.-S., Chang, B.-G., Kuo, L., & Zhang, X. (2022). Too little or too much? Exploring the inverted U-shaped nexus between voluntary environmental, social and governance and corporate financial performance. *Front. Environ. Sci.* doi: 10:969721. doi: 10.3389/fenvs.2022.969721

21. Guochao, W., Dawod, A. Y., Chanaim, S., & Ramasamy, S. S. (2023). Hotspots and trends of environmental, social and governance (ESG) research: A bibliometric analysis. *Data Science and Management*, 6(2), 65-75. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.dsm.2023.03.001>

Інна Олександрівна Макаренко,
докторка економічних наук, професорка, професорка
кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування
Сумський державний університет, Україна

Анна Сергіївна Ласукова,
кандидатка економічних наук, фахівчиня НДЧ
кафедри міжнародних економічних відносин
Сумський державний університет, Україна

Артем Григорович Рудиченко,
студент
Сумський державний університет, Україна

Олена Миколаївна Костенко,
студентка
Сумський державний університет, Україна

3 | **БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ АКАДЕМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ**

Останніми роками відмічається значне зростання інтересу з боку урядів і політиків до сталого фінансування та відповідальних інвестицій, який віддзеркалює глобальне визнання необхідності враховувати екологічні, соціальні та управлінські фактори (ESG) у процесі ухвалення інвестиційних рішень. Особливо помітні регуляторні зміни відбуваються саме у сфері ESG та сталого фінансування (дані звіту KPMG Regulatory Barometer, 2023) [17].

Ця тенденція привела до формування окремих національних та регіональних норм щодо регулювання відповідальних інвестицій, що також привело до диференціації нормативного поля. Це пояснюється відмінністю соціально-економічних умов, політичних пріоритетів, правових систем, культурних особливостей тощо (Daugaard & Ding, 2022; Singhanian & Saini, 2022) [8; 25].

Згідно з даними PRI (UNPRI, n. d.) впродовж останнього десятиліття було внесено понад 730 змін різного рівня до регуляторних документів 50 найбільших економік світу [30]. Ці

зміни стосуються врахування інвесторами ESG-факторів та ризиків, пов'язаних із сталим розвитком. Відповідно до цього набуває актуальності формування дорожніх карт, нормативних меж та політик для регулювання відповідальних інвестицій.

З огляду на це важливим кроком є проведення якісного бібліометричного аналізу, що допоможе визначити ключові тенденції, виклики та перспективи регулювання відповідальних інвестицій на основі детального вивчення наукового доробку за допомогою різних бібліометричних метрик. Для цього ми визначимо відповідні пошукові запити, що відповідають правилам синтаксису наукометричних баз, зокрема, Scopus і SciVal. Період дослідження обраний із 2017 року до 2022 року.

Статичний аналіз свідчить про високу важливість та актуальність розробки за такими тематиками: «дорожні карти для відповідального інвестування» та «регулювання відповідального інвестування». Для них характерний високий рівень цитованості (FWCI перевищує одиницю), що свідчить про вищий рівень цитованості порівняно із середнім глобальним показником для подібних публікацій. Також виявлена розгалужена міжнародна колаборація та значна кількість тем і тематичних кластерів, пов'язаних із цією проблематикою.

Динамічний аналіз засвідчує позитивну тенденцію до зростання обсягу наукової продукції з тематики дорожніх карт для відповідального інвестування та регулювання відповідального інвестування в базі даних Scopus, а також велику поширеність одержаних результатів. Загальна кількість публікацій із цієї проблематики більше ніж 30 тисяч, яку супроводжує понад 360 тисяч цитувань.

Більшість наукових досліджень зосереджені в галузях соціальних, екологічних та економічних наук, а також інженерії й енергетичних досліджень. Результати відображають логічні тенденції, оскільки всі згадані галузі включають праці, пов'язані зі сталим розвитком.

Найбільше публікацій щодо «дорожніх карт для відповідального інвестування» та «регулювання відповідального інвестування» належать США, Китаю, Великій Британії та Австралії, а також виділяють Італію й Німеччину з країн ЄС. Серед учасників активної публікаційної діяльності

можна відзначити такі навчальні заклади, як Китайську академію наук, Оксфордський університет, Гарвардський університет та інші. Також державні організації, зокрема, Centre national de la recherche scientifique (CNRS) та World Health Organization, роблять значний внесок у розвиток цієї тематики.

Незважаючи на актуальність та нагальність питань відповідального інвестування та його впровадження в нормативний і регулятивний ландшафт країн, спостерігається недостатня активність окремих регіонів, зокрема, Африки, Південної Америки та більшої частини Азії.

Серед найбільш популярних журналів у базі даних Scopus, у яких опубліковані дослідження з тематики використання аспектів «дорожні карти для відповідального інвестування» та «регулювання відповідального інвестування», варто виділити такі, як Sustainability, Journal of Cleaner Production, Environmental Science and Pollution Research тощо.

Найпродуктивнішими авторами в цій сфері є Dinçer H. та Yüksel S. з Istanbul Medipol University, Sarkar B. – з Yonsei University, Lin B. – з Xiamen University, Bekun F. V. – з Lebanese American University, Murshed M. – з North South University та інші.

Таким чином, академічний ландшафт досить розвинений у контексті тематики використання таких аспектів, як «дорожні карти для відповідального інвестування» та «регулювання відповідального інвестування», деталізуючи ключові напрямки та основні тенденції в цій галузі.

Для уточнення попередніх результатів була досліджена друга за поширеністю у світі наукова база даних – WoS.

Кількість наукових публікацій у WoS у галузі регулювання відповідальних інвестицій перевищує 30 тисяч та має кількість цитувань понад 500 тисяч (Zhu et al., 2020) [35]. Варто враховувати, що деякі праці можуть бути дубльовані в базі даних Scopus через подвійну афіліацію журналів. Однак для проведення бібліометричного аналізу вбудованими інструментами WoS це дублювання не має вирішального значення.

Результати аналізування наукових праць, присвячених використанню шляхів і політик для регулювання відповідальних інвестицій, свідчать про позитивну динаміку зростання публікацій та значне поширення наукових висновків у вигляді збільшення кількості цитат для цих праць.

Більшість наукових досліджень у цій сфері належить до галузей «Економіка бізнесу» та «Екологічні науки», а також входить до п'ятірки провідних сфер досліджень, що охоплюють інженерні, технологічні й енергетичні науки.

Також можна визначити тематичні орієнтації досліджень, використовуючи категорії WoS. За одержаними результатами, дослідження переважно зосереджені на питаннях екології, економіки, управління та енергетики.

Основна кількість наукових праць у базі даних WoS презентована здебільшого за авторством учених із США, Китаю та Англії. Дослідницьку роботу також активно проводять учені з Австралії, Італії й Канади. Серед найбільш активних інституцій, окрім освітніх закладів (наприклад, State University System of Florida, Chinese Academy of Sciences, Harvard University), варто відмітити міжнародну організацію Consortium of International Agricultural Research Centers (CGIAR), що спеціалізується переважно на питаннях безпеки харчування та суміжних темах.

Значна частина наукових досліджень, презентованих у базі даних WoS, опублікована в журналах, тісно пов'язаних із сталим розвитком, сталим споживанням, чистим виробництвом, а також екологічними й енергетичними питаннями, таких як «Sustainability», «Journal of Cleaner Production», «Energies» та «Energy Policy» тощо.

Більшість досліджень сконцентрована в провідних міжнародних академічних видавництвах, таких як Elsevier, Springer Nature, Wiley і Taylor & Francis.

Проведене аналізування дозволяє виділити найбільш актуальні праці на тему використання шляхів та політик для регулювання відповідальних інвестицій у базі даних WoS. За результатами аналізування також можна виділити такі праці:

1. Hauff & Nilsson (2022), вивчають вплив різних стратегій ESG на сприйняття роздрібними інвесторами якості взаємних фондів [14].

2. Aldowaiash et al. (2022), зосереджуються на інтеграції факторів ESG у внутрішню діяльність фірм у контексті сталого розвитку [1].

3. Beisenbina et al. (2023), подають широкий огляд досліджень сталого інвестування та розглядають еволюцію стратегій соціально відповідального інвестування з часом [3].

4. Gangi et al. (2021), досліджують зацікавленість взаємних фондів акціонерного капіталу в політиці ESG цільових фірм і роль гендерної різноманітності в цьому контексті [12].

5. Daugaard & Ding (2022), аналізують ефективність ESG у різних регіонах світу та підкреслюють фрагментарність літератури про цю тему [8].

6. Bengo, Boni & Sancino (2022), розглядають регулювання сталого фінансування в Європі та його вплив на фінансових учасників [4].

Як засвідчив проведений аналіз, праці зосереджені на різних аспектах регулювання відповідальних інвестицій та використанні шляхів і політик для досягнення сталого розвитку.

Як додатковий інструмент аналізування з метою підтвердження попередніх результатів було використано Biblioshiny (Aria & Cuccurullo, 2017) – потужний засіб для проведення комплексного аналізу картографії науки. Цей інструмент дозволяє ефективно аналізувати широкий спектр наукових досліджень та їх взаємозв'язки [2].

Описові статистики свідчать про подібність між двома аналізованими векторами регулятивного впливу на відповідальні інвестиції («дорожні карти для відповідального інвестування» та «регулювання відповідального інвестування»). Додатково вони свідчать про актуальність тематики та її постійне зростання, а також високий рівень дисемінації результатів і співпраці між науковцями.

На першому етапі проведене аналізування концептуальної структури агрегованих даних, що детально характеризує основні теми й тенденції (Aria & Cuccurullo, 2017), пов'язані з використанням шляхів та політик для регулювання відповідальних інвестицій [2]. Перший крок полягає в аналізуванні ключових слів, використовуваних у наукових публікаціях із цієї тематики. Згідно з одержаними даними ключові слова, такі як «інвестиції», «інвестиції прямого іноземного капіталу», «сталий розвиток», «економічні й соціальні ефекти та вплив», «ухвалення рішень» і т. ін., визначають основні напрями досліджень.

Подальше аналізування ключових слів здійснене за допомогою key words co-occurrence, що дозволяє визначити

чітку структуру кластерів. Наприклад, спостерігається, що публікації зі сфери «інвестицій у сталий розвиток», «ухвалення рішень з урахуванням аналізування ефектів та впливу на економіку, екологію й соціум», а також «формування політик у різних регіонах світу» формують окремі кластери.

Далі в аналізуванні було зосереджено увагу на інтелектуальній структурі, що демонструє впливовість досліджень через цитування. Середня динаміка цитувань за один рік засвідчує спад тенденції як для «goad map», так і для «policy for RI regulation», найвищий рівень цитувань спостерігали у 2018 році.

Спільне цитування документів відображене в co-citation network, який свідчить про наявність двох кластерів із науковцями різних країн. Це дозволяє зрозуміти, що дослідники активно співпрацюють у межах теми регулювання відповідальних інвестицій.

Для оцінювання продуктивності авторів була застосована Lotka's Law, яка показала, що більшість авторів (91,5%) мають лише одну публікацію з цієї тематики, тоді як близько 6% авторів мають дві публікації.

На останньому етапі проведене аналізування соціальної структури, яка відображає співпрацю між авторами, інституціями та країнами через ключові слова з їх досліджень за допомогою three-fields plot. Було виявлено декілька кластерів авторів, які можуть розширити свою співпрацю в майбутньому. Крім того, встановлено співпрацю між різними інститутами та країнами, зокрема, помітна міжнародна співпраця між Університетом Оксфорда, Університетом штату Айова, Університетом Цінхуа та Університетом Преторії.

Загалом проведене аналізування дає можливість розкрити ключові теми й тенденції в галузі регулювання відповідальних інвестицій та виявити важливі зв'язки між науковцями, інститутами й країнами в цій сфері.

Ще одним важливим інструментом бібліометричного аналізу є програмне забезпечення Vosviewer, що дозволяє побудувати кластери та бібліометричні мапи для глибокого аналізування спільного використання ключових слів і співавторства. Для більш детального дослідження ми використали дані з бази даних WoS та сформувавши оптимальний набір даних для аналізування.

Як наслідок, ми побудували бібліометричні мапи для аналізування спільного використання ключових слів (key words co-occurrence) щодо «дорожніх карт та політик для регулювання відповідальних інвестицій». Варто відмітити високу подібність між цими кластерами та їх тематикою. Наприклад, ми виділили кластери, які досліджують політику та дорожні карти для регулювання відповідальних інвестицій, а також економічні кластери, пов'язані з регуляторними інструментами та процесами ухвалення рішень на рівні держави й підприємств. Також виявлено кластер, що вивчає інновації та прогресивні технології.

У часовій перспективі найбільш актуальними й значущими темами останніх років є дослідження детермінантів впливу, зокрема, в контексті досягнення цілей сталого розвитку, політичної та економічної нестабільності, а також взаємодії між економічними, соціальними й управлінськими факторами.

Засобами Vosviewer також можна побудувати мапи співпраці між авторами, інституціями та країнами. Мапа співпраці авторів вміщує 4 кластери та 19 авторів, що свідчить про середній рівень співпраці між науковцями з цієї тематики. Мапа співпраці інституцій містить 15 кластерів, які свідчать про міжнародну співпрацю, зокрема, між Шанхайським університетом (Китай), Університетом Цінхуа (Китай), Міжнародним валютним фондом, Світовим банком тощо. Мапа співпраці країн вміщує 11 кластерів, що свідчать про численні напрямки міжнародної співпраці. Виділяють Китай, США, Англію та країни Європейського Союзу, які утворили найбільший кластер.

Дослідження бібліометричної інформації в базі даних Google Scholar, пов'язаної з використанням «дорожніх карт та політики для регулювання відповідальних інвестицій», було проведене з використанням інструменту Publish or Perish (PoP). Це програмне забезпечення не лише дозволяє визначити кількісні показники, такі як наукові цитування та публікації, а й оцінити їх вагомість і вплив.

Наукові дослідження, присвячені політикам регулювання відповідальних інвестицій, продемонстрували значну популярність серед документів Google Scholar. Це відображено великою кількістю статей, цитувань та показників h-index і g-

index. Додатковий пошук за ключовими словами продемонстрував практично однакові результати для обох пошукових запитів. Втім, публікації з ключовими словами «політики для регулювання відповідальних інвестицій» демонструють позитивний тренд із зростанням кількості праць, тоді як для публікацій, пов'язаних із «дорожніми картами відповідальних інвестицій», характерний низхідний тренд.

Що стосується контурних академічних праць, то, наприклад, дослідження Ivanisevic Hernaus (2019) зосереджене на сегментації та профілюванні соціально відповідальних інвестицій (SRI) на основі їх інвестиційних стратегій [16]. У праці Stern et al. (2020) наголошено на важливості рішучих дій для подолання наслідків пандемії COVID-19 та запобігання глобальній депресії, акцентуючи на інституційній реформі й розвитку різних видів капіталу [26]. У дослідженні Zahan & Chuanmin (2021) розглянутий вплив екологічних інвестицій на споживання чистої енергії та викиди CO₂ в Китаї, виявляючи, що екологічні інвестиції сприяють поліпшенню екологічної ситуації [34]. В дослідженні Liu et al. (2020) вивчено вплив невизначеності економічної політики на інвестиції в різні види енергетичних підприємств у Китаї [18]. У праці Calderini, Chiodo, & Michelucci (2018) запропоновано інтерпретаційну структуру для розуміння еволюції інвестицій соціального впливу в різних країнах [6]. Дослідження Dufour (2019) спрямоване на порівняння та обмін знаннями між практиками інвестування впливу й оцінювання політики щодо вимірювання соціального впливу [10].

Інструмент Google Trends дає можливість виявити зацікавленість широкої аудиторії тематикою «дорожні карти та політики для відповідальних інвестицій» на основі уведених пошукових запитів. Він надає інформацію про те, як часто певне ключове слово або тема були запитані в Google, а також відображає дані у візуальному форматі. За результатами аналізування бачимо, що система Google Search відображає велику кількість запитів, пов'язаних із «політиками для регулювання відповідальних інвестицій».

Google Trends також дає можливість аналізувати географію запитів. За результатами 2017–2022 років, найбільший інтерес до «дорожніх карт» у контексті регулювання відповідальних

інвестицій виявлено у Франції, Бразилії, Чилі, а до «політики» – у Танзанії, Уганді, Індії.

Іншим потужним інструментом Google є Google Ngram, що дозволяє відстежити основні тенденції стосовно використання «дорожніх карт та політик для регулювання відповідальних інвестицій» у базі даних Google Books Library. Враховуючи обмеження довжини пошукового запиту та з метою зручності, досліджені окремі фрази, пов'язані з «дорожніми картами та політиками для регулювання відповідальних інвестицій». Підсумкові результати демонструють, що ключові слова «стратегії» та «політики» відповідального інвестування найчастіше трапляються в Google Books. У цьому разі всі аналізовані запити засвідчують легкий спад.

Далі, для надання більш повної інформації проаналізуємо найважливіші праці, пов'язані з «дорожніми картами та політиками для регулювання відповідальних інвестицій» у базі даних Google Books.

Книга ЮНЕСКО (2020) присвячена концепції освіти для сталого розвитку й наголошує на значенні екологічних, соціальних та економічних аспектів. Розроблена дорожня карта надає структуру для політиків, педагогів та інших зацікавлених сторін для інтеграції ОСР на всіх рівнях освіти, починаючи від дитячого садка й закінчуючи вищою освітою [29].

Праця Schramade & Schoenmaker (2019) зосереджена на принципах та практиках сталого фінансування, вивчаючи, як фінансові системи можуть сприяти досягненню цілей сталого розвитку [23].

Pedersen & Jørgensen (2018) досліджують інновації в стійких бізнес-моделях та адаптацію організацій у швидкозмінному бізнес-середовищі з орієнтацією на сталий розвиток [20].

Rouch (2020) обговорює концепцію соціальної ліцензії для фінансових ринків та її значення в контексті сталого й відповідального фінансування [22].

Отже, питання створення дорожніх карт та політик реалізації відповідального інвестування в контексті досягнення сталого розвитку активно досліджують науковці. Це також надає необхідний академічний фундамент для ефективної реалізації відповідального інвестування на практиці з метою нівелювання наявних фінансових гепів.

Список використаної літератури

1. Aldowaiash, A., Kokuryo, J., Almazyad, O., & Goi, H. C. (2022). Environmental, Social, and Governance Integration into the Business Model: *Literature Review and Research Agenda. Sustainability*, 14(5), 2959. Retrieved from <https://doi.org/10.3390/su14052959>
2. Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007>
3. Beisenbina, M., Fabregat-Aibar, L., Barberà-Mariné, M.-G., & Sorrosal-Forraddellas, M.-T. (2023). The burgeoning field of sustainable investment: Past, present and future. *Sustainable Development*, 31(2), 649-667. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/sd.2219>
4. Bengo, I., Boni, L., & Sancino, A. (2022). EU financial regulations and social impact measurement practices: A comprehensive framework on finance for sustainable development. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. Advance online publication. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/csr.2235>
5. Bloomberg Professional Services (2021). ESG assets may hit \$53 trillion by 2025, a third of global AUM. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/professional/blog/esg-assets-may-hit-53-trillion-by-2025-a-third-of-global-aum/>
6. Calderini, M., Chiodo, V., & Michelucci, F. V. (2018). The social impact investment race: Toward an interpretative framework. *European Business Review*, 95(1), 58-72. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/EBR-10-2016-0134>
7. Chen, Y. P. V., Zhuo, Z., Huang, Z., & Li, W. (2022). Environmental regulation and ESG of SMEs in China: Porter hypothesis re-tested. *Science of the Total Environment*, 850, 157967. doi: 10.1016/j.scitotenv.2022.157967
8. Daugaard, D., & Ding, A. (2022). Global Drivers for ESG Performance: *The Body of Knowledge. Sustainability*, 14(4), 2322. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.3390/su14042322>
9. Diener, J., & Habisch, A. (2022). Developing an impact-focused typology of socially responsible fund providers. *Journal of Risk and Financial Management*, 15(7). doi: 10.3390/jrfm15070298

10. Dufour, B. (2019). Social impact measurement: What can impact investment practices and the policy evaluation paradigm learn from each other? *Research in International Business and Finance*, 47, 18-30. doi: 10.1016/j.ribaf.2018.02.003

11. Folqué, M., Escrig-Olmedo, E., & Corzo Santamaría, T. (2021). Sustainable development and financial system: Integrating ESG risks through sustainable investment strategies in a climate change context. *Sustainable Development*, 29(5), 876-890. doi: 10.1002/sd.2181

12. Gangi, F., Daniele, L. M., Varrone, N., Vicentini, F., & Coscia, M. (2021). Equity mutual funds' interest in the environmental, social and governance policies of target firms: Does gender diversity in management teams matter? *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 28(3), 1018-1031. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/csr.2021>

13. Global Handbook of Impact Investing: Solving Global Problems Via Smarter Capital Markets Towards A More Sustainable Society. (2020). De Morais Sarmiento, E., Herman, R. P. (Eds.). United Kingdom: Wiley.

14. Hauff, C. J., & Nilsson, J. (2022). Is ESG mutual fund quality in the eye of the beholder? An experimental study of investor responses to ESG fund strategies. *Business Strategy and the Environment*. Advance online publication. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/bse.3181>

15. Ielasi, F., Ceccherini, P., & Zito, P. (2020). Integrating ESG analysis into smart beta strategies. *Sustainability (Switzerland)*, 12(22), 1-22. doi: 10.3390/su12229351

16. Ivanisevic Hernaus, A. (2019). Exploring the strategic variety of socially responsible investment: Financial performance insights about SRI strategy portfolios. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 10(3), 545-569. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-07-2018-0182>

17. KPMG. (2023). Regulatory Barometer. Retrieved from <https://kpmg.com/xx/en/home/insights/2022/08/regulatory-barometer.html#index-01>.

18. Liu, R., He, L., Liang, X., Yang, X., & Xia, Y. (2020). Is there any difference in the impact of economic policy uncertainty on the investment of traditional and renewable energy enterprises? – A comparative study based on regulatory effects. *Journal of Cleaner Production*, 255, 120102. doi: 10.1016/j.jclepro.2020.120102

19. MSCI. (2022). 2022 ESG Trends to Watch. Retrieved from <https://www.msci.com/documents/10199/9d2eeec2db-3d86-873f-faaac8cd62ef>

20. Pedersen, L. J. T., & Jørgensen, S. (2018). *RESTART Sustainable Business Model Innovation*. Germany: Springer International Publishing.

21. Plastun, A., Yelnikova, Y., Shelyuk, A., Vorontsova, A., & Artemenko, A. (2021). The role of public investment policy and responsible investment in sustainable development financing. *Agricultural and Resource Economics*, 6(2), 108-125. doi: <https://doi.org/10.51599/are.2020.06.02.07>

22. Rouch, D. (2020). *The Social Licence for Financial Markets: Reaching for the End and Why it Counts*. Germany: Springer International Publishing.

23. Schramade, W., & Schoemaker, D. (2019). *Principles of Sustainable Finance*. United Kingdom: Oxford University Press.

24. Shaikh, I. (2022). On the relationship between policy uncertainty and sustainable investing. *Journal of Modelling in Management*, 17(4), 1504-1523. doi: 10.1108/JM2-12-2020-0320

25. Singhania, M., & Saini, N. (2022). Quantification of ESG Regulations: A Cross-Country Benchmarking Analysis. *Vision*, 26(2), 163-171. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/09722629211054173>

26. Stern, N. H., Unsworth, S., Valero, A., Zenghelis, D., Rydge, J., & Keng, C. (2020). *Strategy, investment and policy for a strong and sustainable recovery: An action plan*. Retrieved from <https://greennewdealinfo.com/wp-content/uploads/2021/01/Strategy-investment-and-policy-for-a-strong-and-sustainable-recovery-An-action-plan.pdf>.

27. Melissen, F., Moratis, L., & Idowu, S. O. (Eds.). (2018). *Sustainable Business Models: Principles, Promise, and Practice*. Germany: Springer International Publishing.

28. Uden, L., & Kumaresan, A. (2021). *Sustainable smart city business model framework*. Paper presented at the Proceedings-2021 5th International Conference on Vision, Image and Signal Processing, ICVISIP 2021, 181-187. doi: 10.1109/ICVISIP54630.2021.00041

29. UNESCO (2020). *Education for Sustainable Development: A Roadmap*. UNESCO Publishing.

30. UNPRI. (n. d.). Regulation database. Retrieved from <https://www.unpri.org/policy/regulation-database>

31. UNPRI (2023). Regulation database. Retrieved from <https://www.unpri.org/policy/regulation-database>

32. Widyawati, L. (2020). A systematic literature review of socially responsible investment and environmental social governance metrics. *Business Strategy and the Environment*, 29(2), 619-637. doi: 10.1002/bse.2393

33. Widyawati, L. (2020). A systematic literature review of socially responsible investment and environmental social governance metrics. *Business Strategy and the Environment*, 29(2), 619-637. doi:10.1002/bse.2393

34. Zahan, I., & Chuanmin, S. (2021). Towards a green economic policy framework in China: role of green investment in fostering clean energy consumption and environmental sustainability. *Environmental Science and Pollution Research*, 28, 43618-43628. doi: 10.1007/s11356-021-14086-7

35. Zhu, J., & Liu, W. (2020). A Tale of Two Databases: The Use of Web of Science and Scopus in Academic Papers. *Scientometrics*, 123(1), 321-335. doi: 10.1007/s11192-020-03387-8

Василь Гнатович Герасимчук,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародної економіки
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
Україна

E-mail: gerasymchuk.vh@gmail.com

Світлана Вікторівна Андрос,
докторка економічних наук, доцентка,
провідна наукова співробітниця
відділу фінансово-кредитної та податкової політики
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»,
м. Київ, Україна

E-mail: andros.sv@ukr.net

4 ЕКОНОМІКО-СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ РИНКУ КРЕДИТУВАННЯ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Цілі сталого розвитку є об'єднувальною платформою для трансформаційних змін у світовій економічній системі. В Україні Цілі сталого розвитку стали «рушієм змін» у багатьох сферах суспільного життя, зокрема, й у сільському господарстві (подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування та сприяння сталому розвитку сільського господарства). В Указі Президента «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» зазначається, що Цілі сталого розвитку на період до 2030 року є орієнтиром для розроблення проєктів прогнозно-програмних документів, а також проєктів нормативно-правових актів для досягнення балансу між економічними, соціальними та екологічними вимірами сталого розвитку України [1].

Цілі сталого розвитку спрямовані на те, щоб до 2030 року подолати всі форми голоду та недоїдання. Зазначене вміщує сприяння сталим методам сільського господарства: підтримці дрібних фермерів і забезпеченню справедливому доступу до землі, технологій і ринків.

Сільське господарство є важливою складовою економіки України, де виробляють життєво необхідну для суспільства продукцію і зосереджений величезний економічний потенціал, використовуваний як для внутрішнього ринку, так і для забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Будучи одним із ключових сегментів економіки, сільське господарство є каталізатором, що характеризує соціально-економічний розвиток держави, її продовольчу безпеку, формуючи 14% валової доданої вартості та понад 40% експорту країни.

Сільське господарство має досить розгалужену систему функцій, що разом дає право на визнання його пріоритетним сектором економіки країни. Тому високий рівень розвитку аграрного виробництва, його платоспроможність, можливість набувати матеріально-технічних ресурсів, що є продукцією інших галузей, впливають на сталий розвиток економіки нашої країни. Проте дефіцит власних джерел фінансування основного та оборотного капіталів домашніх господарств є фактором, що стримує можливості аграрної галузі виконувати ці функції.

Сільське господарство має цілу низку особливостей, що визначають специфіку організації його фінансово-кредитного обслуговування. Ці особливості, зумовлені технологією виробництва та розміщенням ресурсів, мають великий вплив на виробничі, фінансові й економічні показники домашніх господарств у цій сфері. Специфічні риси, властиві домашнім господарствам, визначають їх менш сприятливе становище кредитування порівняно з іншими галузями економіки. Функціонування домашніх господарств пов'язане з високими ризиками, властивими аграрній галузі. Це залежність від природно-кліматичних умов, тривалий відтворювальний цикл, низька прибутковість виробництва, закредитованість товаровиробників, їх недостатня державна підтримка (порівняно зі США та країнами ЄС), ціновий диспаритет сільського господарства та галузей, що його обслуговують, значна потреба в короткострокових і довгострокових ресурсах. Домашні господарства не в змозі функціонувати та розвиватися без залучення й використання коштів бюджетного фінансування і позикових коштів.

Одним із ключових факторів динамічного розвитку сільського господарства в умовах інтеграції України до ЄС є підвищення доступності кредитних ресурсів.

Складна макроекономічна ситуація, що склалася останнім часом в Україні, підвищення ключової ставки Національного банку України й зростання ризиків негативно позначилися на процесі банківського кредитування домашніх господарств, основними напрямками якого стали більш високі вимоги до фінансового стану позичальників і збільшення відсоткових ставок. Використання ефективних механізмів кредитування домашніх господарств сприяє вирішенню проблеми їх фінансового забезпечення. Об'єктивна необхідність кредитної підтримки домашніх господарств зумовлена низкою причин, основними з яких є специфіка аграрного виробництва, нееквівалентність товарообміну з промисловістю, необхідність подолання негативних трендів у розвитку аграрної галузі.

Теоретичні та методологічні засади розвитку процесів фінансово-кредитного забезпечення в сільському господарстві завжди були предметом вивчення аграрної економічної науки. Дослідження загальних питань розвитку домашніх господарств, джерел їх фінансування містяться в працях вітчизняних та зарубіжних учених (Андрос та ін., 2019а; Андрос та ін., 2019б; Андрос і Герасимчук, 2019; Андрос і Герасимчук, 2022; Хен Чжан та ін., 2020; Ханал Адітья та Омобітан Омоболанджи, 2020; Лі Чаншен та ін., 2016; Марчелло Паньїні та ін., 2017; Нінь Кхуонг Ле та ін., 2020; Пен Янь-лін та ін., 2021) [2-11].

Теоретична розробленість цих процесів глибока, але за умов трансформації всієї системи економічних відносин потрібне поглиблене економіко-статистичне аналізування стану ринку кредитування домашніх господарств.

Недостатня опрацьованість теоретичної й методологічної баз із питань альтернативних форм кредитування домашніх господарств, селянських та особистих підсобних господарств, що враховують воєнні умови господарювання, зумовлює необхідність подальшого наукового пошуку.

Незважаючи на те, що питанням кредитування загалом та забезпечення позиковими коштами домашніх господарств зокрема присвячено багато досліджень: Абід Хусейн і Гопал Тапа, 2012; Апурба Ши і Калум Терві, 2012; Апурба Ши та ін., 2020; Баба Ханану та ін., 2015; Коллінз Асанте-Аддо та ін., 2017; Мін Цінг та ін., 2018; Нінь Кхуонг Ле та ін., 2020; Сі Ян та ін., 2018 [12-19], необхідний адекватний механізм їх кредитування, що

потребує розбудови організації кредитних відносин та диктує активізацію досліджень у цій галузі.

Кредитування домашніх господарств – складний механізм взаємовідносин між банками та представниками агробізнесу. Для вирішення проблем кредитування домашніх господарств необхідний комплексний і системний підхід. Основне завдання банків в умовах розвитку кредитування – підвищення довіри підприємців до своїх банківських продуктів.

Аналізування участі банків у фінансуванні виробництва підводить до тези, згідно з якою на тлі високих темпів зростання банківського сектору порівняно з економікою загалом виокремилася тенденція активізації виконання банками функцій фінансового посередництва. Істотний взаємозв'язок проявляється між фінансами та кредитом.

Одним з основних напрямків кредитування банків є фінансування сезонних польових робіт. Своєчасний кредит на прийнятних для домашніх господарств умовах і є тим самим оперативним грошовим ресурсом, без якого неможливо відкрити сезон весняних робіт, вчасно розпочати та закінчити збирання й реалізацію продукції землеробства. Кредити, надані домашнім господарствам у розрізі секторів економіки, подано в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1

**Кредити, надані домашнім господарствам
у розрізі секторів економіки (залишки коштів на кінець
періоду, млн грн)**

Рік	Кредит дом. госп.	Разом кредитів у розрізі секторів економіки	Темп приросту кредитів дом. госп., %	Питома вага кредитів дом. госп., %	Темп приросту кредитів дом. госп., %
2005	35,659	143,423		24,86	
2006	82,010	245,230	129,98	33,44	229,98
2007	160,386	426,867	95,57	37,57	195,57
2008	280,490	734,022	74,88	38,21	174,88
2009	241,249	723,295	-13,99	33,35	86,00
2010	209,538	732,823	-13,14	28,59	86,86
2011	201,224	801,809	-3,97	25,09	96,03

Продовження таблиці 4.1

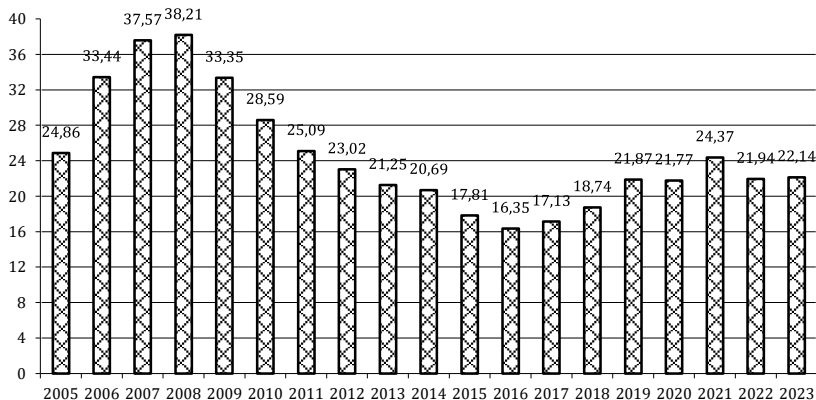
2012	187,629	815,142	-6,76	23,02	93,25
2013	193,529	910,782	3,14	21,25	103,14
2014	211,215	1,020,667	9,14	20,69	109,14
2015	174,869	981,627	-17,20	17,81	82,79
2016	163,333	998,682	-6,59	16,35	93,40
2017	174,182	1,016,657	6,64	17,13	106,64
2018	201,102	1,073,131	15,46	18,74	115,46
2019	212,515	971,871	5,68	21,87	105,68
2020	206,471	948,386	-2,84	21,77	97,16
2021	254,385	1,044,049	23,21	24,37	123,21
2022	221,105	1,007,648	-13,09	21,94	86,92
2023 (січень)	221,606	1,000,767	0,22	22,14	100,23

Примітка. Складено та розраховано авторами за даними Національного банку України [20]

Як бачимо з таблиці 4.1, обсяг банківського кредитування домашніх господарств в Україні становив 221,606 млн грн у січні 2023 року порівняно з 35,659 млн грн у 2005 році (зростання в 6,2 раза – на 185,947 млн грн за 19 років).

Проблеми в становленні кредитування домашніх господарств зумовлені особливостями перехідного періоду та його специфікою в аграрному секторі. Дедалі зростаючий диспаритет цін упродовж тривалого періоду призвів до «проїдання» обігових коштів аграрних підприємств, цим значною мірою спричинене зростання попиту на сезонний кредит із боку домашніх господарств. У той самий час фінансове «знекровлення» дуже обмежує реальний попит на кредитні гроші з боку домашніх господарств, унаслідок цього дуже повільно відбувається розвиток сільськогосподарського кредиту, що значно обмежує участь позикових коштів у формуванні джерел відтворення в сільському господарстві.

Аналізуючи нинішню ситуацію з банківським кредитуванням домашніх господарств, можна зазначити, що кредитна активність банків почала зростати, обсяги банківського кредитування аграрного сектору збільшилися. Водночас питома вага домашніх господарств у кредитуванні економіки зменшилася з 38,21% у 2008 році до 22,14% у січні 2023 року (рис. 4.1).

▣ Пітома вага кредитів домашнім господарствам, %

Рисунок 4.1 – Динаміка частки кредитів, наданих домашнім господарствам у загальному обсязі кредитування економіки в період 2005–2023 років, % (складено авторами за даними Національного банку України [20])

Пітома вага кредитів домашнім господарствам у загальному обсязі кредитів становила більше ніж 20% у 2005 році, 2010-2014 роках, 2019-2023 роках, в окремі роки досягаючи значення понад 30% (2006-2009 рр.). Частка домашніх господарств у кредитному портфелі банків у 2016 році становила 16,35% (мінімальне значення), водночас вона зросла порівняно з січнем 2023 року (до 22,14%) лише на 5,79%. У 2008 році частка домашніх господарств у кредитному портфелі банків становила 38,21%, а потім почала стрімко зменшуватися до 22,14 у січні 2023 року.

Значення показника – темпи зростання кредитів домашнім господарствам у період 2006-2008 років (максимальне зростання), 2013-2014 років, 2017-2019 років і у 2021 році – становить більше ніж 100%, тобто зростання показника свідчить про збільшення кредитування домашніх господарств. У січні 2023 року змін ні в більший, ні в менший бік не відбулося – показник залишився майже на тому самому рівні (100,23%). Темпи зростання кредитів домашнім господарствам у період 2009-2012 років, 2015-2016 років, 2020 та 2022 років

становлять менше ніж 100%, тобто відмічається зменшення кредитування домашніх господарств.

З огляду на вищезазначене відмітимо, що динаміка кредитування домашніх господарств упродовж аналізованого періоду була середньою, хоча загалом, за підсумками 2021 року, спостерігалися високі темпи приросту (рис. 4.2). Кредитування домашніх господарств істотно зменшилося (-17,20% у 2015 р.), що було найгіршим результатом за останні роки. Загалом темпи приросту кредитів домашніх господарств у 2021 році становили +23,21%. Для порівняння: вищі темпи приросту загалом за аналізований період були у 2006 році (+129,98%).

Рисунок 4.2 – Темпи приросту кредитів домашнім господарствам у 2006-2023 роках, % (складено авторами за даними Національного банку України [20])

Варто окремо зауважити, що результат 2008 року (74,88%) був нетиповим через аномальну динаміку активів у період 2009-2012 років (-13,99%, -13,14%, -3,97%, -6,76% відповідно), коли на тлі небувалої турбулентності активи зросли відразу до 3,14% і 9,14% у 2013-2014 роках відповідно. Потім знову відбулося різке зниження кредитування домашніх господарств до -17,20% у 2015 році. Аналогічна нетипова ситуація спостерігалася у 2021 році, коли після різкого зростання кредитування до 23,21% відмічалася різке зниження кредитування домашніх господарств у 2022 році до -13,09%. Таким чином, не

враховуючи результатів 2015 і 2022 років, динаміка активів була фактично кращою з 2013 року.

З огляду на зазначене відмітимо, що стримувальними чинниками участі кредиту в цьому процесі є низький рівень рентабельності в сільському господарстві, високі ризики виробництва, збереження диспаритету ціни на вироблену продукцію й споживані домашніми господарствами сировину та матеріали. Російська воєнна агресія та інші фактори негативно позначаються на фінансовій стійкості домашніх господарств, не дозволяючи їм відповідати вимогам, що ставляться банками. Водночас додаткові джерела повернення позичок зазвичай недостатні або взагалі їх немає.

Загалом темпи приросту кредитного портфеля домашніх господарств упродовж 2006-2023 років (за винятком 2009-2012 рр., 2015-2016 рр., 2020 і 2022 рр.) зберігаються на достатньому для цього сектору рівні, що свідчить як про зростаючу потребу домашніх господарств у позикових коштах, так і про розширення пропозиції з боку банків кредитів домашнім господарствам, підтриманих державними програмами та регуляторними послабленнями, спрямованими, зокрема, на проведення реструктуризації кредитів за умов пандемії й війни.

Незважаючи на зазначені позитивні зміни, нинішній стан функціонування кредитного механізму як ключового елемента фінансово-грошової інфраструктури аграрного сектору не дає поки що підстав стверджувати, що в сільському господарстві України відновлено нормальний процес кредитного обслуговування домашніх господарств.

Багатоукладність аграрної економіки означає, що під час формування системи кредитування повинен бути забезпечений рівний доступ різним соціальним типам господарств до кредитних ресурсів. Аграрні підприємства, що стабільно працюють, а також прибуткові можуть користуватися кредитами банків. Високі операційні витрати, віддаленість сільських поселень, слаборозвинена система страхування роблять неприйнятною взаємодію комерційних банків із дрібними сільськими підприємцями. Виходом із цієї ситуації є створення багаторівневої сільської кредитної кооперації: перший рівень – районний, другий рівень – регіональний, третій

рівень – державний. За значної питомої ваги у валовому виробництві сільськогосподарської продукції та соціальної значущості особистих підсобних господарств необхідно розвивати небанківський сектор кредитування, що може бути представлений різними інститутами мікrokредитування. Кредити, надані домашнім господарствам у розрізі видів валют і термінів погашення, подано в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2

Кредити, надані домашнім господарствам у розрізі видів валют і термінів погашення (залишки коштів на кінець періоду, млн грн)

Рік	Разом кредитів резидентам у нац. валюті	Кредит дом. госп. у нац. валюті	Разом кредитів резидентам в іноземній валюті	Кредит дом. госп. в іноземній валюті	Темп приросту кредитів дом. госп. у нац. валюті, %	Питома вага кредитів дом. госп. у нац. валюті, %	Темп приросту кредитів дом. госп. в іноземній валюті, %	Питома вага кредитів дом. госп. в іноземній валюті, %
2013	602,776	121,778	308,006	66,755		20,20		21,67
2014	547,987	106,982	472,680	99,700	-12,15	19,52	49,35	21,09
2015	433,826	77,601	547,802	93,221	-27,46	17,89	-6,49	17,02
2016	504,999	74,527	493,683	85,430	-3,96	14,76	-8,36	17,30
2017	570,627	103,026	446,031	67,213	38,23	18,05	-21,32	15,07
2018	613,994	135,459	459,137	60,538	31,48	22,06	-9,93	13,19
2019	613,708	168,942	358,162	37,279	24,72	27,53	-38,42	10,41
2020	600,474	168,436	347,912	31,135	-0,29	28,05	-16,48	8,95
2021	742,368	221,777	301,682	20,800	31,67	29,87	-33,19	6,89
2022	728,203	196,855	279,444	13,040	-11,23	27,03	-37,30	4,67
2023 (січень)	722,723	197,297	278,045	13,062	0,22	27,30	0,17	4,69

Примітка. Складено та розраховано авторами за даними Національного банку України [20]

Як бачимо з таблиці 4.2, динаміка банківського кредитування домашніх господарств у національній валюті у 2013-2023 роках коливалася, хоча у 2021 році спостерігалися високі темпи приросту (+31,67%). Кредитування домашніх господарств істотно зменшилося (-12,15% у 2014 р., -27,46% у 2015 р., -11,23% у 2022 р.), що було найгіршим результатом за аналізований період. Загалом темпи приросту кредитів домашніх господарств у національній валюті у 2021 році становили +31,67%.

Для порівняння: найвищі темпи приросту загалом за аналізований період були у 2017 році +38,23%. Відмітимо, що результат 2017 року (+38,23%) був нетиповим через аномальну динаміку активів у 2015-2016 роках (-27,46%, -3,96% відповідно), коли на тлі небувалої турбулентності активи стрімко зросли. Аналогічна нетипова ситуація спостерігалася у 2021 році, коли після різкого зростання кредитування домашніх господарств у національній валюті до 31,67% відмічалася різке зниження кредитування домашніх господарств у 2022 році до (-11,23%).

Обсяг банківського кредитування домашніх господарств у національній валюті становив 197,297 млн грн у січні 2023 року порівняно з 74,527 млн грн у 2016 році (зростання лише у 2,6 раза – на 122,77 млн грн за вісім років). У цьому разі обсяг банківського кредитування домашніх господарств в іноземній валюті становив 13,062 млн грн у січні 2023 року порівняно з 85,430 млн грн у 2016 році (зменшення в 6,5 раза – на 72,368 млн грн за 8 років). Питома вага кредитів домашніх господарств у національній валюті мала тенденцію до повільного зростання з 20,2% у 2013 році до 27,3% у січні 2023 року. Водночас питома вага кредитів домашніх господарств в іноземній валюті мала тенденцію до різкого зменшення з 21,67% у 2013 році до 4,69% у січні 2023 року (зниження майже в 4,6 раза за 11 років).

Частка кредитів домашніх господарств у національній валюті в портфелі банків у 2016 році становила 14,76% (мінімальне значення), водночас вона зросла порівняно з січнем 2023 року (до 27,3%) лише в 1,8 раза. У 2021 році частка кредитів домашніх господарств у національній валюті становила 29,87% (максимальне значення за аналізований

період), а потім вона трохи зменшилася до 27,3% у січні 2023 року.

Стосовно частки кредитів домашніх господарств в іноземній валюті у портфелі банків, відмітимо, що у 2013 році вона становила 21,67% (максимальне значення), водночас вона істотно зменшилася до 4,67% (в 4,6 раза) й досягла свого мінімального значення у 2022 році.

До факторів, що обмежують прискорене становлення системи кредитування домашніх господарств відповідно до її потенційних можливостей, можна віднести: диспаритет цін на продукцію сільського господарства та промислових товарів, що поставляються в аграрній галузі; систему страхування продукції сільського господарства, що не сформувалася; відсутність умов для створення та функціонування іпотечних банків і ринку іпотечного кредиту через нерозвиненість ринкового обороту сільськогосподарських земель; фіскальну спрямованість податкової системи, орієнтовану на надмірне вилучення створеної вартості в сільському господарстві.

Щодо кредитування домашніх господарств в іноземній валюті, варто відмітити, що впродовж аналізованого періоду спостерігається дуже нестабільна динаміка. Востаннє позитивна кредитна динаміка була відзначена у 2014 році, коли спостерігалися досить високі темпи приросту (49,35%). Надалі кредитування домашніх господарств в іноземній валюті почало стрімко зменшуватися: з -6,49% у 2015 році до -37,30% у 2022 році.

Річ у тім, що у 2019 році (-38,42%) та у 2021-2022 роках (-33,19% і -37,30% відповідно) були найгірші результати щодо кредитування домашніх господарств в іноземній валюті за аналізований період. У січні 2023 року відбулося незначне зростання кредитування на рівні 0,22%. Нетипова ситуація спостерігалася у 2014 році, коли після різкого зростання кредитування домашніх господарств в іноземній валюті на рівні 49,35% відмічається різке зменшення кредитування домашніх господарств у 2015 році до -6,49% і в наступних роках. Таким чином, з огляду на аналізовану ситуацію кредитування домашніх господарств в іноземній валюті показало негативну динаміку.

Загалом темпи приросту кредитного портфеля домашніх господарств в іноземній валюті у 2013-2023 роках зберігаються

на недостатньому для цього сектору рівні, що свідчить як про дефіцит для домашніх господарств позикових коштів в іноземній валюті, так і про зменшення пропозиції з боку банків кредитів домашнім господарствам в іноземній валюті, спричинених регуляторними посиленнями в умовах пандемії й війни. Зрештою, всі ці зусилля не сприяють поживавленню кредитування сектору домашніх господарств.

Пов'язуємо низькі темпи приросту кредитування домашніх господарств у національній валюті (-11,23%) за підсумками 2022 року з жорсткою монетарною політикою НБУ та неможливістю достатньої підтримки економіки через пандемію й війну. Заходи, яких уживали на державному рівні в січні 2023 року, привели до деякого поживавлення кредитування домашніх господарств. На тлі наслідків пандемії та війни відмічають зростання обсягів кредитування домашніх господарств, підвищення доступності кредитів. Поживавленню кредитування домашніх господарств та пом'якшенню наслідків пандемії й війни багато в чому сприяє фінансова підтримка домашніх господарств, яку проводять на державному рівні.

Водночас упродовж 2023 року з високою ймовірністю динаміка активів буде слабкою. По-перше, введені через пандемію та російську військову агресію послаблення можуть бути переглянуті або скасовані. По-друге, в економіці спостерігається зростання процентних ставок, як наслідок, кредитування домашніх господарств може сповільнитися.

Зважаючи на проведене аналізування ринку кредитування домашніх господарств, можна констатувати, що сукупний обсяг виданих кредитів домашнім господарствам і надалі буде трохи підвищуватися як завдяки приросту нових суб'єктів, так і завдяки збільшенню з кожним роком сум кредитів, які видають. Згідно з вищевикладеним бачимо, що сьогодні банки не досить активно ведуть боротьбу за сегмент домашніх господарств. Вони розширюють нові програми кредитування, певною мірою знижують рівень вимог до позичальників та дещо прискорюють процес ухвалення рішень про видачу кредиту. Тому складно стверджувати, що вже у 2023 році в кредитуванні домашніх господарств скоротиться розрив з іншими сегментами бізнесу.

Вихід із кризового стану домашніх господарств, оздоровлення фінансово-економічного стану та забезпечення їх

платоспроможності можуть бути досягнуті лише за умови радикальної зміни державного фінансового підтримання домашніх господарств. У цьому разі державна фінансово-кредитна політика в галузі регулювання аграрного виробництва повинна бути спрямована на забезпечення умов зростання ефективності та структурне оновлення галузі, адаптацію нових аграрних формувань усіх форм власності до ринкових відносин, розвиток виробничої й соціальної інфраструктури. Основними інструментами досягнення вищевикладеного стану домашніх господарств є пряма бюджетна підтримка підприємств аграрного сектору, здійснювана за кошти державного бюджету, бюджетів регіонів та муніципальних утворень на основі узгодження рішень щодо цільових напрямків. Формами такої підтримки є дотації та компенсації витрат на виробництво й реалізацію стратегічно важливих видів продукції; компенсація частини витрат на придбання сільськогосподарської техніки, отрутохімікатів та мінеральних добрив, енергоресурсів; виділення бюджетних ресурсів для регулювання відсотка за кредит, який надають домашнім господарствам; безповоротні інвестиційні вкладення в сільське господарство на придбання нової техніки та обладнання, сортового насіння і племінних тварин; здійснення капітальних вкладень на постачання сільськогосподарської техніки на основі лізингу, на підвищення родючості ґрунтів та утримання меліоративних систем, на здійснення боротьби зі шкідниками й інфекційними захворюваннями сільськогосподарських тварин, на охорону та раціональне використання сільськогосподарських земель; державне регулювання умов функціонування ринків продовольчої продукції та сільськогосподарської сировини для промисловості; регулювання заставних операцій із сільськогосподарською продукцією в різних формах: виділення бюджетних коштів, через систему кредитування або бюджетні асигнування й кредитування розміром необхідних для компенсації витрат на зберігання та оброблення аграрної продукції, придбаної за прийнятою державою процедурою в сільгосптоваровиробників; закупівельні й товарні інтервенції, здійснювані державою для стабілізації ринку аграрної продукції, та інші заходи.

Доцільне також вжиття заходів щодо створення сприятливих умов для кредитування домашніх господарств. Як заходи, що стимулюють кредитування домашніх господарств та економіки загалом, можна запропонувати такі: спростити процедури розгляду заявок на отримання пільгового фінансування; кількість документів поставити в залежність від суми кредиту; скоротити терміни погодження заявки; враховуючи вищі трансакційні витрати кредитування, підвищити стимули для банків щодо кредитування домашніх господарств; розширити перелік уповноважених банків, які беруть участь у реалізації механізму пільгового кредитування, щоб більша кількість регіональних банків, які добре знають місцеву специфіку, брала участь у пільговому кредитуванні домашніх господарств.

Поглиблений економіко-статистичний аналіз стану ринку кредитування домашніх господарств в Україні дозволяє зробити такі висновки.

Кредит, будучи економічною категорією, виражає сукупність певних економічних відносин і має галузеву структуру реалізації кредитної угоди, що пояснюється особливостями функціонування галузевих ринків кредитних грошей. Система кредитного обслуговування домашніх господарств, що розвивається на сьогодні, безсумнівно, має перспективний характер. Маємо на увазі, що створено умови для маневрування кредитних ресурсів та ставок за кредит, міжбанківського й міжгосподарського кредитування, широкого залучення домашніх господарств до цього процесу. Крім того, розвиток нових для України форм кредитування створює передумови для розвитку іпотечного кредитування з огляду на залучення до ринкового обороту земель сільськогосподарського призначення.

Формування адаптованого до ринкових умов економічного механізму в аграрному секторі, зокрема, ефективність запозичення кредитних коштів, багато в чому визначається рівнем державного протекціонізму, що передбачає субсидування розширеного відтворення, податкове й кредитне регулювання, розвиток системи страхування та повинен бути спрямований на формування адаптованого до змінюваних ринкових умов цінового та фінансово-кредитного механізму

відшкодування витрат у сільському господарстві. Лише на цій основі може бути забезпечена ефективна участь кредитних грошей у відтворювальному процесі домашніх господарств.

У загальній системі формування нової аграрної політики ключове місце повинен зайняти кредитний механізм, елементи якого необхідно постійно розвивати та поповнювати на основі розширення участі організацій небанківських структур, велика кількість із яких поряд із комерційними банками знайшли свою нішу на ринку аграрного кредиту. Вітчизняна практика доводить, що домашні господарства мають істотні можливості залучення позикових коштів завдяки залученню небанківських структур, із якими вони контактують та мають фінансові відносини. Крім того, велика роль комерційних банків, фінансово-кредитних та інших установ, що надають послуги: державні небанківські кредитні організації, постачальники, дилери, заготівельні й переробні організації, фінансові фонди, страхові компанії, приватні кредитори та інвестори, бюджетні кошти державних кредиторів, спрямовані на реалізацію цільових програм та інші джерела розвитку домашніх господарств.

Формування цілісної системи сільськогосподарського кредиту, що поєднує участь держави, комерційних банків, кредитних кооперативів, є необхідною ланкою, що може забезпечити домашні господарства фінансовими ресурсами. Незважаючи на посилення самофінансування та зміни масштабу допомоги держави в аграрній сфері, залишається незмінною політика пільгового кредитування сільського господарства, основним принципом якої є часткова компенсація діючої процентної ставки з бюджетних коштів.

Список використаної літератури

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. База даних. «Законодавство України». Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
2. Andros, S., Novak-Kalyayeva, L. M., & Tykhenko, V. (2019). Marketing and management of credit portfolio of a commercial bank: data of economic and statistical analysis of basic parameters of credit. *Marketing and Management of Innovations*, 2, 62-73. doi: <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.2-06>

3. Andros, S., Melnyk, L., Butenko, N., Zaikina, H., & Tykhenko, V. (2019). Efficiency of management of loan funds in the banking industry of Ukraine: data of the factor analysis of credit turnover. *Marketing and Management of Innovations*, 4, 129-139. doi: <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.4-11>

4. Андрос, С. В., & Герасимчук, В. Г. (2019). Фінансово-кредитна підтримка українських сільгоспвиробників у забезпеченні сталого розвитку. В Л. М. Савчук, А. В. Череп (Голов. ред.); В. С. Білозубенко та ін., *Теорія та методологія формування інвестиційно-фінансової стратегії розвитку суб'єктів національного господарства*: колективна монографія (с. 324-339). Дніпро: Журфонд.

5. Андрос, С. В., & Герасимчук, В. Г. (2022). Фінансово-кредитне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки в умовах воєнного стану: теоретичний та практичний аспекти. В *Соціально-економічні, правові та суспільно-політичні трансформаційні процеси в умовах воєнного стану*: колективна монографія (с. 62-139). Львів: Львівський університет бізнесу та права. doi: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7695958>

6. Zhang, H., Luo, J., Cheng, M., & Duan, P. (2020). How does rural household differentiation affect the availability of farmland management right mortgages in China? *Emerging markets finance and trade, Taylor & Francis Journals*, 56(11), 2509-2528. doi: 10.1080/1540496X.2019.1658073

7. Khanal, A. R., & Omobolaji, O. (2020). Rural finance, capital constrained small farms, and financial performance: findings from a primary survey. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 52(2), 288-307. Cambridge University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/aae.2019.45>

8. Li, C., Lin, L., & Gan, C. E. C. (2016). China credit constraints and rural households' consumption expenditure. *Finance Research Letters*, 19(C), 158-164. Elsevier. doi: 10.1016/j.frl.2016.07.007

9. Pagnini, M., Rossi, P., Vacca, V., Kislak, C., Menkhoff, L., & Neuberger, D. (2017). Credit market structure and collateral in rural Thailand. *Economic Notes, Banca Monte dei Paschi di Siena SpA*, 46(3), 587-632.

10. Le, Ninh Khuong, Anh Tuan Bui, & Tu Anh Phan (2020). Bank credit, trade credit and growth of listed agricultural firms in Vietnam. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(11), 303-314. Retrieved from <https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no11.303>

11. Peng Yan-ling, Yanjun Ren, & Li Hou-jian (2021). Do credit constraints affect households' economic vulnerability? Empirical evidence from rural China. *Journal of Integrative Agriculture*, 20(9), 2552-2568. doi: 10.1016/S2095-3119(20)63557-2

12. Hussain, A., & Thapa, G. B. (2012). Smallholders' access to agricultural credit in Pakistan. *Food Security*, 4(1), 73-85. doi: 10.1007/s12571-012-0167-2

13. Shee, A., & Turvey, C. G. (2012). Collateral-free lending with risk-contingent credit for agricultural development: indemnifying loans against pulse crop price risk in India. *Agricultural Economics*, 43(5), 561-574. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/j.1574-0862.2012.00603.x>

14. Shee, A., Turvey, C. G., & Marr, A. (2020). Heterogeneous demand and supply for an insurance-linked credit product in Kenya: a stated choice experiment approach. *Journal of Agricultural Economics*, 72(1), 244-267. Retrieved from <https://doi.org/10.1111/1477-9552.12401>

15. Hananu, B., Abdul-Hanan, A., & Zakaria, H. (2015). Factors influencing agricultural credit demand in Northern Ghana. *African Journal of Agricultural Research*, 10(7), 645-652. doi: 10.5897/AJAR2014

16. Asante-Addo, C., Mockshell, J., Zeller, M., Siddig, K., & Egyir, I. S. (2017). Agricultural credit provision: what really determines farmers' participation and credit rationing? *Agricultural Finance Review*, 77(2), 239-256. doi: 10.1108/AFR-02-2016-0010

17. Qin, M., Wachenheim, C. J., Wang, Z., & Zheng, S. (2018). Factors affecting Chinese farmers' microcredit participation. *Agricultural Finance Review*, 79(1), 48-59. Emerald Group Publishing Limited. doi: 10.1108/AFR-12-2017-0111

18. Ninh Khuong Le, Anh Tuan Bui, & Tu Anh Phan (2020). Bank credit, trade credit and growth of listed agricultural firms in Vietnam. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(11), 303-314. Retrieved from <https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no11.303>

19. Xi Yang, Jianchao Luo, & Wenshou Yan (2018). Heterogeneous effects of rural land property mortgage loan program on income: Evidence from the Western China. *China Agricultural Economic Review*, 10(1), 695-711. doi: 10.1108/CAER-12-2015-0179

20. Грошово-кредитна статистика. Національний банк України. Взято з <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial#1ms>

Олексій Леонідович Пластун,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Сумський державний університет, Україна

Ганна Петрівна Філатова,
кандидатка економічних наук,
викладачка кафедри бухгалтерського обліку та
оподаткування

Сумський державний університет, Україна

Аліна Сергіївна Артеменко,
аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Сумський державний університет, Україна

Юлія Андріївна Пуговкіна,
студентка
Сумський державний університет, Україна

5 | **БЕНЧМАРКИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ: МЕТААНАЛІЗ НАУКОВИХ НАПРАЦЮВАНЬ**

Важливість розвитку бенчмарків на фінансових ринках обумовлена їх функцією щодо забезпечення прозорості інвестиційної діяльності й формування базису для ухвалення обґрунтованих та відповідальних інвестиційних рішень. Це привело до формування цілого сектору рейтингових агенцій чи інших подібних суб'єктів ESG фінансової екосистеми (Boffo & Patalano, 2020) [5], які оцінюють діяльність компаній на основі розкриття інформації, що свідчить про імплементацію принципів сталого розвитку, та формують ESG-оцінки залежно від імпаكتу або ризику (Mazzacurati et al., 2021) [19].

Лише у 2017 році, за узагальненими даними Моої (2017), крім численних рейтингів відповідальних інвестицій, налічували понад 500 ESG-рейтингів, 170 фондових індексів відповідального інвестування, 120 добровільних стандартів тощо [20]. Крім того, існують такі альтернативні форми, як аналітичні огляди та судження щодо розкриття ESG-інформації або їх релевантності, впливу на кредитні рейтинги тощо (Mazzacurati et al., 2021) [19]. За оцінюванням KPMG (2020),

кількість провайдерів рейтингів, що формують ці бенчмарки, налічувала десь 125-150, із яких 10-15 вважають найбільш потужними (Sustainability, 2020) [30].

Така кількість бенчмарків має різну методологію розрахунків із ключовими індикаторами, метрики й оцінні судження, а, отже, питання зіставності та інтерпретації результатів залишається відкритим (Searcy & Buslovich, 2014) [23].

За даними ESG Global Study (2022), найбільш вагомими викликами щодо впровадження практик відповідального інвестування є інформаційна асиметрія. Вона проявляється у вигляді проблем доступності й узгодженості даних щодо відповідального інвестування, суперечливих і застарілих рейтингів, низької прозорості бенчмарків та індексів тощо. Відсутність стандартизації й уніфікованого законодавчого регулювання відповідального інвестування та його оцінювання рейтинговими агентствами також загострює ситуацію. Усе це підтверджує актуальність і значущість дослідження наявних бенчмарків у контексті стандартизації та систематизації сектору відповідального інвестування [6].

За даними дослідження Plastun et al. (2022), до ключових бенчмарків відповідального інвестування належать такі узагальнені категорії, як:

- рейтинги, під якими розуміють бальну оцінку за результатами діяльності компанії чи відповідності її певним критеріям (наприклад, MSCI ESG Ratings, RepRisk Ratings, ISS ESG Rating, Vigeo Eiris, GISR тощо);

- ренкінги як упорядкування компаній за певною ознакою (наприклад, The RobecoSAM Country Sustainability Ranking, ESG Country Rating, The Sustainability Yearbook Rankings тощо);

- індекси, тобто встановлені показники, що вимірюють певні результати діяльності (наприклад, DJSI, FTSE Indexes, S&P LargeMidCap Indexes, Ethibel Sustainability Index тощо) [22].

Саме їх покладено в основу подальшого бібліометричного аналізу, в якому автори сформували такі пошукові запити відповідно до правил синтаксису в наукометричних базах, зокрема, в Scopus and SciVal: бенчмарки регулювання відповідального інвестування, рейтинги в регулюванні відповідального інвестування, ренкінги в регулюванні

відповідального інвестування, індекси в регулюванні відповідального інвестування. За період дослідження вибрано 2017-2022 роки.

Перший пошуковий запит має найбільш широке значення, адже повинен охоплювати специфічні підвиди, наведені нижче (рейтинги, ренкінги та індекси). Водночас необхідно розуміти, що всі категорії перебувають у тісному взаємозв'язку і можуть перетинатися між собою.

Дослідження бенчмарків регулювання відповідального інвестування на основі статичного аналізу свідчить про високий рівень наукового інтересу до цієї проблематики: рівень цитованості для всіх сфер дослідження, крім ренкінгів, є вищим за усереднений глобальний показник, спостерігається високий рівень міжнародної колаборації, кількість тем і тематичних кластерів є достатньо потужною. У загальному підсумку кількість публікацій перевищує 13 тисяч праць із понад 128 тисяч цитувань.

Питання рейтингів та індексів у регулюванні відповідального інвестування найбільш поширені в науковій літературі. Відмітимо, що хоча бенчмарки в понятійно-категоріальному сенсі повинні бути найширшою категорією, результати статичного та динамічного аналізів спростовують це твердження. У розрізі аналізованих п'яти років спостерігається поступове збільшення публікацій з усіх напрямків, водночас рівень цитованості у 2022 році помітно зменшився. Це передусім зумовлене неповним внесенням інформації за 2022 рік до бази даних SciVal, що наразі уточнюється.

Розподіл досліджень за предметною сферою засвідчив, що більшість із них зосереджена в економічних (економіка, економетрика й фінанси, бізнес, менеджмент і бухгалтерський облік), соціальних та екологічних науках. Також серед п'яти найкращих позицій трапляються енергетичні й інженерні науки, що свідчить про високий рівень мультидисциплінарності обраної проблематики.

Аналізування наявних наукових досліджень за їх географічним походженням та інституціональною належністю продемонструвало, що найбільша кількість публікацій із тематики бенчмарків регулювання відповідального

інвестування видана в США, Китаї, Великій Британії та Індії. В інституційному відношенні більшість інституцій належать Китаю: наприклад, Chinese Academy of Sciences, University of Chinese Academy of Sciences. Також до лідерів увійшли Harvard University, CNRS, Islamic Azad University тощо.

Серед ста провідних інституцій у світі, що здійснювали дослідження з тематики бенчмарків регулювання відповідального інвестування, більшість зосереджена в США, Китаї, Великій Британії, Австралії тощо. В Європі кількість таких інститутів невелика, зокрема, в Португалії (the University of Coimbra, the University of Lisbon), Нідерландах (the University of Groningen, Wageningen University & Research), поодинокі випадки трапляються у Франції, Швейцарії тощо. Також на мапі відмічається поступове залучення й інших країн: Африки, Латинської Америки, Азії.

Серед журналів у базі даних Scopus, що найбільше публікували праці з тематики бенчмарків регулювання відповідального інвестування, доцільно виділити Sustainability, Journal of Cleaner Production, Energies тощо. Їх тематика в узагальненому підсумку пов'язана зі сталим розвитком, екологічними й енергетичними проблемами.

До найбільш продуктивних авторів проблематики бенчмарків регулювання відповідального інвестування доцільно віднести N. Yoshino (Keio University), F. Taghizadeh-Hesary (Tokai University), H. Dinçer and S. Yüksel (Istanbul Medipol University), A. Dutta (University of Vaasa), E. Bouri (Lebanese American University) та ін.

Щодо основних тематик досліджень у контексті бенчмарків регулювання відповідального інвестування, то найбільше їх в економічній сфері й вони стосуються корпоративної соціальної відповідальності та сталого розвитку, сталого звітування, корпоративної філантропії, корпоративного управління, екоменеджменту, фінансових ринків та фондових цін тощо. Крім вищезазначених, існує безліч тем у різних предметних сферах мультидисциплінарного характеру. Що стосується останніх тенденцій, то нові теми пов'язані з різними аспектами впливу пандемії COVID-19 (наприклад, на фінансові ринки, продовольча безпека, екологічні проблеми), виникненням ринку криптовалют, розвитком штучного інтелекту та роботизації тощо.

Ключовими словами, які найчастіше трапляються в наукових дослідженнях з обраної проблематики, є інвестиції, сталість, корпоративна соціальна відповідальність, економічне та соціальне зростання, а також більш специфічні терміни, пов'язані з діяльністю фірм, специфікою ухвалення інвестиційних рішень, ризиків і переваг відповідального інвестування тощо.

Топові тематичні кластери за процентилем помітності в контексті рейтингів, ренкінгів та індексів регулювання відповідального інвестування вміщують такі: грошово-кредитну політику, економічне зростання, експорт, корпоративну соціальну відповідальність, корпоративне управління, компанії, електрику, енергію, економіку, моделі, ризики, фінанси тощо.

Найбільш релевантні праці з тематики бенчмарків регулювання відповідального інвестування проаналізовано нижче.

Zeynep Ata & Ünal (2018) аналізують напрями впливу стійких ланцюгів поставок на відповідальне інвестування, що безпосередньо пов'язано з охопленням та поширенням ESG-показників і рейтингів серед інвесторів [33].

У праці Gupta et al. (2021) досліджена роль екологічних, соціальних та управлінських факторів (ESG) у сталому розвитку й підкреслений потенціал машинного навчання для інформування та вдосконалення стратегій ESG [11].

Sládková et al. (2022) аналізує тенденції розвитку, продуктивність та інші характеристики стійких і відповідальних інвестиційних фондів у Європі, включаючи їх інвестиційні стратегії, комісії та профілі ризику [26].

Vinodkumar & Alarifi (2022) досліджує роль ESG-факторів у хеджуванні операційних і фінансових ризиків та сприяння відповідальному залученню зацікавлених сторін (зокрема, фондові біржі, інвестори, фінансові аналітики). На прикладі Королівства Саудівська Аравія досліджено, як ESG-інвестування сприяє довгостроковій стійкості фондового ринку [32].

Madison & Schiehl (2021) вивчили вплив фінансової істотності на оцінювання ESG-ефективності й те, як це впливає на відповідність ESG-рейтингів для інвесторів. Ці напрацювання є надзвичайно важливими в контексті інформаційної цінності

рейтингів та їх подальшої стандартизації для усунення асиметрії інформації під час ухвалення обґрунтованих інвестиційних рішень [17].

Дослідження Diez-Sañamego et al. (2021) містить огляд індексів корпоративної стійкості, ренкінгів і рейтингів, а також розглядає їх корисність для вимірювання ефективності корпоративної соціальної відповідальності [9].

У дослідженні Vilas et al. (2022) проведено перевірку ESG-фондових індексів, а також процесів включення та виключення з погляду розміру й рейтингів ESG. Ці результати спричиняють занепокоєння щодо того, чи зможуть пасивні інвестори задовольнити свої нефінансові очікування в результаті конвергенції, що спостерігається в ESG-індексах [31].

Su & Chen (2020) вивчили вплив включення до індексу стійкості Dow Jones у Північній Америці (DJSI) готельних фірм, урахувавши їх характеристики та наслідки, для більшої кількості літератури ESG [28].

Slerpecký et al. (2022) дослідили вплив традиційних фондових індексів та індексів ESG на чисту міжнародну інвестиційну позицію країни. Загалом дослідження показало, що фондові ринки, включаючи як традиційні сегменти, так і сегменти ESG, наразі мають обмежене значення щодо формування чистої міжнародної інвестиційної позиції. Це підкреслює необхідність подальшого вдосконалення законодавства про фондовий ринок та ESG, а також розвитку ринку відповідального інвестування [27].

Аналізування бенчмарків регулювання відповідального інвестування в базі WoS підтвердило попередні висновки. Спостерігається зростаюча тенденція щодо дослідження та розвитку цієї проблематики в наукових колах. Найбільша кількість публікацій присвячена тематиці рейтингів (понад 13 700 публікацій) та індексів відповідального інвестування (понад 6 300 публікацій). Загальна кількість публікацій за всіма блоками перевищує 23 тисячі, кількість цитувань – понад 1 мільйон.

Для подальшого аналізування зосередимося на трьох основних вимірах бенчмарків відповідального інвестування: рейтингах, ренкінгах та індексах. Структурний аналіз за предметною сферою свідчить про їх подібність, адже до

чотирьох провідних увійшли такі теми: «Бізнес-економіка» (30-40% серед досліджень), «Екологія – наука про довкілля» (17-20% серед досліджень), «Інженерно-наукові технології».

Аналізування категорій у Web of Science засвідчило, що бенчмарки відповідального інвестування досліджують передусім у межах економічних та екологічних тематик, а також тематик сталого розвитку.

За географічно-інституційним поширенням дослідження бенчмарків відповідального інвестування мали такі особливості. Більшість наукових досліджень сконцентровано в США, Китаї та Англії, а також до п'яти провідних країн увійшли Індія та Австралія. Відповідно провідними інституціями є University of California, Chinese Academy of Sciences, University of London, Vilnius Gediminas Technical University тощо. Відмітимо наявність серед інституцій Міністерства освіти і науки України, що свідчить про активне дослідження проблематики бенчмарків регулювання відповідального інвестування в Україні.

До найбільш релевантних журналів у БД WoS, у яких публікують дослідження, присвячені бенчмаркам регулювання відповідального інвестування, входять Sustainability, Journal of Cleaner Production, Energies and Environmental Science and Pollution Research.

До трьох найкращих видавців за тематикою досліджень бенчмарків регулювання відповідального інвестування у WoS увійшли Elsevier (25% досліджень), SpringerNature (10% досліджень) та Wiley / MDPI (6-8% досліджень).

На основі проведеного аналізування можна виділити низку найбільш релевантних праць, присвячених проблемам бенчмарків регулювання відповідального інвестування в базі даних WoS. Їх аналізування наведено нижче.

У дослідженні Cunha et al. (2020) припускають, що стійкі інвестиції можуть перевищувати традиційні контрольні показники на глобальних фондових ринках, хоча розмір цього перевищення залежить від регіону та аналізованого періоду часу. У статті зроблено висновок про те, що відповідальне інвестування має потенціал для отримання фінансової прибутковості, водночас сприяючи сталому розвитку, і що інвестори повинні розглянути питання про внесення критеріїв сталого розвитку до своїх інвестиційних стратегій [8].

Muñoz-Torrestea et al. (2018) проаналізували ESG-рейтинги і виявили, що компанії з вищими ESG-рейтингами, швидше за все, матимуть бізнес-моделі, які наголошують на екологічній та соціальній стійкості. Вони також виявили, що компанії з вищим ESG-рейтингом зазвичай мають вищий рівень розкриття інформації та прозорості, що може сприяти ухваленню більш обґрунтованих інвестиційних рішень [21].

Jain et al. (2020) припускають, що стійкі інвестиції, виміряні ESG-індексами, справді, можуть дати кращу фінансову віддачу, ніж традиційні індекси, такі як MSCI [15].

Gyöngyörová et al. (2021) проаналізували зв'язок між ESG-рейтингами та фінансовими показниками, виявивши неоднозначні результати. Вони пропонують, щоб інвестори не покладалися виключно на ESG-рейтинги, а натомість використовували їх у поєднанні з іншою відповідною інформацією для ухвалення обґрунтованих інвестиційних рішень [12].

Abate et al. (2021) дослідили взаємозв'язок між рівнем стійкості за допомогою ESG-рейтингів та ефективністю взаємних фондів у Європі [1].

Badía et al. (2020) проаналізували взаємозв'язок між корпоративною соціальною відповідальністю (КСВ) й фінансовими показниками та виявили, що вплив КСВ на фінансові результати був більш значним у країнах із вищим рівнем економічного розвитку, більш надійною нормативною базою та вищим рівнем видатків на соціальне забезпечення [3].

Дослідження додаткових бібліометричних параметрів наукових публікацій було проведене за допомогою Biblioshiny та даних із бази Scopus.

Попереднє аналізування засвідчило достатню кількість наукових праць із цієї тематики, що мають значний приріст за один рік, значущі рівні цитованості та ознаки міжнародної колаборації. Результати трьох досліджуваних блоків стосовно рейтингів, ренкінгів та індексів у регулюванні відповідального інвестування мають достатньо подібні результати й тенденції, що буде більш явно видно на подальших етапах аналізування.

Аналізування ключових слів засвідчило превалювання таких: інвестиції, сталий розвиток, ухвалення рішень, економіка, зміна клімату, енергоефективність, оцінювання ризиків, фінансові ринки тощо.

Кластерний аналіз дозволив виділити такі: інвестиції в сталий розвиток та корпоративна соціальна відповідальність, управління довкіллям та контроль викидів, економічні ефекти відповідального інвестування, зокрема, енергетичну ефективність, місце відповідального інвестування на фондовому ринку та його стан в умовах пандемії COVID-19, питання продуктивності.

На основі дослідження тематичної карти щодо наукової тематики індексів у регулюванні відповідального інвестування виділено таке. До тем, що набули максимального розвитку та мають найвищий рівень значущості, відносять питання інвестицій у сталий розвиток, використання енергії й контроль викидів. До нішевих тем відносять питання енергоефективності, рентабельності тощо, до базових – фінансові ринки й торгівлю. Питання місця відповідального інвестування на фондовому ринку та економічних і соціальних ефектів належать до тем, що лише виникають або вже занепадають.

Еволюція тематичних кластерів дозволила простежити зміни в тематиках досліджень науковців за 2017-2022 роки на прикладі тематики індексів у регулюванні відповідального інвестування.

На початку аналізованого періоду (до 2020 року) більшість ключових слів стосувалася методів, які використовували для вимірювання ролі та впливу регулювання відповідального інвестування. Серед яких доцільно виділити аналізування надзвичайних ситуацій, економічний аналіз та аналіз декомпозиції, аналізування охоплення даних й оцінювання ризиків. На початку 2020 року фокус змістився на більш загальні питання, наприклад, сталості інвестицій, їх ролі в скороченні викидів вуглецю, на питання проектного менеджменту та конкуренції. У 2021-2022 роках основні питання стосувалися торгівлі й прибутковості, співпраці зі стейкхолдерами та оптимізації інвестиційних процесів.

Аналізування афіліації авторів показало, що більшість їх із Китаю, США та Індії. Також вагому роль відіграють науковці з Німеччини, Австралії, Польщі, Італії тощо. Тематика їх досліджень пов'язана зі сталим розвитком та відновлюваною енергетикою, корпоративною соціальною відповідальністю,

ESG-рейтингами й ренкінгами, економічним зростанням і фінансовою діяльністю тощо.

Динаміка цитувань за аналізований період у середньому мала спадну тенденцію, піковими варто відмітити 2020 рік для рейтингів та індексів у регулюванні відповідального інвестування.

Виміряти продуктивність авторів із тематики бенчмарків регулювання відповідального інвестування можна на основі Lotka's Law. Одержаний результат свідчить, що більша частина авторів (зокрема, 95%) мають лише одну публікацію з цієї тематики, відсоток авторів двох і більше публікацій 4,1%.

Що стосується академічної колаборації, то можна назвати таких авторів: Y. Liu, Y. Wang, A. Dutta, I. Makarenko, A. Plastun, N. Varrone, F. Gangi тощо. Також простежуються тісні зв'язки між багатьма закладами вищої освіти з усього світу. Загалом виділено вісім різних кластерів. Найчисленніший вміщує такі заклади освіти, як Tsinghua University, University of Chinese Academy of Sciences (China), COMSATS University Islamabad (Pakistan), etc. Також в окремих кластерах містяться заклади вищої освіти Малайзії (наприклад, Universiti Putra Malaysia), Саудівської Аравії (Prince Sattam Bin Abdulaziz University), Румунії (University of Craiova), Південної Африки (University of South Africa) тощо. Коричневий кластер вміщує навіть заклади вищої освіти з України, зокрема, Sumy State University and University of Customs and Finance.

Загалом результати свідчать про глобальний рівень залучення науковців з усього світу до дослідження тематики бенчмарків регулювання відповідального інвестування.

Найбільше зв'язків відмічається в таких країнах, як США, Китай, Малайзія, Індія тощо. Необхідно відмітити, що багато зв'язків спостерігається в Європі (зокрема, у Франції, Іспанії, Італії, Португалії тощо) та Азії (Бангладеш, Таїланд, Саудівська Аравія тощо). А для країн із Південної Америки та Африки варто налагоджувати співпрацю щодо дослідження тематики бенчмарків регулювання відповідального інвестування.

Для аналізування даних із WoS використаємо програмний комплекс Vosviewer. Аналізування одержаних результатів дозволило сформулювати такі закономірності. Найбільш використовуваними термінами є «інвестиції», «вплив» та

«продуктивність». Окремі кластери присвячені питанням корпоративної соціальної відповідальності в межах діяльності компаній та на державному рівні, особливостям ухвалення інвестиційних рішень, викликів та ризиків відповідального інвестування, проявів економічного, екологічного чи соціального впливу, нормативному та податковому регулюванню тощо. Відмітимо, що кластери в трьох блоках є достатньо подібними між собою, що є цілком логічним.

У часовому вимірі найбільш актуальними є дослідження щодо розкриття корпоративної соціальної відповідальності, інституційних інвесторів, нестабільності, відповідального інвестування, пандемії COVID-19.

Аналізування наукової колаборації дозволило простежити формування окремих наукових шкіл (виявлено понад 34 науковці за 6 кластерами) чи партнерства на рівні інститутів (виявлено 7 кластерів та 174 інституції). Найбільш вагому роль відігравали Shanghai University of Finance and Economics and Zhongnan University of Economics and Law (Китай), Australian National University (Австралія) тощо. Дослідження колаборації між країнами свідчить про високий рівень міжнародної співпраці, де лідерами є США, Китай, великий кластер (червоний) формують європейські країни, країни Східної Європи та Азії (синій кластер).

На основі бази даних Google Scholar проведено статичний аналіз наукових публікацій, присвячених бенчмаркам регулювання відповідального інвестування серед 1 000 найбільш цитованих праць. Результати свідчать про високий рівень значущості та наукового інтересу до цієї проблематики. Найвищий рівень цитованості й продуктивності серед аналізованих варіантів спостерігався для тематики індексів у регулюванні відповідального інвестування.

Результати динамічного аналізу ключових слів свідчать про низхідну тенденцію досліджень, присвячених бенчмаркам регулювання відповідального інвестування за всіма трьома напрямками в обраному масиві для аналізування.

Найбільш цитовані праці відповідно до аналізування засобами Publish or Perish, присвячені бенчмаркам регулювання відповідального інвестування, проаналізовані нижче.

Ioannou & Serafeim (2017) досліджували вплив нормативного регулювання на розкриття ESG-інформації на

прикладі країн Данії, Китаю, Південної Африки та Малайзії й виявили істотне збільшення розкриття інформації та її якості [14]. Дослідження Berg et al. (2022) спрямоване на аналізування розбіжностей ESG-рейтингів та визначення специфіки наявних методологій у таксономії категорій [4].

Моої (2017) досліджує життєвий цикл розвитку ESG-ініціатив у контексті діяльності рейтингової індустрії й акцентує на основних перешкодах до їх розвитку, серед яких особливе місце займають низька якість та прозорість рейтингів, відсутність їх конвергенції тощо [20]. Подібних висновків доходить і Amel-Zadeh & Serafeim (2018) у своєму дослідженні, де проведене аналізування мотивацій та перешкод до ESG-інвестування, зокрема, відсутність єдиних стандартів звітності [2].

Hartzmark & Sussman (2019) довели у своєму дослідженні, що інвестори цінують сталість, яку можна вимірювати різноманітними бенчмарками в регулюванні відповідального інвестування, що проявляється зростанням припливу інвестицій [13].

У праці Esterhuysen (2020) підтверджено наявний вплив включення до індексу соціально відповідальних інвестицій (SRI), що свідчить про певний рівень якості звітності про сталий розвиток та якості відносин з інвесторами на основі аналізування сторінок їх вебсайтів, присвячених взаємовідносинам з інвесторами [10].

Аналізування популярності тематики бенчмарків регулювання відповідального інвестування також проведене за допомогою Google trends. Для порівняння використані такі ключові слова, як бенчмарки, рейтинги, ренкінги та індекси, досліджені в контексті регулювання відповідального інвестування за 2017-2022 роки.

Тренд тематики бенчмарків регулювання відповідального інвестування повністю збігається за обраними пошуковими запитами та має висхідну тенденцію. Пікового значення він набув у жовтні 2020 року, після цього спостерігався незначний спад. За середніми показниками найбільше значення серед пошукових запитів за аналізований період мають саме ренкінги.

Якщо звзяти пошуковий запит до сфери бізнесу та промисловості, то загальний тренд популярності тематики

бенчмарків регулювання відповідального інвестування має більш виражену висхідну тенденцію з періодичними флуктуаціями, а за усередненим значенням пошукових запитів переважають рейтинги.

Дослідження географії поширення популярності тематики бенчмарків регулювання відповідального інвестування дозволяє простежити такі тенденції. Високий рівень пошукових запитів щодо рейтингів стосовно регулювання відповідального інвестування у 2017-2022 роках характерний для таких країн, як Румунія, Іран, ОАЕ, щодо ренкінгів – Бангладеш, Алжир, Нова Зеландія, для індексів – Франція, Угорщина, Україна.

За допомогою інструменту Google Ngram проаналізовано частоти використання різних словосполучень щодо бенчмарків регулювання відповідального інвестування (рейтинги, ренкінги та індекси) в бібліотеці Google Books. Зокрема, за період 2000-2019 роки індекси щодо регулювання відповідального інвестування трапляються в найбільшій частці наукових праць, використання цього словосполучення почало зменшуватися після 2000 року та стабілізувалося приблизно у 2017 році. Словосполучення з рейтингами та ренкінгами почали зменшуватися стосовно використання після 2014 року.

Аналізування найбільш релевантних наукових праць у бібліотеці Google Books Library наведено нижче.

У праці Cash (2021) зіставляються відмінність та подібність між рейтинговими агентствами, що аналізують аспекти сталого розвитку, й кредитними рейтинговими агентствами та запропонований найбільш ефективний шлях їх поєднання для одержання оптимальних результатів [7].

У праці Sherwood & Pollard (2018) презентовані основні теоретичні й методологічні засади щодо розвитку концепції відповідального інвестування, а також здійснений огляд основних рейтингових ESG-систем [24]. Комплексною є праця Silvola & Landau (2021), в якій досліджено найновіші методи відповідального інвестування та отримання фінансового прибутку, доведено важливість і наведено особливості ESG-аналізу [25].

У праці за редакцією Sullivan & Mackenzie (2017) наведено кращі практики реалізації стратегій відповідального інвестування та окреслено наявні проблеми й потенційні

рішення цих процесів [29]. Подібний напрямок має й праця Mason (2022), що містить опис основних концепцій управління інвестиційним портфелем, наявні стратегії й тактики успішного відповідального інвестування [18].

Zhang et al. (2021) розглянуто відповідальні інвестиції як фінансові цінні папери, що повинні бути відображені у звітності компаній, а також проаналізовано значущість та вплив ESG-інвестицій на інші економічні показники, особливо в умовах фінансових криз, пандемії COVID-19 тощо [34].

Очевидно, що більшість праць набули великого поширення та розкривають концептуальні питання розвитку й популяризації відповідальних інвестицій, серед яких окремі бенчмарки займають місце з позиції оцінювання даного виду діяльності.

Список використаної літератури

1. Abate, G., Basile, I., & Ferrari, P. (2021). The level of sustainability and mutual fund performance in Europe: An empirical analysis using ESG ratings. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 28(5), 1446-1455. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/csr.2079>

2. Amel-Zadeh, A., & Serafeim, G. (2018). Why and how investors use ESG information: Evidence from a global survey. *Financial Analysts Journal*, 74(3), 87-103. doi: 10.2139/ssrn.2837502

3. Badía, G., Cortez, M. C., & Ferruz, L. (2020). Socially responsible investing worldwide: Do markets value corporate social responsibility? *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(6), 2751-2764. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/csr.1941>

4. Berg, F., Kölbl, J. F., & Rigobon, R. (2022). Aggregate Confusion: The Divergence of ESG Ratings. *Review of Finance*, 26(6), 1315-1344. doi: 10.1093/rof/rfab010

5. Boffo, R., & Patalano, R. (2020). ESG Investing: Practices, Progress and Challenges. *OECD Paris*. Retrieved from <https://www.oecd.org/finance/ESG-Investing-Practices-Progress-and-Challenges.pdf>

6. Capital Group. (2022). ESG Global Study 2022. Retrieved from [https://www.firstlinks.com.au/uploads/Whitepapers/2022/Capital-Group_esg-global-study-2022-chapter1-\(en\).pdf](https://www.firstlinks.com.au/uploads/Whitepapers/2022/Capital-Group_esg-global-study-2022-chapter1-(en).pdf)

7. Cash, D. (2021). *Sustainability Rating Agencies Vs Credit Rating Agencies: The Battle to Serve the Mainstream Investor*. Germany: Springer International Publishing. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/978-3-030-69802-1>

8. Cunha, F. A., Oliveira, E. M., Orsato, R. J., Klotzle, M. C., Cyrino Oliveira, F. L., & Caiado, R. G. (2020). Can sustainable investments outperform traditional benchmarks? Evidence from global stock markets. *Business Strategy and the Environment*, 29(2), 682-697. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/bse.2396>

9. Diez-Cañamero, B., Bishara, T., Otegi-Olaso, J. R., Minguéz, R., & Fernández, J. M. (2020). Measurement of corporate social responsibility: A review of corporate sustainability indexes, rankings and ratings. *Sustainability*, 12(5), 2153. doi: 10.3390/su12052153

10. Esterhuysen, L. (2020). Towards corporate transparency: The link between inclusion in a socially responsible investment index and investor relations practices. *The Bottom Line*, 32(4), 290-307. doi: 10.1108/BL-08-2019-0036

11. Gupta, A., Sharma, U., & Gupta, S. K. (2021). The role of ESG in sustainable development: An analysis through the lens of machine learning. In *2021 IEEE International Humanitarian Technology Conference (IHTC)*. doi: 10.1109/IHTC51625.2021.9522286

12. Gyönyörová, L., Stachoň, M., & Stašek, D. (2021). ESG ratings: relevant information or misleading clue? Evidence from the S&P Global 1200. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, pp. 1-35. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/20430795.2021.1972812>

13. Hartzmark, S. M., & Sussman, A. B. (2019). Do investors value sustainability? A natural experiment examining ranking and fund flows. European Corporate Governance Institute (ECGI). *Finance Working Paper*. No. 565/2018.

14. Ioannou, I., & Serafeim, G. (2017). The consequences of mandatory corporate sustainability reporting. *Harvard Business School Research Working Paper*, pp. 11-100.

15. Jain, M., Sharma, G. D., & Srivastava M. (2019). Can Sustainable Investment Yield Better Financial Returns: A Comparative Study of ESG Indices and MSCI Indices. *Risks*, 7(1), 1-18. Retrieved from <https://doi.org/10.3390/risks7010015>

16. KPMG. (2020). Sustainable investing: Fast forwarding its evolution. Retrieved from

<https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2020/09/sustainable-investing-fast-forwarding-its-evolution.pdf>

17. Madison, N., & Schiehl, E. (2021). The effect of financial materiality on ESG performance assessment. *Sustainability*, 13(7), 3652. doi: 10.3390/su13073652

18. Mason, J. T. (2022). *The Investing Oasis: Contrarian Treasure in the Capital Markets Desert*. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/9781119790652>

19. Mazzacurati, J., Lenaerts, K., & Asensio, C. (2021). ESG ratings: Status and key issues ahead. *ESMA Report on Trends, Risks and Vulnerabilities*, 1, 105-115. doi: 10.2849/331903

20. Mooij, S. (2017). The ESG Rating and Ranking Industry; Vice or Virtue in the Adoption of Responsible Investment? *Socially Responsible Investment eJournal*. Retrieved from <https://doi.org/10.2139/ssrn.2960869>

21. Muñoz-Torres, M. J., Fernández-Izquierdo, M. Á., Rivera-Lirio, J. M., & Escrig-Olmedo, E. (2018). Can environmental, social, and governance rating agencies favor business models that promote a more sustainable development? *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 26(2), 439-452. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/csr.1497>

22. Plastun, A., Makarenko, I., Salabura, D., Serpeninova, Y., & Situm, M. (2022). Forecasting the net investment position based on conventional and ESG stock market indices: The case of Ukraine and Austria. *Investment Management and Financial Innovations*, 19(3), 60-71. doi: 10.21511/imfi.19(3).2022.06

23. Searcy, C., & Buslovich, R. (2014). Corporate Perspectives on the Development and Use of Sustainability Reports. *Journal of Business Ethics*, 121, 149-169. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10551-013-1701-7>

24. Sherwood, M. W., & Pollard, J. (2018). *Responsible Investing: An Introduction to Environmental, Social, and Governance Investments*. Retrieved from <https://doi.org/10.4324/9780429482692>

25. Silvola, H., & Landau, T. (2021). *Sustainable Investing: Beating the Market with ESG*. Germany: Springer International Publishing. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/978-3-030-58257-5>

26. Sládková, J., Kolomazníková, D., Formánková, S., Kolomazník, J., & Faldík, O. (2022). Sustainable and responsible investment funds in Europe. *Measuring Business Excellence*, 26(3), 229-244. doi: 10.1108/MBE-01-2021-0010

27. Slepecký, J., Vorontsova, A., Plastun, A., Makarenko, I., & Zhyhlei, I. (2022). Net investment position and the stock market: The case of traditional and ESG indices. *Investment Management and Financial Innovations*, 19(2), 51-66. Retrieved from [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.19\(2\).2022.05](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.19(2).2022.05)

28. Su, C.-H. J., & Chen, C.-D. (2020). Does sustainability index matter to the hospitality industry? *Tourism Management*, 81, 104158. doi: 10.1016/j.tourman.2020.104158

29. Sullivan, R., & Mackenzie, C. (Eds.). (2017). *Responsible Investment*. Taylor & Francis. Retrieved from <https://doi.org/10.4324/9781315220547>

30. SustAinability. (2020). Study on sustainability-related data, ratings and research. *European Commission*. doi: 10.2779/567930

31. Vilas, P., Andreu, L., & Sarto, J. L. (2022). Cluster analysis to validate the sustainability label of stock indices: An analysis of the inclusion and exclusion processes in terms of size and ESG ratings. *Journal of Cleaner Production*, 330, 129862. doi: 10.1016/j.jclepro.2020.129862

32. Vinodkumar, N., & Alarifi, G. (2022). Environmental social governance: A core value to responsible stakeholders and stock market sustainability in the Kingdom of Saudi Arabia. *Journal of Sustainable Finance and Investment*, 12(4), 1085-1101. doi: 10.1080/20430795.2022.1987637

33. Zeynep Ata, U. Z., & Ünal, G. (2018). Effects of sustainable supply chain management on responsible investment through ESG indicators. In S. Seuring & M. Gold (Eds.), *Handbook of Research on Supply Chain Management for Sustainable Development*. doi: 10.4018/978-1-5225-2918-8.ch008

34. Zhang, W., Hamori, S., Nakajima, T., Liu, G., He, X., Zhang, Y., & Liu, T. (2021). *ESG Investment in the Global Economy*. Springer Singapore. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/978-981-16-2179-7>

Ірина Валеріївна Замула,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри інформаційних систем в управлінні та
обліку

Державний університет «Житомирська політехніка», Україна
E-mail: zamulairina@gmail.com

Олена В'ячеславівна Шавурська,
кандидат економічних наук, доцент, викладач
ВСП «Житомирський торговельно-економічний фаховий
коледж ДТЕУ», Україна
E-mail: shavurska3005@gmail.com

6 ІМПАКТ-ІНВЕСТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ВІДНОВЛЕННЯ ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Екологічна та соціальна ситуація в Україні перебувають у кризовому стані через вторгнення російської федерації на територію України. Причинами цього є безпекова ситуація в країні (постійні обстріли окупантами цивільної та виробничої інфраструктури), труднощі з логістикою, особливо для експортоорієнтованих галузей – сільське господарство, гірничо-металургійний комплекс, а також брак обігових коштів.

За 11 місяців війни українському довікллю від збройної агресії російської федерації завдано збитків на понад 46 мільярдів доларів. Унаслідок російського вторгнення в повітря потрапило понад 42 мільйони тонн парникових газів (Стрілець Р., 2023). Основними причинами цих викидів стали лісові пожежі та атаки окупантів на об'єкти енергетичної інфраструктури.

Станом на 22.03.2023 року обсяг збитків у вигляді знищеного майна під час збройної агресії російської федерації проти України становив 143,8 млрд дол. США (табл. 6.1), що підвищує соціальне напруження.

Екологічна та соціальна безпека є невід'ємними складовими національної безпеки, яка може бути забезпечена комплексним застосуванням заходів економічного, соціального

та правового характеру. В сучасних умовах актуальними стають завдання збереження природних екосистем, створення ефективної системи моніторингу довкілля, забезпечення збалансованого природокористування, зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища, формування системи перероблення та утилізації відходів виробництва й споживання, а також сформовані під час воєнних дій.

Таблиця 6.1

**Збитки від знищення майна під час збройної агресії
російської федерації проти України**

№ пор.	Тип майна	Сума збитків, млрд дол. США
1	Житлові будинки	53,6
2	Інфраструктура	36,2
3	Активи підприємств, промисловість	11,3
4	Освіта	8,9
5	АПК та земельні ресурси	8,7
6	Енергетика	8,1
7	Ліс	4,5
8	Транспортні засоби	3,1
9	Торгівля	2,6
10	Культура, туризм, спорт	2,2
11	Охорона здоров'я	1,8
12	ЖКГ	1,4
13	Цифрова інфраструктура	0,6
14	Адміністративні будівлі	0,5
15	Соціальна сфера	0,2
16	Фінансовий сектор	0,04
Разом		143,8

Джерело: побудовано на основі (За рік..., 2023).

Власними силами та під час воєнного стану Україна не може створити та в повному обсязі профінансувати систему забезпечення екологічної, соціальної та економічної безпеки. У повоєнний період ситуація зміниться незначно, адже держава

буде змушена значні засоби вкладати у відновлення елементарних систем життєзабезпечення пошкоджених у результаті воєнних дій. Але саме на цьому етапі відновлення відкриється можливість створення таких систем життєзабезпечення, а також виробничих систем тощо, які б відповідали положенням концепції сталого розвитку. Це вимагає залучення імпаکت-інвестицій, які б поряд з екологічними та соціальними ефектами мали б і фінансову віддачу.

Такий вид інвестування з'явився у 2007 році, коли почали активно зростати інвестиції в проекти із соціальними, екологічними та економічними ефектами (Імпакт-інвестування..., 2021). Водночас економічні ефекти не були пріоритетними. За прогнозами фінансистів, імпакт-інвестиції за 10 років повинні б були зрости до 400 млрд дол. (Залевська, 2022). Фактично ж до 2021 року їх обсяг у 2,9 раза перевищив прогнозний і становив 1 145 млрд дол. (рис. 6.1).

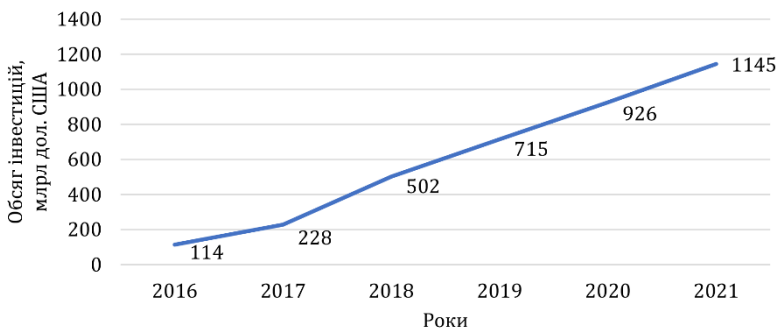

Рисунок 6.1 – Динаміка обсягів світового ринку імпакт-інвестування за 2016-2021 рр. (джерело: зображено за даними (Impacts..., 2022; Global Impact, 2020; Global Impact, 2016))

Спостерігається тенденція до зростання світового ринку імпакт-інвестицій за 2016-2021 роки на 1 031 млрд дол. США або в 10 разів. За прогнозами аналітиків очікується, що глобальний ринок імпакт-інвестування зросте з 354,41 млрд дол. США у 2021 році до 423,46 млрд дол. США у 2022 році за середньорічного темпу зростання (CAGR) 19,5%. Очікується, що

ринок імпакт-інвестування зросте до 823,83 млрд дол. у 2026 році за середньорічного темпу зростання 18,1 % (Impacts..., 2022).

Щодо прямих інвестицій в економіку України, то за період 2013-2022 рр. їх розмір значно коливався (рис. 6.2), що прямо залежало від політичних факторів, а саме російсько-української агресії.

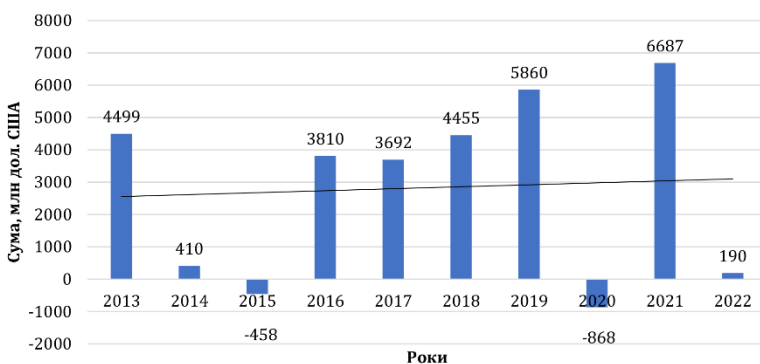

Рисунок 6.2 – Динаміка прямих інвестицій в економіку України за 2013-2022 роки (джерело: зображено за даними (Прямі..., 2023))

Так, у 2014-2015 роках обсяг іноземних інвестицій стрімко знизився через війну на Сході України. З 2017 р. до 2020 р. обсяг прямих інвестицій в економіку України мав стійку тенденцію до зростання – на 2 050 млн дол. США (53,80%) порівняно з 2016 роком. У 2022 році через війну відбулося істотне скорочення інвестицій на 6 497 млн дол. США (97,16%) порівняно з 2021 роком. Частина імпакт-інвестицій у загальній сумі прямих інвестицій в Україну невідома.

Метою дослідження є виокремлення стратегічних напрямів розвитку Поліського регіону України для залучення імпакт-інвестицій, спрямованих на відновлення екологічної та соціальної безпеки регіону в післявоєнний період на засадах сталого розвитку (на основі окреслення переваг і слабких місць розвитку регіону) для забезпечення зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища,

збереження природних екосистем, створення ефективної системи моніторингу довкілля.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі завдання:

- проаналізувати вплив війни на екологічний стан Поліського регіону України;
- виокремити конкурентні переваги Поліського регіону України з метою розроблення стратегії подальшого його розвитку на засадах сталого розвитку для залучення імпорт-інвестицій у післявоєнний період;
- здійснити SWOT-аналіз Поліського регіону з метою ідентифікації наслідків впливу війни на стан екологічної безпеки регіону;
- за допомогою моделі DPSIR виокремити та структурувати показники для вимірювання стану екологічної безпеки на регіональному рівні.

Питанням державного регулювання розвитку регіонів і регіонального управління присвячені праці вчених України та світу: В. О. Безуглої (Bezugla, 2006), О. В. Васильєва та К. А. Фісуна (Management..., 2010), З. В. Герасимчука (Gerasimchuk, 2008), К. В. Ілляшенко (Ilyashenko, 2009), В. В. Кузьменко (Kuzmenko, 2008), О. І. Ляшевської (Lyashevskaya, 2015), Л. О. Петкова (Petkova та ін., 2017), Д. Ж. Фуртадо (Furtado, 2000), А. Лі Джеймс (Lee James, 1985), Х. Сузукі (Suzuki, 2010). Наукові праці цих вчених присвячені обґрунтуванню передумов, ресурсного забезпечення, методичних підходів оцінювання сталості економічного розвитку, механізмів фінансового стимулювання регіонального розвитку.

Проблематика підвищення екологічної безпеки регіонів розкрита в працях українських учених. Водночас значна увага приділяється взаємозв'язкам між рівнем розвитку економічних систем та рівнем екологічної безпеки (В. Ф. Гарькава, А. Ю. Кліщевська (Гарькава та ін., 2021), Р. М. Дацків (Дацків, 2006), Я. А. Жаліло (Жаліло, 2001)), пошуку фінансових інструментів забезпечення реалізації екологічних проєктів (В. І. Мунтіян (Мунтіян, 1998), С. Мінк (Mink, 1993)), плануванню розвитку регіонів з урахуванням екологічної складової процесу (П. Найкамп (Nijkamp, 1990), Ю. Тимчишин-Чемерис (Tymchyshyn-Chemeris, 2019)), запровадженню «екологічного

обліку» (К. Кострикіна, А. Грибонос, Н. Галунець (Кострикіна та ін., 2019)). В. М. Шмандій (Шмандій та ін., 2009) розробив алгоритм управління екологічною безпекою регіону в умовах інтенсивного техногенного сейсмічного навантаження.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних основ екологічної безпеки зробив А. Б. Качинський, який здійснив детальний аналіз критеріїв екологічної безпеки. Учений вважав, що основними показниками, що характеризують стан екологічної безпеки, є індекс суспільного розвитку (Human Development Index, HDI) та індекс прав людини (Human Freedom Index, HFI) (Качинський та ін., 1997).

У праці Т. Хоружай виокремлено три групи методів забезпечення екологічної безпеки, зокрема: 1) контролю якості довкілля, до якої входять методи вимірювань і біологічні методи; 2) моделювання і прогнозу (методи системного аналізу, системної динаміки, комбіновані методи, еколого-токсикологічні методи, що вмщують різні групи методів (фізико-хімічних, біологічних, токсикологічних тощо); 3) управління якістю довкілля (екологічна сертифікація, екологічне страхування, екологічне аудіювання, державна екологічна експертиза) (Хоружай, 2006).

А. Ю. Жулавський та В. П. Гордієнко (Жулавський та ін., 2016) досліджували механізми забезпечення екологічної безпеки, а саме нормативно-правові, адміністративно-організаційні, економічні механізми та їх інформаційне забезпечення. А. Омаров (Омаров, 2016) до основних управлінських механізмів екологічної безпеки відносить фінансово-економічний, організаційний, технологічний, правовий та інформаційний механізми. Однак на сьогодні потребують особливої уваги дослідження щодо відновлення екологічної безпеки регіонів України в післявоєнний період зокрема із залученням імпаکت-інвестицій. Оприлюднених результатів наукових досліджень за названою тематикою у відкритих інформаційних джерелах знайдено не було.

Методи дослідження зазначеної проблеми базуються на діалектичних та системних підходах до оцінювання сучасних екологічних проблем Поліського регіону України, що загрожують його екологічній безпеці. Методи аналізу та синтезу використовувалися для визначення природно-ресурсного

потенціалу Поліського регіону України та його впливу на екологічну безпеку регіону. Концепцію DPSIR використано для структурування показників для вимірювання стану екологічної безпеки на регіональному рівні.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Екологічна безпека надзвичайно важлива для довкілля, здоров'я людей та збереження населення загалом. Поняття «екологічна безпека» є складовою і передумовою національної та міжнародної безпеки. Існують різні підходи до визначення поняття «екологічна безпека». Найбільш поширеними з них є такі: екологічна безпека – це «такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» (Про охорону..., 1991); екологічна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від загроз природного, техногенного та соціального характеру, а також забруднень унаслідок антропогенної діяльності, від природних явищ і стихійних лих (Качинський та ін., 1997); екологічна безпека – це «стан, що характеризується забезпеченням всіх життєво необхідних потреб людини з додержанням негативного впливу на навколишнє природне середовище на рівні, що гарантує безпечні умови життєдіяльності та здоров'я людей, не передбачає погіршення умов життя в майбутньому та створює систему заходів для запобігання та усунення наслідків природних явищ і стихійних лих» (Дудюк та ін., 2015).

У процесі дослідження екологічна безпека розглядається як динамічна складова регіональної системи, що забезпечує її гармонійний розвиток в умовах захищеності від реальних і потенційних антропогенних та природних впливів. Рівень безпеки переважно визначається ймовірністю проявів небезпеки. Це потребує всебічного дослідження умов формування та управління екологічною небезпекою. На рисунку 6.3 наведено характерні ознаки екологічної безпеки.

До принципів стратегії управління екологічною безпекою відносять: недопущення ускладнення екологічних ситуацій на основі реалізації системи контролю за техногенною діяльністю (видання дозволів, ліцензій, екологічний аудит проблемних

підприємств тощо); виявлення передкризових станів технологічних об'єктів, розроблення заходів щодо попередження аварій і катастроф; розроблення і реалізація коротко- та довгострокової програми зниження екологічної небезпеки до прийнятних рівнів.

*Рисунок 6.3 – Характерні ознаки екологічної безпеки
Джерело: побудовано за даними (Petkova та ін., 2017)*

Пріоритетним напрямом регіональної екологічної політики є гарантування забезпечення екологічної безпеки регіонів. Одним із важливих завдань забезпечення екологічної безпеки є забезпечення життєдіяльності населення в техногенно безпечному й екологічно чистому природному середовищі. Екологічно чистий світ можливий лише за відсутності загрози з боку природних об'єктів чи за умови забезпечення захищеності об'єктів безпеки від цих загроз.

Специфіка управління екологічною безпекою пов'язана з регіоналізацією, оскільки регіони відрізняються за темпами економічного розвитку, забезпеченістю природними ресурсами, станом інфраструктури та мають власні екологічні проблеми. Соціальні та економічні проблеми, що накопичилися в регіонах України, посилюються екологічною обстановкою, що постійно погіршується через військові дії.

Регіони-області як одиниці адміністративно-територіального устрою різко відрізняються з погляду сформованої структури виробництва, експортного потенціалу, забезпеченості інфраструктурою.

Одним із найважливіших аспектів аналізу економічного потенціалу регіону є оцінювання спрямованості його розвитку для економічної ефективності функціонування всіх складових регіональної системи. Під ефективністю прийнято розуміти забезпечення найбільш високого за наявних ресурсів сукупного рівня добробуту населення регіону (Management..., 2010, с. 11). Тому з погляду методології системного аналізу економічний потенціал регіону необхідно розглядати як підсистему, що входить до соціально-економічної системи регіону.

Об'єктом дослідження є Українське Полісся, розміщене в межах Поліської низовини, в басейні річок Прип'яті й середнього Західного Бугу.

До військового вторгнення Росії Поліський регіон України належав до екологічно чистих із сприятливими умовами для життя, що підтверджено екологічним рейтингом областей України станом на 02.02.2022 року. Так, Житомирська область зайняла перше місце в рейтингу, Волинська область – 4, Рівненська – 5, Чернігівська – 7, та Київська – 16 (Екологічний рейтинг, 2022). На рисунку 6.4 наведено дані про екологічний рейтинг областей Поліського регіону України за 2020-2022 роки. Екологічний рейтинг областей розроблений українськими екологами на підставі таких критеріїв: стан поводження з відходами, зокрема з агрохімікатами, рівень забруднення повітря та водойм.

Житомирська область займала 1-ше місце в екологічному рейтингу областей України в 2022 році. За 2020-2022 роки область у рейтингу піднялася з 8-го місця на 1-ше. Це пов'язано зі значним поліпшенням стану водних ресурсів, оскільки їхній рівень забруднення істотно зменшився завдяки інспекції очисних споруд та каналізації Житомира. До основних екологічних проблем області віднесено: забруднення атмосферного повітря через викиди транспортних засобів і від сільськогосподарських та промислових підприємств області. Найбільшою екологічною загрозою є газові викиди сільськогосподарських підприємств, адже вони мають високий

уміст азоту та метану, друге джерело небезпеки – заводи та підприємства енергетичної галузі.

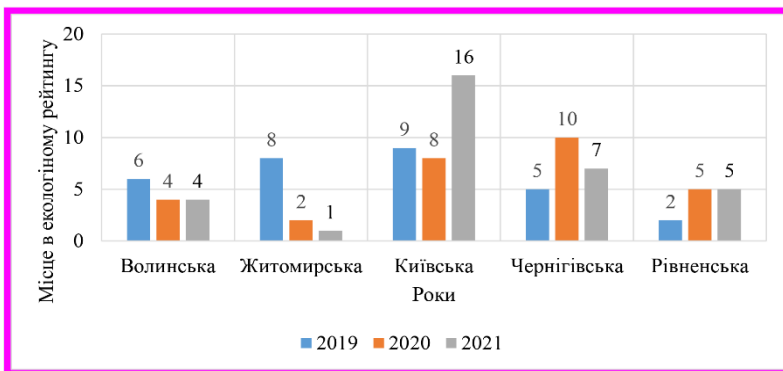

Рисунок 6.4 – Екологічний рейтинг регіонів Полісся України за 2020-2022 роки (джерело: зображено за даними (Екологічний рейтинг..., 2022; Жити можна..., 2021))

Волинська область за аналізований період піднялася в рейтингу з 6-го місця в 2020 році на 4-те в 2022 році, що пов'язано зі створенням системи розподілення води для запобігання повеням. До основних екологічних проблем області віднесено: проблеми із затопленнями через сезонні опади, забруднення атмосфери автотранспортними підприємствами, видобувними підприємствами, нафтопереробними заводами, нелегальне видобування піску із порушенням технології та завданням шкоди довкіллю.

Екологічна ситуація в Рівненській області погіршилася, що підтверджується зниженням її позицій у рейтингу з 2-го місця в 2020 році до 5-го в 2022 році. Основною екологічною проблемою області є забруднення стічних вод, що становить 747,4 м³/км² (Екологічний рейтинг..., 2022). Крім того, негативно на стан довкілля впливають хімічні заводи, що функціонують в області, зокрема: ПрАТ «Рівнеазот», ПрАТ «Костопільський завод скловиробів», ТОВ «Кроноспан».

Екологічний стан Чернігівської області погіршився, що підтверджується зниженням її позицій у рейтингу з 5-го місця в 2020 році до 7-го в 2022 році. Основною проблемою області є

наявність на її території непридатних до використання хімічних засобів захисту рослин, зокрема утилізації потребують 266,3 т хімікатів, які зберігають неподалік від басейнів рік. Ще однією проблемою області є незаконне вирубування лісу. За даними Держекоінспекції, у 2021 році в регіоні знищено понад 7,7 тис. дерев, завдані збитки оцінюються майже 40 млн грн (Екологічний рейтинг..., 2022). На території області розміщено 16 хімічно небезпечних підприємств, на яких зберігаються та використовуються 6 862,0 т небезпечних хімічних речовин, із них аміаку – 6 620,2 т, інших небезпечних хімічних речовин – 241,8 т. Ці підприємства розподілені за ступенями хімічної небезпеки так: III ступеня – 7 підприємств, IV ступеня – 9 підприємств. Найбільше хімічно небезпечних об'єктів зосереджено у Чернігові.

Найгірша екологічна ситуація склалася в Київській області, яка займає 16-те місце в рейтингу в 2022 році, що спричинено негативним впливом на довкілля викидами від транспортних засобів, підприємств постачання електроенергії та газу, переробних підприємств. Скидання суб'єктами господарювання в стічні води відходів, витікання нафти – основна проблема області.

Крім того, земельні ресурси Поліського регіону України забруднені радіонуклідами через аварію на Чорнобильській атомній електростанції, зокрема: Житомирській – 156 тис. га, Рівненській – 52 тис. га, Чернігівській – 52 тис. га, Київській – 34 тис. га (Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Київської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Рівненської області у 2021, 2022). Найскладніша ситуація щодо забруднення сільськогосподарської продукції цезієм-137 склалась у Рівненській області, де забруднено 18,6 тис. га торфовищ (37%) (Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Рівненської області у 2021, 2022). На цих площах міграція радіонукліду відбувається найбільш інтенсивно.

Нині радіаційна ситуація на забруднених територіях Поліського регіону України порівняно з раннім поставарійним

періодом покращилася. Це відбулося за рахунок природних автореабілітаційних процесів (радіоактивного розпаду, фіксації і перерозподілу радіонуклідів у ґрунті) та проведення комплексу контрзаходів, спрямованих на посилення біогеохімічних бар'єрів для блокування радіонуклідів у ґрунтах, що забезпечує зниження радіаційного забруднення продуктів харчування місцевого виробництва.

На рисунку 6.5 наведено динаміку викидів в атмосферне повітря в Поліському регіоні України за 2017-2021 роки.

Отже, за 2017-2021 роки відбулося збільшення обсягів викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря в Поліському регіоні України на 57,90 тис. т чи на 16,55% порівняно з 2017 роком. Найкритичніша ситуація спостерігається в Київській області, де обсяги викидів зросли на 85,20 тис. т чи на 52,59%.

Атмосферне повітря є одним із компонентів довкілля, від стану якого залежить стан здоров'я людини, флора та фауна регіону. Тому регіональна політика повинна бути спрямована на зменшення антропогенного навантаження на довкілля та забезпечення безпечних умов для життя його населення.

На рисунку 6.6 продемонстровано динаміку обсягів викиду забруднювальних речовин в атмосферне повітря в Поліському регіоні України за 2017-2021 роки з розрахунку на одну особу.

Аналізуючи показники обсягів викиду забруднювальних речовин в атмосферне повітря за 2017-2021 роки, необхідно відмітити, що найнижчі обсяги викиду у Волинській та Рівненській областях, а найскладніша ситуація в Київській області. З метою зменшення обсягів викиду забруднювальних речовин в атмосферне повітря регіональні державні екологічні інспекції повинні ретельніше перевіряти основних підприємств-забруднювачів.

Київська, Житомирська та Рівненська області найбільше постраждали від Чорнобильської катастрофи, що призвело до значного виснаження довкілля, забруднення поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря і земель, нагромадження у великих кількостях шкідливих, зокрема високотоксичних, відходів виробництва, долучилося радіаційне забруднення.

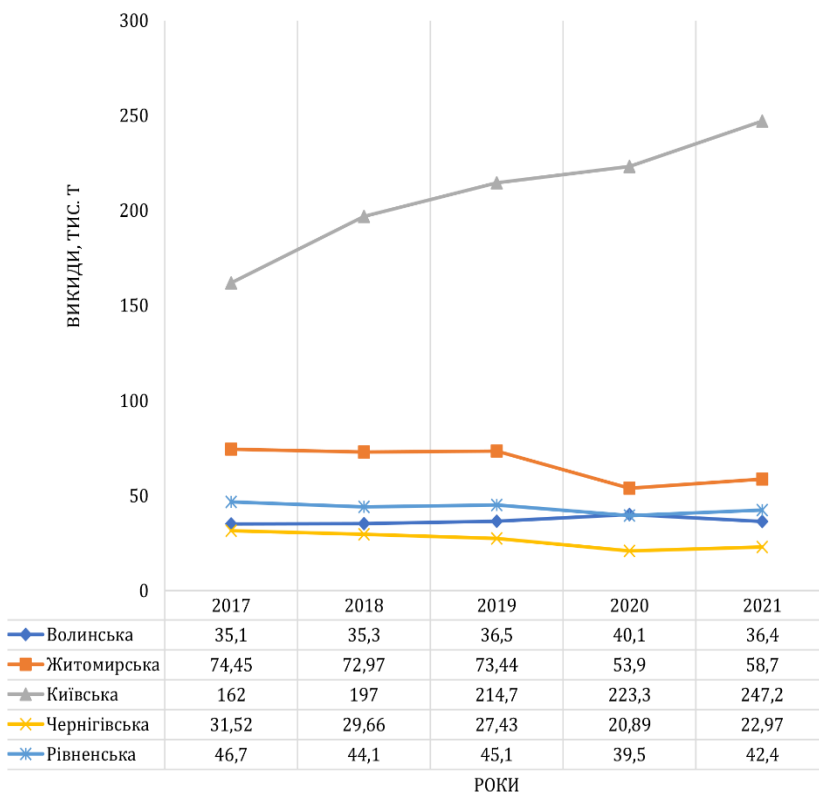

Рисунок 6.5 – Динаміка викидів в атмосферне повітря в Поліському регіоні за 2017–2021 роки, тис. т (джерело: зображено за даними (Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Волинської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Київської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Рівненської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Чернігівської області у 2021, 2022))

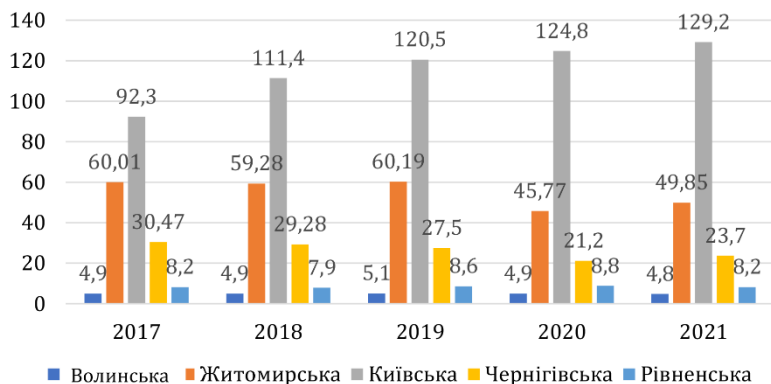

Рисунок 6.6 – Динаміка обсягів викиду забруднювальних речовин в атмосферне повітря за 2017-2021 роки з розрахунку на одну особу, кг (джерело: зображено за даними (Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Волинської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Київської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Рівненської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Чернігівської області у 2021, 2022))

До екологічних проблем, які мають місце в Поліському регіоні України, особливо гостро стоїть проблема поводження з відходами, які є одними з найбільших забруднювачів довкілля та негативно впливають на всі його компоненти. Їх кількість зростає в рази в результаті військових дій. Ситуація ускладнюється і тим, що зберігається значний розрив між обсягами накопичених відходів і обсягами їх утилізації та знешкодження. Ураховуючи природні та економічні фактори, основну складову в загальній масі відходів, що утворюються в області, займають тверді побутові відходи та виробничі відходи 4-го класу небезпеки, які переважно видаляються на полігони, сміттєзвалища.

У таблиці 6.2 охарактеризовано природно-ресурсний потенціал Поліського регіону України.

Таким чином, Українське Полісся повністю забезпечене водними, земельними та лісовими ресурсами. Крім того, має потужний потенціал для розвитку видобувної галузі Житомирщини, базується на розвіданих природних ресурсах регіону, зокрема: розсипного ільменіту, комплексних апатитільменітових руд, самоцвітів, кварцитів, облицювального каменю, каолінів, мінеральної сировини для виробництва різних будівельних матеріалів, бурого вугілля, торфу, пірофіліту.

Таблиця 6.2

**Характеристика природно-ресурсного потенціалу
Поліського регіону України**

Область \ Показник	Характерні риси	Сировинний потенціал	Водні ресурси
Волинська область	Аграрна область, розвинене машинобудування, деревооброблення та виробництво паперу, багата природними і рекреаційним і ресурсами	Газ, вугілля, торф – 29,12%, сапропель – 45,35%, сировина для виробництва будівельних матеріалів – 19,33%, прісні та мінеральні підземні води – 5,73%, металічні та гірничохімічні корисні копалини – по 0,24%, два нафтогазоперспективних об'єкти, підготовлені до глибокого буріння (запаси оцінюються як 1,553 млрд м ³ , а нафти – 0,085 млн т	Багата на поверхневій воді: ріки, озера, ставки, протікає 137 річок довжиною 3 447,7 км, 266 озер, 11 водосховищ, 12 016 ставків загальною площею водного дзеркала 5 415,2 га

Продовдження таблиці 6.2

<p>Житомирська область</p>	<p>Розвинута промисловість і сільське та лісове господарство, багата природними ресурсами</p>	<p>85 % усіх розвіданих запасів титанових руд України</p>	<p>Протікає 2 822 річки довжиною 13,7 тис. км. В області налічується 53 водосховища об'ємом більше ніж 1 млн м³, їх загальна площа – 7,7 тис. га, сумарний об'єм – 181,7 млн м³ та 827 ставків об'ємом 176,98 млн м³</p>
<p>Київська область</p>	<p>Зосереджена велика кількість промислових підприємств, об'єктів комунального господарства, магістралі міжнародного значення</p>	<p>16,4% складається з паливно-енергетичних корисних копалин (торф), на 50,5% – із сировини для виробництва будівельних матеріалів, решта – це руди рідкісних металів, питні, технічні та мінеральні води. В області розташовано 32 родовища торфу. З обліку Державного балансу виключено 22 родовища в Поліському та Чорнобильському районах, де поклади торфу забруднені радіонуклідами</p>	<p>Забезпечена, є також джерела мінеральних радонових вод (м. Миронівка, м. Біла Церква). Найбільші водосховища – Київське та Канівське, побудовано також понад 2 000 ставків та близько 750 невеликих озер. Довжина берегової лінії річок і водойм у межах області становить 17,8 тис. км</p>

Продовження таблиці 6.2

<p>Чернігівська область</p>	<p>Розвинута промисловість та сільське господарство, багата природними і рекреаційним і ресурсами</p>	<p>59,4% складається з паливно-енергетичних корисних копалин (нафти, газоконденсату, торфу); 31,7% загальних мінеральних ресурсів належать будівельній сировині; 8,2% – прісні та мінеральні води; 0,7% – нерудні корисні копалини для металургії</p>	<p>Одна з найбагатших за запасами водних ресурсів, територією протікає 1 200 річок загальною довжиною близько 8,5 тис. км. Найбільші річки: Дніпро, Десна з притоками Сейм, Остер, Снов, Убідь, Удай</p>
<p>Рівненська область</p>	<p>Розвинута промисловість</p>	<p>Торф, сапропель – 40% – із сировини для виробництва будівельних матеріалів; 12% – це питні, технічні та мінеральні підземні води, 2% – гірничорудні та 0,85 – гірничохімічні корисні копалини, має унікальну сировинну базу базальту і бурштину, видобування яких здійснюється лише в межах області і становить 100% від загального видобутку в Україні</p>	<p>Багата на поверхневі води, протікає 149 річок довжиною понад 10 км, налічується 151 озеро, 12 водосховищ, 1 546 ставків</p>

Джерело: складено на основі (Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Волинської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Київської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Рівненської області у 2021, 2022; Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Чернігівської області у 2021, 2022).

Запаси титану на Житомирщині становлять понад 85% від усіх розвіданих запасів титанових руд України. У Житомирській області є унікальне Волинське родовище п'єзокварцу, запаси якого також вміщують супутню сировину – різноманітне напівдорогоцінне каміння: моріон, берил, топаз, гірський криштал, аметист, опал, халцедон, агат. Особливе місце в мінерально-сировинному потенціалі Житомирської області займають поклади гранітів, габро, лабрадоритів, які забезпечують мінерально-сировинну базу для підприємств із видобування та виробництва декоративно-облицювального каменю та виробів із нього (Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2021, 2022). Розвідані запаси різновидів облицювального каменю становлять 60% від загальноукраїнських, а запаси лабрадоритів і габро становлять майже 90% запасів цих корисних копалин в Україні. Щодо їх запасів, регіон є лідером не лише в державі, а й у Європі.

Рівненська область має унікальну сировинну базу таких корисних копалин, як базальт і бурштин, видобування яких здійснюється лише в межах області і становить 100% від загального видобутку в Україні. Волинська область має два нафто-газових перспективних об'єкти, підготовлені до глибокого буріння (запаси оцінюються 1,553 млрд м³, а нафти – 0,085 млн т) (Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Рівненської області у 2021, 2022).

Забезпеченість Поліського регіону України природними ресурсами сприяє розвитку промисловості, зокрема: теплоенергетики, підприємств металургійного та видобувного комплексу, нафтохімічної промисловості, автотранспорту, виробництву будівельних матеріалів, меблевого виробництва, виробництву гумових і пластмасових виробів, харчової галузі. Проте промисловість забруднює довкілля. Основними

забруднювачами атмосферного повітря за видами економічної діяльності залишається переробна промисловість – 28,65% від загального; сільське, лісове та рибне господарство – 28,58%; видобувна промисловість і розроблення кар'єрів – 18,65%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 9,47%, викиди забруднювальних речовин яких становлять більше ніж 85% від загального обсягу викидів в атмосферне повітря в Житомирській області (Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2021, 2022).

Отже, Українське Полісся має значний природно-ресурсний потенціал, що виділяє його серед інших регіонів країни. Регіональна конкурентоспроможність трактується як здатність виробляти товари і послуги, що відповідають вимогам міжнародних ринків, у той самий час за збереження високих і стійких рівнів доходів (Методологія планування..., 2014). Вона ж є основою інвестиційної привабливості.

А. І. Мокій розглядає конкурентоспроможність регіону як здатність регіональної економіки оптимізувати власні внутрішні активи та ресурси, щоб конкурувати і процвітати на національному та глобальному ринках і адаптуватися до змін на цих ринках (Стратегія та механізми..., 2010).

Тобто конкурентоспроможність регіону – це здатність регіону в умовах зовнішньої конкуренції забезпечувати відносно високий рівень зайнятості та доходи його населення. Отже, регіон є конкурентоспроможним, якщо він забезпечує необхідну кількість робочих місць та зайнятість населення на рівні природного безробіття.

На рисунку 6.7 наведено конкурентні переваги Поліського регіону України.

Виокремлення конкурентних переваг регіону необхідне для розроблення стратегії поліпшення економічного добробуту регіону та розподілу національного продукту.

Однак повномасштабне вторгнення Росії на територію України призвело до порушення екологічної безпеки країни та регіону Українського Полісся зокрема, оскільки в районах бойових дій винищено ліс, заміновано земельні ресурси, забруднено довкілля отруйними речовинами внаслідок обстрілів нафтобаз, газових сховищ та об'єктів хімічної

промисловості. Мінування сільськогосподарських земель і лісових насаджень є найбільш критичним наслідком для екологічної безпеки регіону та країни, оскільки розриви мін призводять до забруднення ґрунтів важкими металами – свинцем, стронцієм, титаном, кадмієм, нікелем. Це робить ґрунт небезпечним, а в деяких випадках – непридатним для подальшого сільськогосподарського використання. Крім того, вибухи призводять до виникнення лісових пожеж і збільшення шкідливих викидів в атмосферу.

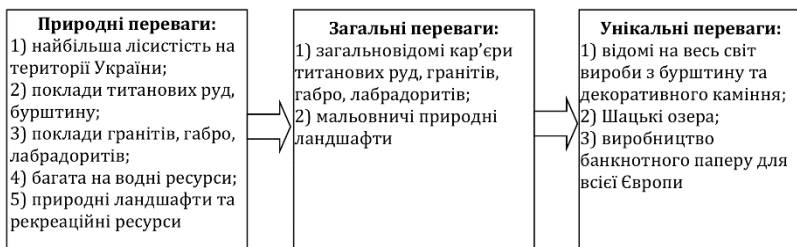

Рисунок 6.7 – Конкурентні переваги Поліського регіону України (джерело: розроблено авторами)

Незадовільна екологічна ситуація в регіоні ставить під загрозу існування майбутніх поколінь і подальший розвиток держави на принципах сталого розвитку, задекларованих як стратегічні та пріоритетні. У зв'язку з вищезазначеним виникає потреба в діях держави, спрямованих на охорону і відновлення довкілля. Фінансувати такі дії доцільно з використанням імпаکت-інвестування.

На підставі аналізу емпіричних даних, звітів Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Державної екологічної інспекції України, Управління екології та природних ресурсів виокремлено проблеми, що загрожують екологічній безпеці регіону (рис. 6.8).

Екологічні проблеми, спричинені війною, загрожують не лише екологічній безпеці України та її регіонів, а й можуть вийти за межі її території. Оскільки вітчизняна екосистема має велике значення для Європи, адже охоплює 35% біорізноманітності Європи, 29% території України складається з природної рослинності, а також окультуреної природної

рослинності, 15,9% території України – ліси (War and eco-modernization..., 2022).

Рисунок 6.8 – Екологічні проблеми, що загрожують регіональній екологічній безпеці Українського Полісся (джерело: зображено на основі (War and eco-modernization..., 2022; An overview..., 2022))

На території України протікають майже 63 тисячі річок, які впадають в інші європейські річки, тому існує загроза їх забруднення через поширення нафтопродуктів та вибухових речовин. В Україні розташовано 11% Карпатського гірського масиву, де росте третина всіх видів рослин Європи. У Червоній книзі України в останньому виданні за 2021 рік зареєстровано 687 видів тварин та 857 видів рослин, які перебувають під загрозою зникнення через військові дії (War and eco-modernization..., 2022).

Найбільша атомна електростанція в Європі – Запорізька АЕС – захоплена російською армією. Іншою загрозою є хвостосховища, де зберігають рідкі промислові відходи. Усього в країні їх налічується 465, в них зберігають понад 6 млрд т відходів, 200 з яких розташовані на Сході України, регіоні, який найбільше постраждав від війни.

Через військову агресію Росії під загрозою знищення сьогодні 2,5 млн га природоохоронної мережі Європи. Це 160 об'єктів Смарагдової мережі – територій існування видів і оселищ, що охороняються на загальноєвропейському рівні. А ще 17 Рамсарських об'єктів площею 627,3 тис. га – водно-болотних угідь, що мають міжнародне значення (An overview..., 2022).

Станом на 01.01.2023 року зафіксовано 277 воєнних злочинів проти довкілля, зокрема, найбільше з них припадає на Київську область – 45, Одеську – 26, Дніпропетровську – 24, Запорізьку – 20 (War and eco-modernization..., 2022). У Поліському регіоні зафіксовано 68 злочинів (Київська – 45, Житомирська – 11, Чернігівська – 5, Волинська – 4, Рівненська – 3), що становить 24,55% від всіх злочинів.

На рисунку 6.9 наведена структура зазначених воєнних злочинів.

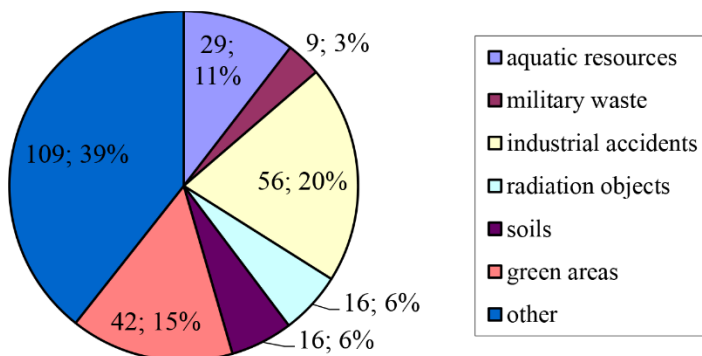

Рисунок 6.9 – Структура військових злочинів проти довкілля в Україні станом на 1 січня 2023 року (джерело: зображено на основі (War crimes..., 2023))

Отже, найбільшу частку в структурі зафіксованих військових злочинів займають промислові аварії – 20 %, тобто пошкодження або знищення нафтобаз, руйнування та пожежі на промислових підприємствах, зокрема: викид аміаку на ПАТ «Суміхімпром», викиди в повітря чи скидання рідких забруднювальних речовин у довкілля внаслідок воєнних дій. Військові дії призводять до серйозних збоїв в енергетичній мережі України. Також зафіксовано шістнадцять військових злочинів проти ядерної безпеки. Не так багато говорять про негативний вплив на морські екосистеми, які мають транскордонний характер (зафіксовано поки сім).

За офіційними даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, станом на 01.01.2023 року

опрацьовано 2 285 звернень щодо завданих навколишньому середовищу України збитків через війну на загальну суму 441 млрд грн (Стрілець, 2023).

Станом на 01.01.2023 року відповідно до орієнтовних розрахунків Державної екологічної інспекції сума зазнаних збитків через війну становить 1 704 млрд грн (рис. 6.10).

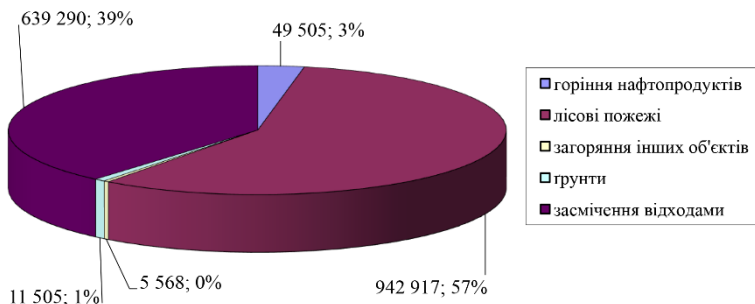

Рисунок 6.10 – Збитки, завдані навколишньому природному середовищу України через війну станом на 01.01.2023 року (джерело: розроблено на основі (Стрілець, 2023))

Таким чином, за попередніми розрахунками Державної екологічної інспекції України найбільше збитків завдано повітрю – на суму 997 995 млрд грн, що становить 58,57% від усіх нині визначених збитків, з яких: 55,34% спричинені лісовими пожежами, 2,91% – горінням нафтопродуктів, 0,32% – загорянням інших об'єктів. Збитки докільню через його забруднення військовими відходами становлять 37,52% від усіх визначених збитків. Найменшу частку в структурі розрахованих екологічних збитків становлять збитки, завдані ґрунтам, – 3,91%.

Щоб оцінити всі наслідки війни та почати реалізовувати програми з відновлення зруйнованих територій, необхідно насамперед припинити війну та повернути окуповані території. Екологічні збитки на деокупованих територіях неймовірних масштабів. Один із методів визначення розміру екологічних збитків визначається за кількістю землі, яку вже не можна використовувати за призначенням. На Чернігівщині та Київщині третина території забруднена через дії російських окупантів.

Сильні та слабкі сторони Поліського регіону з позиції його еколого-економічних особливостей наведено в таблиці 6.3.

Проведений SWOT-аналіз Поліського регіону свідчить, що регіон має значний природно-ресурсний потенціал, що виділяє його серед інших регіонів країни. Регіональна конкурентоспроможність трактується як здатність виробляти товари і послуги, що відповідають вимогам міжнародних ринків, у той самий час за збереження високих і стійких рівнів доходів (Методологія планування..., 2014).

Вирішення екологічних проблем, спричинених війною, що загрожують регіональній безпеці, потребує досконалої системи державного екологоорієнтованого управління з урахуванням Цілей сталого розвитку України до 2030 р. Забезпечення економічних інтересів країни базується на сталому розвитку регіонів, коли реалізація цілей і завдань у сфері регіональної політики відображає формування можливостей системних цілеспрямованих дій на загрози регіонального рівня.

Таблиця 6.3

SWOT-аналіз Поліського регіону

Сильна сторона	Слабка сторона
1. Географічне положення – на Півночі України, на Півдні межує з Польщею, республікою Білорусь, російською федерацією, тобто регіон розташований на перетині міжнародних транспортних магістралей і має розвинену транспортну та митну інфраструктуру, наявність аеропортів міжнародного статусу	1. Низька родючість земельних ресурсів, що спричинено заболоченням території, мінування сільськогосподарських земель та лісових насаджень регіону через війну. 2. Низька якість доріг місцевого значення, зруйновано мости. 3. Постійна небезпека воєнної агресії зі сторони Білорусі та російської федерації
2. Регіон України, що має найбільшу лісистість, зокрема: Рівненська область – 36,4%, Житомирська область – 33,6%, Волинська область – 31,0% (середня – 28,81%)	4. Високий рівень забруднення радіонуклідами регіону через аварію на ЧАЕС, та викиди отруйних речовин через обстріли нафтобаз, газових сховищ тощо

Продовження таблиці 6.3

3. Має достатній обсяг водних ресурсів для забезпечення функціонування та розвитку сільського та рибного господарств, промисловості	5. Природні умови: надзвичайно волога, лісиста й болотиста місцевість регіону. Близько 70% території Полісся вкривають попільнякові (підзолисті) ґрунти, 15% – болотяні та торф'яно-болотні ґрунти
4. Значні запаси корисних копалин (граніти, базальти, каолінові глини, титанові руди), розташовані в безпосередній близькості від магістральних залізниць та автомобільних шляхів	6. Низька густина населення та слабка урбанізація, ізолюваність населених пунктів. 7. Мінування земельних і лісових ресурсів значної території області
5. Забезпеченість місцевими енергетичними потужностями (Рівненська АЕС, Чернігівська ТЦ, Київська ТЕЦ, Дарницька ТЕЦ, Білоцерківська ТЕЦ)	8. Високий рівень зношеності енергетичної інфраструктури. 9. Необхідність відновлення / реконструкції ТЕЦ та АЕС, що зазнали ракетних обстрілів у результаті воєнної агресії (наразі це понад 30% енергетичної інфраструктури)
6. Наявність пам'яток історії, культури та архітектури, природні та ландшафтні парки, збережена історико-культурна спадщина Полісся, що сприяє розвитку туризму в регіоні	10. Нерозвиненість рекреаційно-туристичної інфраструктури (готелі, мотелі, санаторно-курортні заклади). 11. Руйнування природних ландшафтів унаслідок воєнних дій
Можливість	Загроза
1. Отримання Україною членства в ЄС стимулюватиме нарощення експортного потенціалу регіону	1. Зміни законодавчих вимог щодо отримання спеціальних дозволів на користування надрами
2. Можливість продажу землі стимулюватиме розвиток сільського господарства	2. Зростання фіскального навантаження на малий бізнес через дефіцит бюджету та зростання витрат на оборону
3. Залучення грантових коштів від ЄС та США на реалізацію проектів регіонального розвитку	3. Погіршення інвестиційного рейтингу України через війну з відповідним відтоком фінансово-інвестиційного капіталу

Продовження таблиці 6.3

4. Зростання популярності різних видів туризму серед населення України, іноземних країн	4. Виїзд кваліфікованих кадрів за межі регіону та за кордон через війну
5. Упровадження інноваційних технологій у підприємствах видобувної галузі дозволить збільшити обсяги видобутку та знизить собівартість продукції	5. Висока залежність від закордонної сировини та комплектуючих (енергетична сфера, хімічна галузь, частково легка промисловість та машинобудування)
6. Реконструкція автомагістралей та розвиток транспортної інфраструктури	6. Зменшення реальних доходів населення з високою інфляцією та втратою роботи через війну
7. Податкові пільги для підприємств АПК та машинобудування	7. Зростання «тінізації» економіки, низький рівень реальної оплати праці, зростання незареєстрованих працівників

Джерело: складено авторами.

Але водночас необхідно враховувати регіональні відмінності рівня економічної безпеки, що визначаються нерівномірністю соціального розвитку, особливостями розвитку економіки та розміщення продуктивних сил, ступенем динамізму інноваційних перетворень, якістю людського потенціалу, інвестиційним кліматом і багатьма іншими чинниками.

Післявоєнне відновлення регіонів повинне здійснюватися на основі концепції сталого розвитку. Перехід до сталого розвитку регіонів України – це глибинний процес, у якому кожна територіальна громада повинна скоординувати свої дії на загальнонаціональному рівні, вжити заходів у напрямі реалізації цілей і принципів нової цивілізаційної моделі.

Екологічна реабілітація регіонів у післявоєнний період повинна здійснюватися постійно в рамках правових зобов'язань підприємств, військових частин і місцевих органів влади та виконанням місцевих екологічних програм.

Важливим внеском у майбутнє відновлення довкілля стала Ukraine Recovery Conference, яка відбулася 4-5 липня 2022 року у місті Лугань. На цій конференції була прийнята програма «Відбудова чистого та захищеного середовища» (Environmental

reforms..., 2022). За цією програмою заплановано будівництво понад 100 сучасних об'єктів управління відходами, 10 національних парків, організованих за стандартами ЄС, 9 лісонасінневих центрів із вирощування саджанців дерев.

Аналізуючи конкурентні переваги Поліського регіону України, можемо окреслити стратегічні напрямки у сфері його розвитку (табл. 6.4).

Отже, ключовим стратегічним напрямом як державної, так і регіональної програм у післявоєнний період повинне бути забезпечення екологічної безпеки. Це є передумовою здійснення природного і невід'ємного права людини на безпечне довкілля. У комплексі заходів, спрямованих на охорону довкілля, виділяється кілька напрямів, серед яких охорона повітряного басейну, водних ресурсів, збереження ґрунтів та лісового фонду, раціональне надкористування.

Таблиця 6.4

**Стратегічні напрями розвитку
Поліського регіону України**

№ пор.	Стратегічний напрям	Дія, яку передбачає стратегічний напрям
1	Екологічна безпека регіону	Розроблення програм державного і регіонального рівнів для забезпечення відновлення довкілля в післявоєнний період, а також адаптацію вітчизняних нормативно-правових засад регулювання екологічного стану до діючих стандартів Європейського Союзу
2	Використання потенціалу ключових порівняльних переваг регіону	Перехід на інноваційні технології видобування титанових руд, гранітів, габро, лабрадоритів
3	Розвинений транспортний потенціал	Відбудова транспортних магістралей, мостів; перехід на широке використання електротранспорту
4	Поліпшення потенціалу регіону для зростання рівня та покращання умов життя	Створення нових робочих місць, відбудова соціальної інфраструктури

Продовження таблиці 6.4

5	Розвиток сільських територій	Запровадження інновацій в сільському та лісовому господарствах; підсилення малих ферм, їхніх кооперативів та молодих фермерів; надання податкових преференцій фермерам, які розвивають сільські території; розвиток програм раціонального використання природних ресурсів; заохочення фермерів до екологізації їхньої діяльності та управління модернізацією сільських ландшафтів; збереження біорізноманітності
---	------------------------------	--

Джерело: розроблено авторами.

Значне поліпшення екологічної ситуації в області, як і в Україні загалом, стане можливим за умов наявності належного фінансування для впровадження природоохоронних заходів, посилення авторитету та утвердження на європейському рівні екологічного права, а також відповідальності органів місцевого самоврядування та кожного громадянина за прийняття екологічно виважених рішень у їх повсякденних практичних діях. Країна може забезпечити перехід до сталого розвитку лише за допомогою ефективного використання всіх видів ресурсів, структурно технологічної модернізації виробництва, використання творчого потенціалу суспільства для розбудови і процвітання держави. Для цього необхідно вдосконалювати на регіональному та місцевому рівнях систему екологічного моніторингу, державного контролю, державного обліку, екологічного аудиту, а також застосовувати ті статистичні підходи, які визнані на міжнародному рівні. Тобто саме екологічний розвиток регіонів є найбільш важливим у концепції становлення сталого розвитку країни.

Для аналізу впливу екологічних проблем на стан екологічної безпеки регіону використано DPSIR-модель, яка дозволяє виявити причино-наслідковий зв'язок між станом навколишнього природного середовища та антропогенним впливом на нього. Ця модель може бути використана на різних рівнях управління – від місцевого рівня до національного та міжнародного залежно від наявних повноважень. Вона ж може бути покладена в основу обґрунтування залучення імпаکت-інвестицій.

DPSIR застосовується в аналізі еколого-економічної інформації для ідентифікації проблемних місць та оцінювання правильності встановлення причинно-наслідкових ланцюжків із метою вибору правильних наборів індикаторів для досягнення конкретної мети.

Модель DPSIR розроблена Комісією ООН зі сталого розвитку (Indicators of Sustainable..., 1996) та містить такі елементи структури: 1) рушійні сили (Driving force) – сукупність природних, соціальних, економічних та інституційних факторів, що впливають на стан навколишнього природного середовища, експлуатацію природних ресурсів та викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря; 2) тиск (Pressure) – відображає антропогенне навантаження на стан навколишнього природного середовища, що здійснюється через викиди та скиди забруднювальних речовин, використання природних ресурсів; 3) стан (State) – характеризує поточний стан екосистеми та тенденцій змін довкілля; 4) вплив (Impact) – відображає наслідки антропогенного впливу на стан навколишнього природного середовища та екологічну безпеку регіону; 5) реагування (Response) – конкретні дії, спрямовані на вирішення екологічних проблем.

Відповідно до моделі DPSIR та концепції сталого розвитку запропоновано 5 груп показників для оцінювання стану екологічної безпеки регіону. На рисунку 6.11 наведено систему показників за DPSIR-моделлю для визначення екологічної безпеки на регіональному рівні.

Для оцінювання складової «рушійні сили» (Driving force) запропоновано групу природно-ресурсні показники, яка включає такі показники: лісистість території; рівень родючості земель (%); водоемність ВВП ($\text{м}^3/1\ 000$ грн) та обсяг запасів природних ресурсів. Виокремлення саме цих показників пов'язано з тим, що вони дозволяють комплексно оцінити природно-ресурсний потенціал конкретного регіону.

За допомогою виокремленої групи показників екологічного навантаження дозволять сформувати інформацію про густину викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря та водні ресурси і кількість відходів на душу населення регіону.

Група показників екологічної якості життя відображає вплив складової тиску на стан екологічної безпеки регіону. За

результатами аналізу цієї групи показників можна розробити відповідні заходи для зниження негативного впливу та стан довкілля і на здоров'я населення регіону.

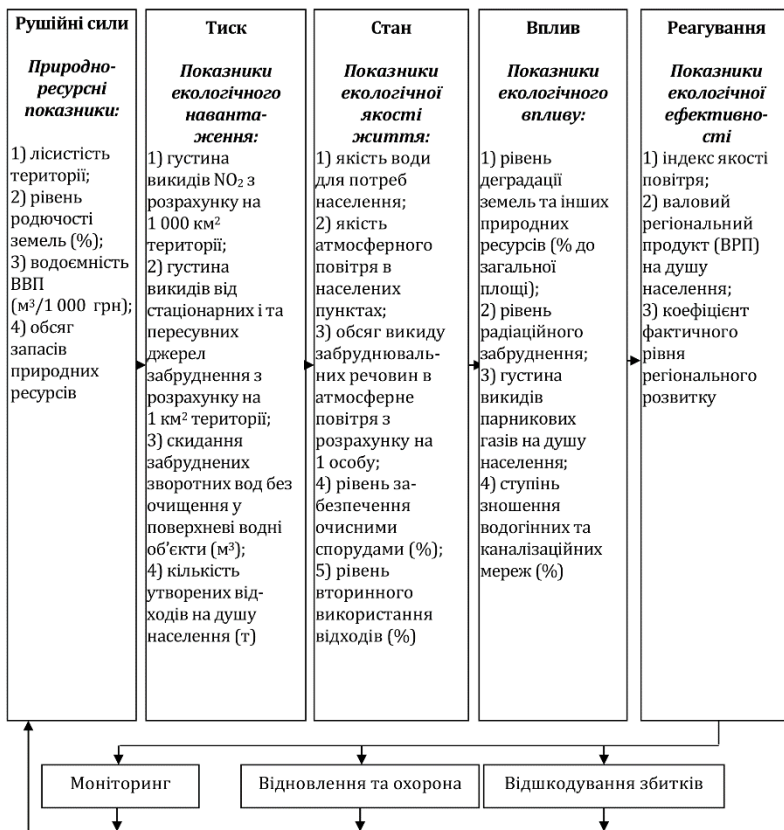

Рисунок 6.11 – DPSIR-модель для визначення екологічної безпеки регіону (джерело: побудовано авторами)

Під час розроблення рішень щодо підвищення екологічної безпеки регіону необхідно враховувати показники екологічного впливу, оскільки вони відображають інтенсивність використання ресурсів і їх стан на даний момент часу, описують існуючі проблеми, що виникають у результаті зміни їх стану.

До групи показників екологічної ефективності внесено три показники, що допомагають оцінити ефективність політики,

спрямованої на забезпечення балансу у використанні та збереженні ресурсів довкілля. Індекс якості повітря використовується урядовими установами, щоб донести до громадськості рівень забруднення повітря в цей час. Якщо індекс збільшиться, значна частина населення зіштовхнеться із серйозними наслідками для здоров'я.

Так, індекс якості повітря дозволяє оцінити вплив обсягів діяльності промисловості на розмір валового регіонального продукту (ВРП), рівень забруднення довкілля та ступінь деградації екологічних систем, визначити посилення або ослаблення екологічності траєкторії розвитку регіонів.

За DPSIR-моделлю можна проаналізувати регіон та оцінити діючі рушійні сили, їх тиск, наслідки зміненого стану та їх остаточного впливу з метою відновлення та охорони навколишнього природного середовища і проведення моніторингу за станом екосистеми.

Для аналізу екологічної безпекової ситуації на регіональному рівні з метою визнання прогресу в досягненні сталого розвитку на конкретних локальних територіях (областях, регіонах) доцільним є застосування інтегрованого індексу. Він повинен враховувати набір показників, наведених у DPSIR-моделі, що характеризують різні аспекти взаємодії між економікою та довкіллям.

Висновки. Екологічна безпека Поліського регіону України перебуває в кризовому стані, спричиненому повномасштабним вторгненням Росії на територію України. Унаслідок бойових дій винищуються ліси, зокрема частина лісів у Житомирській, Київській, Чернігівській областях, забруднено довкілля військовими відходами та викидами отруйних речовин унаслідок обстрілів нафтобаз, газових сховищ та об'єктів хімічної промисловості. Тому необхідно розробити стратегічні напрями відновлення регіону, які повинні базуватися на його конкурентних перевагах і засадах сталого розвитку, а також будуть сприяти залученню імпаکت-інвестицій.

Із застосуванням SWOT-аналізу встановлено, що Поліський регіон повністю забезпечений водними, земельними та лісовими ресурсами. Крім того, має потужний потенціал видобувної галузі, переробної промисловості та туризму. Однак екологічна ситуація в регіоні є кризовою, що спричинено

повномасштабним вторгненням Росії на територію України. Тому необхідно розробити стратегічні напрями відновлення регіону, які повинні базуватися на його конкурентних перевагах і принципах сталого розвитку.

За результатами проведеного дослідження, враховуючі всі існуючі переваги, ризики й загрози, виявлені під час проведення SWOT-аналізу Поліського регіону, виокремлено стратегічні напрями його розвитку, що базуються та конкурентних перевагах регіону та засадах сталого розвитку. У післявоєнний період ключовим стратегічним напрямом як державної, так і регіональної політики повинне бути забезпечення екологічної безпеки. Це дозволить не лише відновити стан довкілля, а й підвищить ефективність використання природно-ресурсного потенціалу регіону.

Для аналізу екологічної безпекової ситуації на регіональному рівні з метою визнання прогресу в досягненні сталого розвитку запропоновано DPSIR-модель для визначення екологічної безпеки регіону, яка складається з п'яти груп показників, що дозволяють відобразити різні аспекти екологічної безпеки на регіональному рівні. Запропонований підхід до оцінювання стану екологічної безпеки не враховує багато показників через труднощі розрахунків чи обмежень у доступі до даних, інші перебувають на стадії розроблення. Перспективою подальших досліджень є розроблення методології побудови та шкали для оцінювання інтегрованого індексу екологічної безпеки для його застосування в практичній діяльності. Передбачено, що зазначений показник повинен бути основним під час ухвалення рішення імпакт-інвестором.

Список використаної літератури

1. Стрілець, Р. (2023). *Сума шкоди українському довкіллю від збройної агресії РФ вже становить понад 46 мільярдів доларів*. Взято з <https://mepr.gov.ua/news/41095.html>
2. За рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд. Взято з <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/>

3. Імпакт-інвестування: чому бізнес обирає суспільно значущі проекти. Взято з <https://ufuture.com/uk/impakt-investuvannya-chomu-biznes-obiraye-suspilno-znachushhi-proyekti/>

4. Залевська, О. *Імпакт-інвестиції: як спільними зусиллями побудувати квітучу економіку*. Взято з <https://buduysvoe.com/publications/impakt-investyciyi-yak-spilnomy-zusylyamy-pobuduvaty-kvituchu-ekonomiku>

5. Impacts – Forecasts to 2026 & 2030 – ResearchAndMarkets.com. Retrieved from <https://www.businesswire.com/news/home/20230118005534/en/Global-Impact-Investing-Market-Report-2022-Ukraine-Russia-War-Impacts---Forecasts-to-2026-2030---ResearchAndMarkets.com>

6. Global Impact Investing Network. Annual Impact Investor Survey. (2020). Retrieved from <https://thegiin.org/assets/GIIN%20Annual%20>

7. Global Impact Investing Network. Annual Impact Investor Survey. (2016). Retrieved from <https://thegiin.org/assets/2016%20GIIN%20>

8. Прямі іноземні інвестиції в Україні з 2002 по 2022 рр. Взято з <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2022/>

9. Bezugla, V. O. (2006). *Basics of the formation of competitiveness of the regions of Ukraine (on the example of the Poltava region)*. (Autoref. thesis Ph.D. economy sciences: 08.10.01 «Allocation of productive forces and regional economy»). Khark. national Acad. urban Mrs. Kharkiv.

10. Vasylieva, O. V., & Fisun, K. A. (Eds.). (2010). *Management of regional development: monograph*. Hark. national Acad. urban farm. Kh.: KhNAMG.

11. Gerasimchuk, Z. (2008). *Regional policy of sustainable development: theory, methodology, practice*: monograph. Lutsk: Nadstyrya.

12. Ilyashenko, K. (2009). Sustainable development of the city as a result of social partnership of the state, business and community. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 6(3), 238-242.

13. Kuzmenko, V. (2008). *Economic security and sustainable development: regional aspect*: monograph. Donetsk: DonNUET.

14. Lyashevskaya, O. I. (2015). The system of state policy is the sustainable development of regions. *Bulletin of the National*

University of Civil Defense of Ukraine. Series: Public administration, 2, 202-209. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2015_2_30

15. Petkova, L., & Marushchak, D. (2017). Sustainable development of the regions of Ukraine in the conditions of the European approach to decentralization. *Economics Bulletin*, 3, 58-65.

16. Furtado, J., Belt, T., & Jammi, R. (2000). *Economic Development and Environmental Sustainability Policies and Principles for a Durable Equilibrium*. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.

17. Lee, James A. (1985). *The Environment, public health, and human ecology*. International Bank for Reconstruction and Development. The Johns Hopkins University Press.

18. Suzuki H., Dastur, A., Moffatt, S., Yabuki, N., & Maruyama, H. (2010). *Ecological Cities as Economic Cities*. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.

19. Гарькава, В. Ф., & Кліщевська, А. Ю. (2021). Управління екологічною складовою системи економічної безпеки регіону. *Агросвіт*, 13-14, 11-16.

20. Дацків, Р. М. (2006). *Економічна безпека держави в умовах глобалізаційної конкуренції*. Львів: Центр Європи.

21. Жаліло, Я. А. (2001). *Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти*. Київ: Сатсанга.

22. Мунтіян, В. І. (1998). *Економічна безпека України*. Київ: Вид-во КВІЦ.

23. Mink, S. (1993). *Poverty, Population, and the Environment*. World Bank Discussion Papers. The International Bank for Reconstruction and Development.

24. Nijkamp, P. C., van den Bergh, J. M., & Soeteman, F. J. (1990). Regional Sustainable Development and Natural Resource Use. In *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economic* (p. 153-205).

25. Responsible Growth for the New Millennium. Integrating Society, Ecology, and the Economy (2004). The International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank.

26. Tymchyshyn-Chemerys, J. (2019). Features of economic security of the region as a composition of national economic security. *Internauka*, 4. Retrieved from <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2019-4-4826>

27. Кострикіна, К. В., Грибонос, А. С., & Галунець, Н. І. (2019). Екологічна безпека регіону: організаційно-теоретичний аспект. В *Обліково-аналітичне і фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання: національні, глобалізаційні, євроінтеграційні аспекти*, Матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (20-21 листопада 2019 р., м. Миколаїв). (с. 168-171). Миколаїв: МНАУ.
28. Шмандій, В. М., & Бредун, В. І. *Алгоритм управління екологічною безпекою регіону в умовах інтенсивного техногенного сейсмічного навантаження*. Взято з [http://www.kdu.edu.ua/ЕКВ_jurnal/2009_3\(7\)/PDF/13.PDF](http://www.kdu.edu.ua/ЕКВ_jurnal/2009_3(7)/PDF/13.PDF)
29. Качинський, А., & Хміль, Г. (1997). *Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика*: монографія. Київ: НІСД.
30. Хоружай, Т. А. (2002). *Оцінка екологічної небезпеки*. Москва: Книга сервіс.
31. Жулавський, А. Ю., & Гордієнко, В. П. 2016. Механізм забезпечення екологічної безпеки. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*, 1, 7-14.
32. Омаров, А. Е. (2016). Управлінські механізми державної політики забезпечення екологічної безпеки. *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. (Вип. 3 (54), с. 203-208). Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр».
33. Про охорону навколишнього середовища. 26.09.1991. № 1264-ХІІ: 10.07.2022. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
34. Дудюк, В. С., & Гобела, В. В. (2015). Теоретичні підходи до визначення поняття екологічна безпека. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*: зб. наук.-техн. пр. (Вип. 25.5, с. 130-135). Львів: РВВ НЛТУ України.
35. Khilko, M., & Kusherets, V. (2006). *Ecological safety of Ukraine: in questions and answers*. Kyiv: Knowledge of Ukraine.
36. Екологічний рейтинг регіонів України 2022: Київ – найзабрудненіший, на Житомирщині добре. Взято з <https://focus.ua/uk/ratings/504721-ekologicheskij-rejting-oblastey-ukrainy-2021>
37. Жити можна, але не всюди. Про що сказав екологічний рейтинг регіонів України. (2021). Взято з <https://focus.ua/uk/ratings/473439-zhit-mozhno-no-ne-vezde-chto-rasskazal-ekologicheskij-rejting-oblastej-ukrainy-2021>

38. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Волинської області у 2021. (2022). Взято з <https://mepr.gov.ua/news/39936.html>

39. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2021. (2022). Взято з <https://mepr.gov.ua/news/38742.html>

40. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Київської області у 2021. (2022). Взято з <https://mepr.gov.ua/news/38742.html>

41. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Рівненської області у 2021. (2022). Взято з <https://mepr.gov.ua/news/38784.html>

42. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Чернігівської області у 2021. (2022). Взято з <https://mepr.gov.ua/news/38784.html>

43. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. Взято з https://cg.gov.ua/web_docs/1/2014/11/docs/Methodology_of_RD_planning.pdf

44. Мокія, А. І., & Васильціва, Т. Г. (Ред.). (2010). *Стратегія та механізми посилення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону*: монографія. Львів: Ліга Прес.

45. War and eco-modernization: is it possible to reform industrial pollution in Ukraine. (2022). Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/13/692591>

46. An overview of the impact of the war on the industry of Ukraine and a forecast of prospects in the economy. (2022). Retrieved from <https://uspp.ua/news/actual/2018/ohliad-vplyvu-viiny-na-promyslovist-ukrainy-ta-prohnoz-perspektyv-v-ekonomitsi>

47. War crimes against the environment. (2023). Retrieved from <https://www.saveecobot.com/features/environmental-crimes>

48. Environmental reforms of Ukraine on the way to the European Union. (2022). Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/10/690226>

49. Indicators of Sustainable Development: Framework and Methodology. (1996). N.Y.: United Nations.

Ірина Валеріївна Замула,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри інформаційних систем в управлінні та
обліку
Державний університет «Житомирська політехніка», Україна
E-mail: zamulairina@gmail.com

Олена В'ячеславівна Шавурська,
кандидат економічних наук, доцент, викладач
ВСП «Житомирський торговельно-економічний фаховий
коледж ДТЕУ», Україна
E-mail: shavurska3005@gmail.com

7 | РОЛЬ ІМПАКТ-ІНВЕСТУВАННЯ В ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ВИДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Видобувна промисловість займає вагоме місце в промисловості України, оскільки є основою для виробничих галузей. Тому її стан впливає на економічний стан країни. Характерною особливістю України є різноманітність її регіонів за темпами економічного розвитку, забезпеченістю природними ресурсами, станом інфраструктури і розвитком промисловості. Україна має істотний природно-ресурсний потенціал, зокрема, за запасами кам'яного вугілля, залізних і марганцевих руд, титану, цирконію, каоліну, сульфатно-калійної та натрієвої солей, що є сировиною для будівельної галузі, належить до провідних країн світу. До промислового освоєння залучено 2 868 родовищ, на базі яких працюють понад 2 000 видобувних і переробних підприємств. Особливо багато їх у Донецькій, Луганській, Дніпропетровській та Запорізькій областях.

За перше півріччя 2022 року підприємства видобувної промисловості та розроблення кар'єрів реалізували продукції на 232 193,7 млн грн (Обсяг реалізації..., 2022), що становить 15,83% від загального обсягу реалізації промислової продукції в Україні. Структура реалізованої продукції видобувної

промисловості за січень – червень 2022 року є такою: нафта та газ – 40,40%, металеві руди – 36,26%, вугілля – 17,52%, інші корисні копалини – 2,91%, камінь, пісок і глина – 2,65%, добування корисних копалин та розроблення кар’єрів – 0,26%. За кордон було експортовано за цей період продукції на 56 050,5 млн грн (Обсяг реалізації..., 2022), що становить 17,50% від сукупного обсягу реалізації. У структурі експортованої продукції видобувної промисловості переважають металеві руди – 91,82% та інші корисні копалини – 8,18%.

Однак повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України з 24 лютого 2022 року завдало та продовжує завдавати величезної шкоди людям та інфраструктурі населених пунктів, де тривають бойові дії, а також спричинило зниження ВВП, зокрема за три квартали 2022 року на рівні 30,8% (Очікування промислових..., 2022). Підприємства видобувної промисловості, розташовані в окупованих Донецькій, Луганській та Запорізькій областях, нині не мають можливості функціонувати, а інші підприємства цієї галузі не можуть працювати на повну потужність через постійні обстріли окупантами енергетичної та виробничої інфраструктури, тому ефективність їхньої діяльності є невисокою. Ця ситуація обумовлює необхідність пошуку засобів і способів, які можуть покращити стан вітчизняних підприємств видобувної промисловості, підвищити їх виробничий потенціал.

Проблематика розвитку та особливостей функціонування видобувної галузі України розкрита в працях таких науковців: Т. М. Артюх (Артюх, 2016), Л. В. Дейнеко (Виклики майбутнього..., 2022), Г. І. Рудько (Рудько, 2019), О. В. Собкевича, А. В. Шевченко, В. М. Русан (Антикризова політика..., 2022), З. Я. Шацької та Т. Д. Ганзюк (Шацька та ін., 2016), А. М. Штангрета і В. В. Шляхетко (Штангрет та ін., 2022) та інших. Позитивно оцінюючи вагомий внесок вітчизняних науковців у розвиток видобувної промисловості, необхідно зауважити, що потребують подальшого дослідження питання комплексного підходу до керування такими підприємствами на засадах сталого розвитку.

Метою дослідження є діагностика сучасного стану видобувної промисловості України з метою її відновлення в післявоєнний період відповідно до вимог цілей сталого

розвитку України до 2030 року та із залученням імпакт-інвесторів.

Видобувна промисловість охоплює галузі, орієнтовані на видобування сировини й палива з надр землі, вод. Передбачає видобування залізної руди, руд кольорових і рідкісних металів, нерудних копалин, вугілля, нафти, газу, торфу, горючих сланців.

Потужний потенціал видобувної галузі Житомирщини базується на розвіданих природних ресурсах регіону, зокрема: розсипного ільменіту, комплексних апатитильменітових руд, самоцвітів, кварцитів, облицювального каменю, каолінів, мінеральної сировини для виробництва різних будівельних матеріалів, бурого вугілля, торфу, пірофіліту.

У таблиці 7.1 подано динаміку діючих підприємств видобувної промисловості з метою подальшого аналізу їх внеску в розвиток економіки країни.

Таблиця 7.1

Кількість діючих підприємств видобувної промисловості та розроблення кар'єрів за 2017-2021 роки

Вид діяльності	Рік					Відхилення з 2021 р. до 2017 р.	
	2017	2018	2019	2020	2021	абсолютне	відносне, %
Добування вугілля	146	109	224	133	133	-13	-8,90
Добування сирової нафти та природного газу	110	114	131	143	152	42	38,18
Добування металевих руд	44	39	55	65	72	28	63,64
Добування інших корисних копалин	952	999	1 095	1 103	1 164	212	22,27
Надання допоміжних послуг	166	191	218	216	224	58	34,94
Разом	1 418	1 452	1 723	1 660	1 745	327	23,06

Джерело: побудовано за даними (Обсяг реалізованої..., 2022).

За 2017-2021 роки відбулося зростання кількості підприємств видобувної промисловості та розроблення кар'єрів на 327 одиниць, або на 23,06%, порівняно з 2017 роком. Це відбулося за рахунок збільшення підприємств, що добувають металеві руди (63,64%), підприємств, що добувають сиру нафту та природний газ (38,18%), підприємств, що добувають інші корисні копалини (22,27%). Як негативну тенденцію необхідно відмітити зменшення кількості підприємств, що видобувають кам'яне і буре вугілля на 8,9%.

З метою визначення значення видобувної промисловості в економічному розвитку країни проаналізовано динаміку обсягів реалізації продукції видобувної промисловості за 2012-2021 роки (рис. 7.1).

Отже, за 2012-2021 роки обсяги реалізації промислової продукції в Україні зросли на 3 310 983,1 млн грн, або в 2,42 раза більше, порівняно з 2012 роком. Необхідно відмітити, що найбільші темпи приросту були в 2021 році – 44,57%.

За 2012-2021 роки обсяги реалізації продукції видобувної промисловості та розроблення кар'єрів зросли на 453 147 млн грн, або в 3,15 раза більше, порівняно з 2012 роком. З 2012 р. до 2015 р. обсяги реалізації продукції видобувної промисловості та розроблення кар'єрів зростали на 1-1,5% щорічно.

Найбільші темпи приросту були в 2017 році – 34,72%, та в 2021 році – 65,09%. У 2021 році внесок підприємств видобувної галузі у ВВП становив 6,7%. Зазначений показник має позитивну динаміку в темпі зростання щороку, що демонструє значущість видобувної промисловості для економіки та бюджету країни.

На рисунку 7.2 наведено динаміку частки обсягів реалізації продукції видобувної промисловості та розроблення кар'єрів у промисловості України. Дані цього рисунка свідчать про зростання частки обсягів реалізації продукції видобувної промисловості та розроблення кар'єрів у промисловості України з 10,5% у 2012 році до 12,8% у 2021 році, тобто на 2.3 пункти структури.

На рисунку 7.3 наведено динаміку обсягів реалізованої продукції видобувної промисловості за видами за 2017-2021 роки.

Рисунок 7.1 – Динаміка обсягів реалізації продукції видобувної промисловості та розроблення кар'єрів за 2012-2021 роки (джерело: побудовано за даними (Обсяг реалізованої продукції ..., 2022))

Рисунок 7.2 – Динаміка частки обсягів реалізації продукції видобувної промисловості в промисловості України за 2012-2021 роки (джерело: побудовано за даними (Обсяг реалізованої продукції..., 2022))

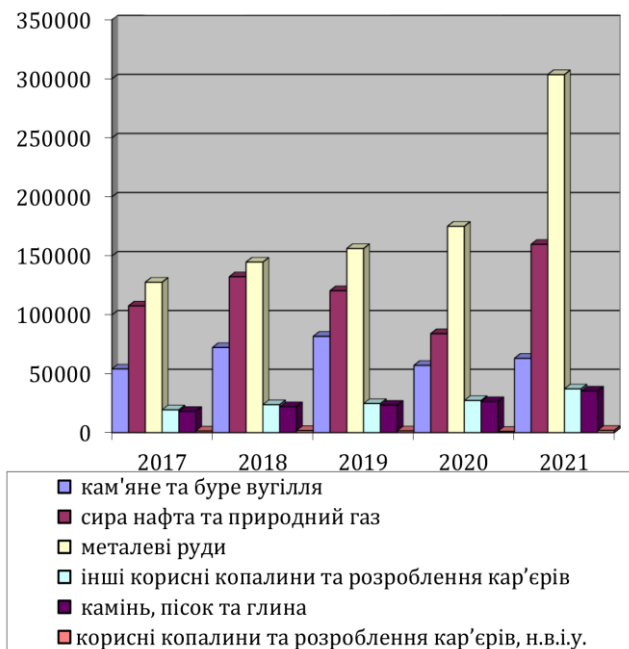

Рисунок 7.3 – Динаміка обсягів реалізованої продукції видобувної промисловості за видами за 2017-2021 роки (джерело: побудовано за даними (Обсяг реалізованої продукції..., 2022))

За 2017-2021 роки як позитивну тенденцію необхідно відмітити зростання обсягів реалізації такої продукції: кам'яного та бурого вугілля – на 9 059,3 млн грн (16,75%), сирої нафти та природного газу – на 52 122,7 млн грн (48,37%), металевих руд – на 175 802,8 млн грн (137,53%), інших корисних копалин та розроблення кар'єрів – 17 800,8 млн грн (91,98%), каменю, піску та глини – на 17 271,5 млн грн (96,72%), корисних копалин та розроблення кар'єрів – на 529,3 млн грн (40,41%).

Необхідно відмітити істотну зміну структури реалізованої продукції. У 2017 році у структурі реалізованої продукції переважали металеві руди – 38,93%, і сира нафта та природний газ – 32,82%, а частка кам'яного та бурого вугілля становила 16,47%, каменю, піску та глини – 5,59%, інші корисні копалини –

6,19%. У 2021 році структура реалізованої продукції така: металеві руди – 50,53%, сира нафта та природний газ – 26,60%, кам'яне та буре вугілля – 10,51%, камінь, пісок і глина – 5,88% та інші корисні копалини – 6,48%. Зменшення частки сирової нафти та природного газу пов'язано зі складністю їх видобування.

На рисунку 7.4 подано динаміку обсягів експортованої продукції видобувної промисловості за видами за 2017-2021 роки.

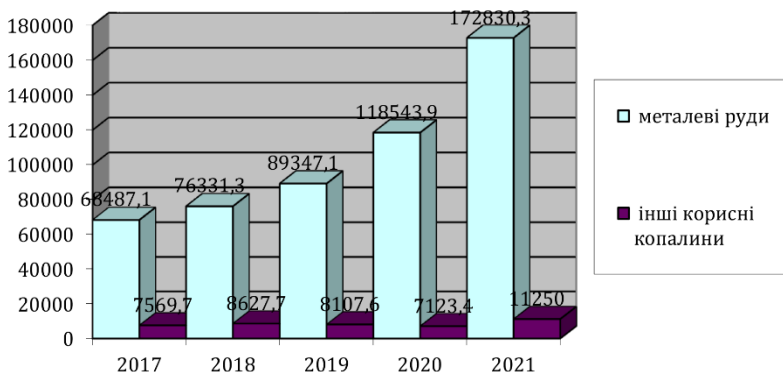

Рисунок 7.4 – Динаміка обсягів експортованої продукції видобувної промисловості за видами за 2017-2021 роки (джерело: побудовано за даними (Обсяг реалізованої продукції..., 2022))

За 2017-2021 роки обсяги експорту продукції видобувної промисловості зросли на 108 024,2 млн грн, або на 142,03%, порівняно з 2017 роком. У структурі експортованої продукції видобувної промисловості переважну частку займають металеві руди – 90,05% в 2017 році, а у 2021 році їх частка зросла до 93,89%. Вугілля Україна не експортує, а використовує на власне споживання у вигляді палива для теплових електростанцій. Дохід від експорту металевих руд та інших корисних копалин становить значну частину надходжень до державного бюджету України.

Вугільна галузь перебуває в найбільш скрутному становищі, оскільки на непідконтрольній Україні території

Донецької та Луганської областей знаходиться 85 шахт, що становить 57% від їх загальної кількості в Україні (Росія поставила..., 2023). З них на 60 шахтах видобували енергетичне вугілля для теплових електростанцій. За 2022 рік на території Донбасу припинили роботу понад 74% шахт. Російські загарбники роблять усе, щоб знищити вугільну галузь.

Вугілля для України є дуже важливою сировиною, що використовується для забезпечення енергетичної безпеки держави. Тому видобування вугілля та його перероблення на готову вугільну продукцію є одним із пріоритетних завдань. Для забезпечення опалювального сезону необхідно не менше ніж 2,5 млн т вугілля. Станом на 08.11.2022 року на складах ТЕС і ТЕЦ міститься 1,5 млн т вугілля. Необхідність залучення зовнішніх джерел для забезпечення потреб економіки у вугіллі зумовлена недостатніми обсягами власного видобутку через воєнні дії. У жовтні – грудні 2022 року в Україну доставлено 79 тис т вугілля, наданого в рамках гуманітарної допомоги від австралійського уряду (Перші 39 вагонів..., 2022).

Україна має також власні запаси природного газу, розміщених у 13 підземних сховищах газу загальною місткістю 32 млрд м³. Україна займає друге місце в Європі за запасами нафти, але продовжує імпортувати цей природний ресурс. Це пов'язано з труднощами процесу видобування та її перероблення, оскільки працює лише два нафтопереробних заводи (Кременчуцький нафтопереробний завод та Шебелинський газопереробний завод) із шести. Інтенсифікація газовидобування в Україні пов'язана із залученням нових технологій буріння свердловин і сервісного обслуговування родовищ, які розробляють ще з радянських часів. Україна станом на 8 листопада накопичила 14,6 млрд м³ газу, з яких 98% – це вітчизняний газ, і 2% – імпортний (Перші 39 вагонів..., 2022).

Для забезпечення розвитку переробних галузей України необхідна сировина, тому потрібно нарощувати видобування власних природних копалин. А це передбачає проведення геологічної розвідки родовищ і потребує значних фінансових вкладень розміром 150-250 млн доларів. У 2013 році було надано дозволи на розроблення двох родовищ титану в Житомирській області, а саме: Тростянецького та

Лівобережного, яке не проводилося. Аналогічна ситуація з родовищем самородних мідних руд Жиричі у Волинській області. Джерелами фінансування розроблення родовищ можуть бути іноземні та вітчизняні інвестиції, гранти, донорські кошти Євросоюзу, G7.

На рисунку 7.5 подано проблеми, що стримують розвиток видобувної промисловості та розроблення кар'єрів у промисловості України.

Рисунок 7.5 – Проблеми, що стримують розвиток видобувної промисловості України (джерело: побудовано за даними (Антикризова політика..., 2022; Артюх, 2016; Виклики майбутнього..., 2022; Війна і екомодернізація..., 2022; Рудько, 2019; Шацька та ін., 2016; Штангрет та ін., 2022))

Вирішення проблем, що стримують розвиток видобувної промисловості України, в післявоєнний період неможливе без залучення імпаکت-інвестицій у її відбудову та структурну модернізацію і відновлення логістичних шляхів.

Обсяги інвестицій у видобувну галузь у довоєнний період наведено в таблиці 7.2. Частка імпакт-інвестицій у них невідома.

Спостерігалось зростання обсягів капітальних інвестицій у видобувну промисловість та розроблення кар'єрів України за 2012-2021 роки на 25 524 млн грн (93,46%) порівняно з 2012 роком. Це відбулося за рахунок збільшення вкладень у великі

підприємства на 93,46%, середні – на 94,20%, малі – на 75,74%. Найбільші темпи зростання капітальних інвестицій були в мікропідприємства – 9,78 раза більше (325 млн грн).

Таблиця 7.2

Динаміка капітальних інвестицій у видобувну промисловість і розроблення кар’єрів України за видами підприємств за 2012-2021 роки

Вид підприємства	Рік								Відхилення 2021 р. до 2012 р.	
	2012	2013	2014	2015	2017	2018	2020	2021	абсолютне, млн грн	відносне, %
Великі	27 310	19 686	14 807	13 051	27 972	43 734	43 591	52 834	25 524	93,46
Середні	4 044	3 343	4 100	4 266	6 871	9 224	6 885	7 853	3 809	94,20
Малі	559	631	305	591	708	672	818	983	424	75,74
Зокрема мікро-	33	60	52	39	232	70	17	359	325	9,78
Разом	31 913	23 659	19 212	17 908	35 551	53 630	51 294	61 670	29 757	93,24

Джерело: побудовано за даними (Капітальні інвестиції..., 2022).

На рисунку 7.6 наведена динаміка структури капітальних вкладень у видобувну промисловість і розроблення кар’єрів України за видами підприємств за 2012-2021 роки.

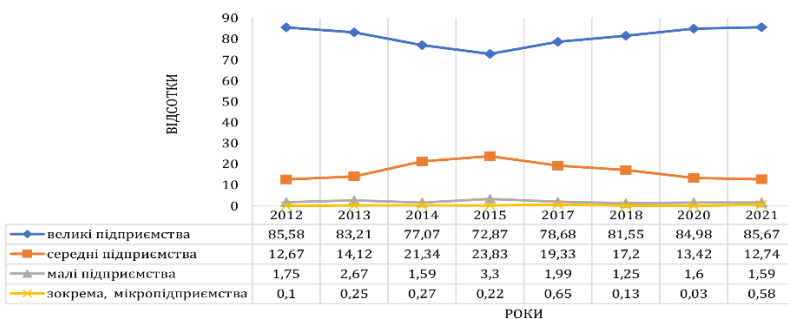

Рисунок 7.6 – Динаміка структури капітальних вкладень у видобувну промисловість і розроблення кар’єрів України за видами підприємств за 2012-2021 роки (джерело: побудовано за даними (Капітальні інвестиції..., 2022))

Аналіз динаміки капітальних вкладень у підприємства видобувної промисловості та розроблення кар'єрів України за видами підприємств свідчить, що основна частина інвестицій здійснювалася у великі підприємства, зокрема: 85,58% – у 2012 р., 72,87% – у 2015 р., а за 2021 р. їх частка зростає до 5,67%. Найменші вкладення у функціонування малих підприємств – 1,75% у 2012 р., а у 2021 р. їх частка зменшилася до 1,59%.

Одним із факторів зростання обсягу інвестицій є стійке зростання валового операційного доходу впродовж 2012-2020 рр. (рис. 7.7).

Підприємства видобувної промисловості та розроблення кар'єрів в 2022 році не мали можливості працювати на повну потужність, оскільки більша їх частина розташована в зоні бойових дій. Станом на 01.03.2023 р. окуповано 132 родовища корисних копалин (Вплив війни..., 2023).

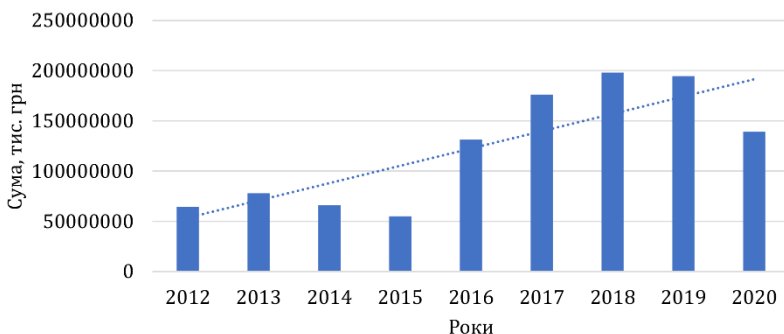

Рисунок 7.7 – Валовий операційний дохід підприємств видобувної промисловості та розроблення кар'єрів України за 2012-2020 роки (джерело: побудовано за даними (Валовий операційний..., 2021))

Відновлення та розвиток підприємств видобувної промисловості та розроблення кар'єрів не можливе без інвестиційних ресурсів. Тому на державному рівні повинні бути розроблені та затверджені програми розвитку видобувної промисловості України, які передбачатимуть її стійкий розвиток у середньо- та довгостроковому періодах, що є основою для залучення ресурсів імпаکت-інвесторів.

Рисунок 7.8 – Складові концепції сталого розвитку у видобувній промисловості (джерело: побудовано за даними (Про Стратегію..., 2018))

Розвиток економіки в міжнародному масштабі повинен базуватися на засадах сталого розвитку, що задекларовано в Порядку денному у сфері сталого розвитку до 2030 року. Україна, як і країни-члени ООН, приєдналася до глобального

процесу та зобов'язалася розвивати свою економіку та промисловість на засадах сталого розвитку з метою створення більшої доданої вартості та доходу і забезпечення ресурсами досягнення інших цілей у галузі розвитку.

Перехід на відновлювальні джерела енергії є одним із пріоритетних завдань для забезпечення сталого розвитку. На рисунку 7.8 наведено складові концепції сталого розвитку та інструменти її реалізації у видобувній промисловості України.

Відповідно до цілі № 9 Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року пріоритетним є завдання: «... створювати стійку інфраструктуру, сприяти всеохоплюючій і сталій індустріалізації та стимулювати інновації». Зазначається, що стала індустріалізація приводить у дію процес структурних перетворень, без яких неможливо забезпечити зростання економіки та створення гідних робочих місць, необхідних для забезпечення добробуту на екологічно сталих засадах (San migrant..., 2023). Засобом досягнення цієї цілі є зростання частки промисловості в загальних обсягах зайнятості та ВВП до 2030 року.

ЦСР 12 «Забезпечення сталого споживання і виробництва» також містить завдання зі сталого промислового розвитку: зменшення утворення відходів, сприяння практиці сталих державних закупівель. Для отримання синергії від спільного виконання цих цілей потрібно забезпечити узгодження цілей і завдань відповідних стратегічних документів, наприклад, проєктів стратегій розвитку підприємництва, промислового комплексу, управління відходами, оновленої Екологічної стратегії тощо. Концепція ВСПР, запропонована ЮНІДО, складається з трьох елементів:

- стала індустріалізація як фактор економічного розвитку;
- всеохоплюючий промисловий розвиток, що забезпечує соціальну інклюзивність, рівні можливості та справедливий розподіл благ;
- екологічна сталість, що розриває взаємозв'язок між зростанням доходів, надмірним споживанням ресурсів та негативним впливом на довкілля (San migrant..., 2023).

У період воєнного стану в Україні суперечності між економічними цілями виживання бізнесу та цілями збереження

довкілля, ресурсозбереження, інвестування в розвиток, а також підняття соціальних стандартів та зменшення рівня бідності є значними. Але ці компроміси повинні бути знайдені і українська промисловість повинна знайти свій шлях до сталого розвитку.

Підвищення економічної конкурентоспроможності видобувної промисловості – це ключова складова політики сталого розвитку і вона повинна бути в центрі довгострокової політики розвитку промислового комплексу України.

Екологічно безпечні технології, еко-інновації та сучасні бізнес-моделі виконують потрібну роль у політиці сталого промислового розвитку: сприяють збереженню довкілля, ефективному використанню ресурсів та продуктивній зайнятості. Екологічна складова такої політики здійснює істотний внесок у підтримання економічного зростання. Для досягнення цілей зростання передові компанії світу впроваджують у своїх виробничих процесах нові бізнес-моделі-піонери з високою продуктивністю, що базуються на п'яти ключових змінах:

- заміщення дорогих, токсичних або дефіцитних матеріалів на більш дешеві, ефективні та менш дефіцитні матеріали;

- впровадження в ресурсоємних галузях програмного забезпечення для оптимізації їх виробничих процесів або продуктів;

- «віртуалізація» процесів, тобто їх переміщення з фізичного світу;

- прийняття концепції замкненого циклу, що веде до відновлення цінності продукції на її шляху від первинного до кінцевого використання;

- усунення відходів через повторне перероблення та використання.

В Україні ресурсозбереження, використання відходів як вторинної сировини та технічне переоснащення виробництва на основі енергоефективних технологій отримали певну увагу з боку виробників лише в останні два роки, здебільшого завдяки підвищенню цін на енергоресурси.

Додержання принципів сталого розвитку української видобувної промисловості повинне зосередитися на знаходженні компромісів між політиками у сфері

конкурентоспроможності, екологічної сталості та соціальної інклюзивності й підтриманні балансу між відповідними цілями та їх ресурсним забезпеченням. Обов'язковим є додержання принципу трипартизму – залучення об'єднань бізнесу та громадських організацій до ухвалення рішень.

Висновки. Видобувна промисловість має значний потенціал для розвитку, оскільки зростає попит на залізну руду та рідкоземельні метали, що пов'язано з поступовим переходом на відновлювані джерела енергії відповідно до засад сталого розвитку. Стратегію сталого розвитку видобувної промисловості України в період післявоєнної відбудови доцільно будувати на інтеграції трьох складових: економічної (конкурентоспроможність), екологічної (ресурсна ефективність, екобезпека) і соціальної (зайнятість). Державна політика повинна бути спрямована на досягнення компромісів між цілями.

Підвищення конкурентоспроможності повинно бути в центрі політики розвитку видобувної промисловості та вимагає розвитку наукоємних несировинних секторів виробництва, розвитку кластерів для створення довгих ланцюгів вартості, що повинне базуватися на залученні ресурсів імпакт-інвесторів.

Список використаної літератури

1. Can migrant refugees contribute to global growth. World Economic Forum. Retrieved from <https://www.facebook.com/worldeconomicforum/videos/10153424653941479>

2. Жаліла, Я. А. (Наук. ред.); Собкевич, О. В., Шевченко, А. В., Русан, В. М. та ін. (2022). *Антикризова політика в реальному секторі економіки України: пріоритетні напрями і завдання: аналіт. доп.* Київ: НІСД.

3. Артюх, Т. М. (2016). Стан та проблеми розвитку ринку продуктів нафти в Україні. *Товарознавчий вісник*, 9, 6-14. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvis_2016_9_3

4. Дейнеко, Л. В. (Ред.). (2022). *Виклики майбутнього для промислового розвитку України: наукова доповідь*. Взято з content/uploads/2022/06/Vyklyky-majbutnjogo-dlja-promyslovogorozvytku.pdf

5. Війна і екомодернізація: чи можлива реформа промислового забруднення в Україні. Взято з <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/13/692591>

6. Обсяг реалізації промислової продукції в Україні в I півріччі 2022 р. Державна служба статистики України. Взято з <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/trade/prod>

7. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності промисловості у 2010–2021 роках. Державна служба статистики України. Взято з <https://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Очікування промислових підприємств у IV кварталі 2022 року щодо перспектив розвитку їх ділової активності. Державна служба статистики України. Взято з <https://www.ukrstat.gov.ua>

9. Перші 39 вагонів вугілля з Австралії прибули на українську ТЕС. Взято з <https://www.mev.gov.ua/novyna/pershi-39-vahoniv-vuhillya-z-avstraliyi-prybuly-na-ukrayinsku-tes>

10. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року: Закон України від 07.08.2018 № 9015 зі змінами та доповненнями. Взято з <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332>

11. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Житомирської області у 2021 році. Управління екології та природних ресурсів Житомирської обласної військової адміністрації, 2022. 187 с.

12. Росія поставила Донбас на коліна і знищує цілу галузь. Взято з <https://tsn.ua/ato/rosiya-postavila-donbas-na-kolina-i-znischuye-cilu-galuz-pravozahis-nik-2223193.html>

13. Рудько, Г. І. (2019). Роль гірничодобувної промисловості в економіці світу та України. *Мінеральні ресурси України*, 4, 3-29.

14. Цимбалюк, М. Українська нафта і газ: хто і що гальмує розвиток вітчизняної галузі, кому це вигідно та як розв'язувати проблему зі «сплячими ліцензіями»? Взято з <https://firtka.if.ua/blog/view/ukrayinska-nafta-i-gaz-khto-i-shcho-galmuie-rozvitok-vitchiznianoyi-galuzi-komu-tse-vigidno-ta-iak-rozviazuvati-problemu-zi-spljachimi-litsenziiami>

15. Шацька, З. Я., & Ганзюк, Т. Д. (2016). Шляхи підвищення ефективності діяльності підприємств гірничодобувної промисловості в сучасних умовах. *Причорноморські економічні студії*, 10, 158-161.

16. Капітальні інвестиції підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2012-2021 роках. Взято з <https://www.ukrstat.gov.ua/>

17. Штангрет, А. М., Шляхетко, В. В., & Мандзіновська, Х. О. (2022). Гірничодобувна галузь: інформаційне підґрунтя для зміни державного регулювання. *Держава та регіони, 1(124)*, 61-66.

18. Валовий операційний дохід за видами економічної діяльності у 2012-2020 роках. Взято з <https://www.ukrstat.gov.ua/>

19. Вплив війни на природу. Не кожна країна має стільки лісу, скільки знищила Росія. Взято з <https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/vliyanie-voynu-na-prirodu-ne-u-kajdou-strany-stolko-lesa-skolko-unichtojila-rf-ministr>

Анна Сергіївна Воронцова,
кандидат економічних наук,
викладач кафедри міжнародних економічних відносин
Сумський державний університет, Україна
Єлизавета Олексіївна Агафонова,
студентка,
Сумський державний університет, Україна

8 | МЕТААНАЛІЗ РЕГУЛЯЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ: ПОГЛЯД ІЗ ПОЗИЦІЇ НАУКИ

За оцінками даними експертів Bloomberg (2021), ESG-активи повинні перевищити \$53 трильйонів до 2025 р., що становить понад третину всіх активів під управлінням [2]. Такий стрімкий розвиток концепції відповідального інвестування (RI) у світі в останні десятиріччя сприяє й активному розробленню його нормативного врегулювання.

Водночас, якщо на початку 2000 років кількість регуляторних інструментів була достатньо мізерна, то після початку нового тисячоліття спостерігається позитивна зростаюча тенденція. Знаковим вважається 2021 рік, адже, за оцінкою UNPRI (2023), зафіксовано понад 200 інструментів, розроблених на рівні міжнародних організацій, регіональних об'єднань чи окремих країн, бізнес об'єднань чи навіть компаній [26].

Усе це сприяло створенню достатньо розгалуженої нормативної бази для відповідального інвестування, що варіюється залежно від країни та специфіки її законодавчого поля. За даними UNPRI (2023), на сьогодні за оновленою методологією можна виділити такі типи регуляторних інструментів:

- різновиди ESG-розкриття (наприклад, корпоративне та інвесторське ESG-розкриття) та інтеграція;
- кодекси управління як приклади принципів найкращої практики;
- системи таксономії;

- конкретні галузеві політики;
- спеціальні заходи для деяких фінансових продуктів (наприклад, зелені облігації, маркування тощо);
- стійкі фінансові стратегії або плани на національному рівні;
- інші інструменти, які можуть бути у формі положень, правил, рекомендацій, інструкцій тощо [26].

Незважаючи на позитивні аспекти розроблення нормативного поля, в якому існують та можуть у подальшому розвиватися відповідальні інвестиції, такий розгалужений їх перелік призводить до інформаційної асиметрії. Зокрема, за офіційними даними MSCI (2022), лише у 2021 році 34 регуляторні органи проводили консультації щодо ESG на 12 фінансових ринках.

Відсутність уніфіковано підходу до формування регуляторного забезпечення відповідального інвестування призводить до гальмування розвитку даного інструменту, сприяє формуванню низької прозорості та доброчесності на ринку, що має неабиякий потенціал у фінансуванні гету досягнення Цілей сталого розвитку.

Для повноцінного проведення бібліометричного аналізу необхідно враховувати можливість використання різноманітних термінів, що стосуються достатньо широкого регуляторного поля відповідального інвестування. У результаті автори цього дослідження запропонували такі пошукові запити, що відповідають основним правилам синтаксису в наукометричних базах, зокрема, в Scopus та SciVal: стандарти і правила для відповідального інвестування (Standards and Codes for RI), закони для відповідального інвестування (Laws for RI), методичні рекомендації для відповідального інвестування (Guidelines for RI).

Сформовані пошукові запити групують терміни за такими блоками: «стандарти і правила для відповідального інвестування», «закони та методичні рекомендації для відповідального інвестування». Періодом дослідження обрано 2017-2022 роки. Групування за цими блоками є умовними та зроблено для зручності оброблення результатів. Автори чітко розуміють, що окремі назви регулятивних документів можуть траплятися на різних рівнях законодавчої бази, але це не перешкоджає досягненню цілей цього дослідження.

Проведення статичного аналізу дозволяє стверджувати, що тематика нормативного врегулювання відповідальних інвестицій через стандарти, закони й рекомендації та інші інструменти наразі є достатньо поширеною та релевантною в наукових колах. Це безпосередньо проявляється у значній цитованості праць даного напрямку (зокрема, вище, ніж усереднений глобальний показник), високих рівнях міжнародної колаборації, формуванні численної кількості тем і тематичних кластерів.

Динамічний аналіз різних вимірів нормативного врегулювання відповідального інвестування в науковій літературі передбачає дослідження загальної кількості наукових праць та рівень їх цитованості загалом і динаміку за 2017-2022 роки. Сукупна кількість праць за всіма блоками становить понад 44 тис. статей та понад 390 тис. цитувань. За всіма групами спостерігається позитивна динаміка, що свідчить про зростання наукового інтересу до питань нормативного регулювання відповідальних інвестицій. Спадання кількості цитувань у 2022 році зумовлено незавершеним обробленням даних за цей рік і відповідно не повним наповненням бази даних Scopus та SciVal на момент проведення даного дослідження.

Досліджуючи предметну область основних досліджень щодо стандартів, правил, законів та методичних рекомендацій для відповідального інвестування, можна простежити такі тенденції. Переважна частка публікацій відноситься до соціальних та екологічних наук, інженерії й економіки (економіка, фінанси, бізнес і менеджмент тощо). Такі результати є цілком закономірними, зважаючи на внутрішню природу ESG-інвестицій. Водночас частка економічних досліджень у кумулятивному підсумку її напрямів займає лідируючу позицію.

Лідерами наукових досліджень нормативного регулювання відповідальних інвестицій закономірно є США, Велика Британія, а також Китай. До найбільш активних інститутів увійшли Harvard University, University of Oxford, University College London тощо, а також такі державні організації, як CNRS та World Health Organization.

Найбільше наукових статей з аналізованої тематики опубліковано в таких журналах, як Sustainability, Journal of Cleaner Production, Emerald Emerging Markets Case Studies and

Environmental Science and Pollution Research. Їх тематика досить тісно пов'язана з різними аспектами сталого розвитку, сталим чи чистим виробництвом, питаннями корпоративної соціальної відповідальності, екологічним менеджментом та аудитом тощо.

Лідерами за кількістю публікацій серед авторів є А. Zakari (Beijing Institute of Technology), D. Azhgaliyeva (Asian Development Bank Philippines), F. V. Bekun (Lebanese American University), K. Zaman (The University of Haripur), H. Dinçer and S. Yüksel (Istanbul Medipol University) тощо.

Більшість тематичних кластерів за цією тематикою мають мультидисциплінарний характер. До найбільших із економічно-соціальних тематик належать питання корпоративної соціальної відповідальності та регулювання, звітності зі сталого розвитку, сталих або екологічних менеджерських підходів, інноваційних підходів та цифрових трансформацій, освіти для сталого розвитку тощо.

Серед найбільш поширених або ключових фраз, що характеризують дослідження щодо регулювання відповідального інвестування, трапляються такі: інвестиції та інвестори, корпоративна соціальна відповідальність, сталий розвиток та Цілі сталого розвитку, економічне та соціальне зростання, звітність зі сталого розвитку, фондовий ринок, інновації, екологічне регулювання, розкриття інформації тощо.

Аналізуючи нові теми, що наявні в базі даних Scopus у 2021 році та нарощують потужність у наукових колах щодо питань регулювання відповідального інвестування, необхідно виокремити такі економічні та екологічні наслідки поширення пандемії COVID-19, розвиток штучного інтелекту та роботизації, диджиталізація економіки, становлення на фінансовому ринку індустрії криптовалют тощо.

Найрелевантніші тематичні кластери з аналізованої тематики: корпоративна соціальна відповідальність, корпоративне управління, фірми та монетарна політика, економічне зростання, експорт.

Усе це формує достатнє підґрунтя, щоб перейти до аналізу найбільш значущих робіт із цієї тематики.

У праці Drempeit et al. (2020) стверджується, що відповідальні інвестиції повинні ґрунтуватися на відповідному кодексі етики інвесторів та їх розподіл визначається на основі

рейтингових оцінок. Автори підтверджують позитивну кореляцію між розміром фірми та ESG-рейтингом та відмічають необхідність нормативного врегулювання даного питання під час прийняття інвестиційних рішень [9].

Kim et al. (2022) досліджено вплив акцій корейського Національного пенсійного фонду (НПФ) на ESG і фінансові показники компаній-об'єктів інвестування, що є основою для формування подальших інвестиційних стратегій [16].

Consolandi et al. (2020) досліджують зв'язок ESG-критеріїв та досягненням Цілей сталого розвитку на прикладі сфери охорони здоров'я [7].

Дослідження Nofsinger & Varma (2022) присвячене питанню реакції сталих фондів у США на дані щодо рівня вуглецевого ризику, які через юридичні зобов'язання є нечутливими до повноцінного розкриття інформації. Автори також виділяють негативну тенденцію до зниження оцінки вуглецевого ризику такими фондами не за рахунок відновлюваних джерел, а через зменшення впливу палива [21].

Bose (2020) у своїй праці проаналізував еволюцію ESG-звітності, зокрема через призму Global Reporting Initiative (GRI), the Sustainability Accounting Standards Board (SASB), та the Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD). Він акцентує увагу на таких проблемах ESG звітності, як недосконалість стандартизованих джерел інформації для створення ефективних інвестиційних стратегій [3].

Ching (2020) досліджував якість розкриття ESG-інформації в інтегрованих звітах компаній автомобільної промисловості, споживчих товарів і охорони здоров'я. Він довів низьку якість розкриття ESG-інформації та існування браку знань чи ігнорування необхідності висвітлення таких питань серед менеджменту аналізованих компаній [6].

Escrig-Olmedo et al. (2019) аналізують напрями зміни критеріїв оцінювання ESG рейтинговими агенціями за останнє десятиліття та доводять, що їх внесок у досягнення більш сталого розвитку не є достатнім на даний момент [12].

Weston & Nnadi (2021) розглядають зв'язок між корпоративною соціальною відповідальністю компаній та її фінансовими показниками й надають рекомендації щодо внесення ESG-принципів для прийняття інвестиційних рішень [28].

Gatzert & Reichel (2022) зосередились на аналізі практик сталого інвестування в страховій галузі в Сполучених Штатах і Європі. Одержані дані свідчать про значне збільшення кількості фірм, які згадують стале інвестування, а також збільшення кількості слів, пов'язаних із сталим інвестуванням [12].

Результати динамічного аналізу наукових праць, присвячених стандартам, правилам, законам та методичним рекомендаціям для відповідального інвестування в базі даних WoS, свідчать про щорічне зростання наукового інтересу до тематики нормативного регулювання відповідальних інвестицій та їх дисемінації. Загальна кількість публікацій за всіма блоками перевищує 30 тис., кількість цитувань – понад 500 тис.

Найбільша частка статей належить до економічних та екологічних наук, інженерії та технологій.

За географічною ознакою найбільше досліджень зосереджено в США, Великобританії та Китаї. Також до п'ятірки найбільш активних країн, у яких проводять дослідження, присвячені нормативному регулюванню відповідальних інвестицій, увійшли Австралія, Німеччина та Канада. Щодо найбільш активних інституцій, то тут спостерігаються як світові заклади вищої освіти (University of London, University of California System, Harvard University, University of Oxford), так і державні чи міжнародні організації (World Health Organization, Ministry of Education Science of Ukraine, CNRS).

Що стосується журналів, то більшість із них друкують такі видавці: Elsevier, Springer Nature, Wiley, які належать як до бази даних WoS, так і Scopus. Тематика їх досліджень достатньо тісно корелює з питаннями сталого розвитку, сталим чи чистим виробництвом, екологічними та енергетичними питанням тощо. Аналізуючи конкретні дослідження, відзначимо, що загальні тенденції та більшість публікацій пересікаються з базою даних Scopus. Саме тому на основі відбору праць, що належать до бази даних WoS та не були проаналізовані вище, сформовано такий перелік найбільш релевантних статей.

Liang et al. (2022) аналізують упровадження хедж-фондами принципів відповідального інвестування та звертають увагу на позитивний вплив на ефективність їх діяльності. Це підводить до висновку про необхідність регуляторних реформ щодо

врегулювання даного сектору та стимулювання менеджменту хедж-фондами [18].

Dumgrose et al. (2022) досліджують можливості таксономії ЄС нормативно врегулювати розбіжності в ESG-рейтингах та наголошують на важливості вирішення даної проблематики [10].

Van Oostrum (2021) аналізує потенціал регулювання відповідального інвестування на основі прийнятих Regulation (EU) 2019/2088 (Disclosure Regulation) та Regulation (EU) 2020/852 (Taxonomy Regulation). Автор відмічає, що попри позитивний вплив імплементації даних актів у законодавчому полі, існує потреба в більш чіткому формулюванні визначень та стандартів для вимірювання сталості, а також потребі співпраці різних стейкхолдерів для формування нормативного поля [27].

Rajesh & Rajendran досліджували напрями зв'язку ESG-рейтингів та ефективності дій компаній зі сталого розвитку. Вони виявили необхідність розкриття ESG-інформації для економічної користі та сталості в довгостроковій перспективі [22].

Zhan & Santos-Paulino (2021), досліджуючи проблему подолання гепу фінансування в досягненні Цілей сталого розвитку, пропонують політичні заходи її вирішення. Зокрема, автори розглядають варіанти стимулювання інвестицій у Цілі сталого розвитку, використання різних фінансових інструментів, просування стандартів ESG та імплементація даних основ у звітність, національні чи міжнародні інвестиційні політики тощо [29].

Narumawan et al. (2022) підтверджують, що ефективність інвестицій є одним із найбільш важливих факторів підвищення якості ESG звітністю на основі управління корпоративною інтеграцією [13].

Більш поглиблений аналіз публікацій проведено за допомогою сервісу Biblioshiny. Для цього одержані результати в базі даних Scopus було звужено до орієнтовної кількості 2 000 праць. Одержані дані свідчать про високу подібність аналізованих напрямів дослідження, що підтверджує попередні висновки. Документи в кожному масиві мають подібний середній вік, кількість цитувань на документ, рівень міжнародного співавторства тощо.

Для даних щодо стандартів і правил відповідального інвестування виявлено, що найбільш перспективними темами є питання інвестицій у сталий розвиток з урахуванням економічних і соціальних ефектів, а також дослідження та економічний аналіз інвестування в умовах фінансових криз. Для блоку законів для відповідального інвестування найбільш важливими є дослідження з екологічного регулювання та окремі економічні питання відповідального інвестування; для блоку методичних рекомендацій для відповідального інвестування – питання змін клімату та емісійного контролю. Питання регуляторного забезпечення та економіки екології належать до теми, що лише виникають або вже занепадають. Дані проведеного аналізу свідчать на користь першої частини, тобто тема лише починає свій академічний розвиток.

Якщо у 2017 році обговорювалися питання управління в контексті конкурентоспроможності та прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень, законодавчого врегулювання відповідального інвестування та екологічного впливу, то у 2019 році на перший план вийшли питання економічного та соціального впливу інвестицій, їх прибутковості, а також освіти. У 2022 році до пріоритетних тематик увійшли більш загальні питання поширення інвестицій та інвестиційних фондів як глобально, так і в країнах, що розвиваються, обсягів інвестицій та цінової динаміки, розвитку людського капіталу та економічного зростання.

Взаємозв'язок між окремими авторами, країнами їх походження та тематикою їх досліджень (через призму ключових слів із їх досліджень) показав, що більшість авторів походять із Китаю та США. Тематика їх досліджень тісно пов'язана зі сталим розвитком, корпоративною соціальною відповідальністю, змінами клімату, регулюванням екології та іноземними інвестиціями.

Необхідно зазначити, що в середньому кількість цитувань за аналізовані роки мала спадну тенденцію, а їх пік припав на 2018 рік. Понад 95% авторів мають лише одну публікацію з цієї тематики, а відсоток авторів двох і більше публікацій достатньо малий.

Колаборація між інститутами показує високий рівень міжнародної співпраці між відомими університетами світу.

Зокрема, виділено вісім кластерів, до найбільшого з яких увійшли Yale University, London School of Economics, University of Cambridge, University of North Carolina, University of Amsterdam тощо. Водочас масштаби взаємодії мають глобальний характер, адже залучені всі континенти. Результати підтверджують попередні висновки, що лідерами є США, Великобританія, Китай, Індія та Німеччина. Достатньо чисельними є напрями колаборації США з країнами Європи, Китаєм, Канадою та Австралією. Серед країн Африки також відмічається активна участь у дослідженні тематики регуляторного забезпечення відповідального інвестування.

Додатковим інструментом, що дозволяє будувати бібліометричні мапи для якісного дослідження за ключовими словами, є програмне забезпечення VosViewer. Для цього використано дані з бази WoS.

У результаті аналізу визначено, що найбільш вагомими термінами є вплив, інвестиції, детермінанти та продуктивність. Узагальнено можна виокремити кластери, присвячені питанням драйвери й бар'єри для регулювання відповідального інвестування, асиметрія інформації та стандарти звітності, особливості відповідального інвестування на рівні фірми та їх зв'язку з бізнес-моделями і продуктивністю, процеси ухвалення рішень тощо. Серед досліджуваних кластерів найбільш актуальними вважаються наукові роботи, пов'язані з пандемією COVID-19, зеленими інноваціями, стійким фінансуванням, ESG-рейтингами, добровільним розкриттям інформації та управлінням.

Виявлено форми колаборації між авторами, інституціями, країнами (на прикладі законів для відповідального інвестування). Аналіз колаборацій дозволив визначити 4 кластери та 72 авторів, що свідчить про високий рівень співпраці між авторами в контексті даної тематики. Підтвердженням цього є аналіз інституційної колаборації, в результаті якого було ідентифіковано 12 кластерів із 269 інституції. Одними з найбільш вагомих можна виділити Southwestern University of Finance and Economics (China), Renmin University of China, National Bureau of Economic Research (NBER) etc.

На рівні країн виділено лише три кластери, проте вони мають достатньо чисельні напрями міжнародної колаборації. Лідерами є Китай, США та Англія.

Статичний аналіз публікацій у базі даних Google Scholar, проведений за допомогою програмного комплексу Publish or Perish (PoP), серед 1 000 найбільш цитованих публікацій показав, що найбільш популярною за кількістю наукових праць та цитувань виявилася тематика законів для відповідального інвестування, що передбачає розкриття інформації, постанови, акти, законопроекти тощо. Менше результатів одержано в межах пошукового запиту для стандартів і правил відповідального інвестування. Для більш повноцінного дослідження окремо проаналізовано використання обраних пошукових запитів у межах назв статей та їх ключових слів, що показало високий науковий інтерес та значну дисемінацію результатів. Це підтверджують і показники цитувань, і h-index and g-index.

Динамічний аналіз дозволяє простежити висхідну тенденцію щодо розвитку проблематики законів і методичних рекомендацій для відповідального інвестування, та спадну для стандартів відповідального інвестування, що підтверджує попередні висновки.

Що стосується найбільш популярних праць в аналізованій тематиці за даними Publish or Perish, то можна виділити такі.

Tripathy et al. (2020) аналізують розвиток системи та критеріїв таксономії сталого фінансування та надають рекомендації щодо формування стандартів кліматичних облігацій на рівні ЄС [25]. Mandal & Murthy (2021) досліджували особливості розвитку практики КСВ в Індії та наголошують на нагальній потребі формування єдиної моделі управління з боку інвесторів та ESG-звітності [19].

У праці Dai et al. (2021) досліджується зв'язок між прямими іноземними інвестиціями та зеленими інноваціями, який можливо коригувати за допомогою відповідного екологічного регулювання на рівні країни [8].

Ellili (2020) доводить позитивний зв'язок між розкриттям ESG інформації і якістю фінансової звітності та ефективністю інвестицій на прикладі ОАЕ [11].

У праці Melane-Lavado et al. (2018) надано рекомендації щодо впливу прямих іноземних інвестицій на інвестиційну діяльність малих та середніх підприємств з орієнтиром на сталість [20].

У дослідженні Breedt et al. (2019) перевірено вплив ESG-критеріїв у портфелі акцій на прибутковість та доведено відсутність однозначного фінансового впливу, проте відмічено соціальний вплив [4].

Рівень зацікавленості в тематиці регуляторного забезпечення відповідального інвестування та основні тренди в пошукових запитах було досліджено за допомогою Google trends.

Загалом за 2017-2022 роки спостерігається стабільна позитивна динаміка за всіма трьома пошуковими запитами з незначними флуктуаціями. Тематика стандарти і правила відповідального інвестування є найбільш популярною за аналізований період, найнижчий рівень запитів мала тематика методичних рекомендацій для відповідального інвестування.

Додатково були проаналізовані дані пошукові запити виключно у сфері бізнес і промисловість. Результати досить подібні на попередні, з тим самим розподілом популярних тематик, позитивним трендом тощо.

У географічному вимірі найбільш популярною тематика стандартів і правила відповідального інвестування за 2017-2022 роки була у Франції, Австрії та Бельгії; для законів для відповідального інвестування – Австралія, Нова Зеландія, Ірландія; для методичних рекомендацій для відповідального інвестування – Чилі, Мексика, Аргентина.

Окремі аспекти регуляторного забезпечення відповідального інвестування були досліджені за допомогою інструменту Google Ngram, що відображує основні тренди та частоту використання в Google Books Library. Одержані результати свідчать, що найвищими за частотою використання в Google Books є фрази щодо стандартів і кодексів, законів та актів, правил і принципів у рамках теми регулювання відповідального інвестування. Водочас усі проаналізовані запити мали тенденцію до спадання, що стабілізувалася приблизно у 2017 році.

Більш глибокий аналіз книг із бібліотеки Google Books наведено нижче.

Дослідження OECD (2020) спрямовано на аналіз існуючої таксономії сталого фінансування на прикладі п'яти юрисдикцій (наприклад, ЄС, Франції, Японії тощо). Крім того, в праці надано

загальні рекомендації щодо правильного проектування такої системи таксономії з метою досягнення цілей сталого розвитку [22].

У праці за редакцією Kendall & Sullivan (2022) міститься більш предметний звіт щодо особливостей відповідального інвестування для інвесторів із фіксованим доходом, надаються рекомендації щодо покращання фінансових показників та стійкості інвестиції, а також їх роль у досягненні ЦСР [15].

Більш екологічно орієнтований напрям дослідження має книга під редакцією Alam та ін. (2018), адже в її основі є міжнародне право природних ресурсів. Вони надають загальні та юридичні рекомендації щодо узгодження політик і принципів, спрямованих на досягнення сталого розвитку та, зокрема, сталого використання природних ресурсів [1]. У книзі Chi (2017) досліджено проблеми та пропонуються рішення для узгодження міжнародних інвестиційних угод із цілями сталого розвитку з концептуальної, нормативної та управлінської точок зору [5].

Більш публіцистичного стилю, але від цього більш популярною є книга Swedroe & Adams (2022), що надає загальне уявлення про відповідальне інвестування та його особливості, а також загальні рекомендації для потенційних інвесторів [24]. У подібному стилі написаний і гайд Krosinsky (2017), що не лише розбирає термінологію, а й пропонує практичні рекомендації щодо створення стійкого портфоліо [17].

Проведений аналіз свідчить, що багато праць із тематики регуляторного забезпечення відповідального інвестування мають юридичний характер, що обумовлено її специфікою. Крім того, наявні і публіцистичні праці більш широкого характеру, в яких питання нормативного врегулювання займають лише незначну частину щодо питань відповідального інвестування.

Список використаної літератури

1. Alam, S., Bhuiyan, J. H., & Razzaque, J. (Eds.) (2018). *International natural resources law, investment and sustainability*. Routledge, Taylor and Francis Group. Retrieved from <https://doi.org/10.4324/9781315726076>
2. Bloomberg Professional Services (2021). ESG assets may hit \$53 trillion by 2025, a third of global AUM. Retrieved from

<https://www.bloomberg.com/professional/blog/esg-assets-may-hit-53-trillion-by-2025-a-third-of-global-aum/>

3. Bose, S. (2020). Evolution of ESG reporting frameworks. In S. Bose (Ed.), *Values at Work: Sustainable Investing and ESG Reporting* (13-33). Palgrave Macmillan. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-981-15-7988-7_2

4. Breedt, A., Ciliberti, S., Gualdi, S., & Seager, P. (2019). Is ESG an Equity Factor or Just an Investment Guide? *The Journal of Investing, ESG Special Issue*, 28(2), 32-42. Retrieved from <https://doi.org/10.3905/joi.2019.28.2.032>

5. Chi, M. (2017). *Integrating Sustainable Development in International Investment Law: Normative Incompatibility, System Integration and Governance Implications*. United States: Taylor & Francis.

6. Ching, H. Y. (2020). Responsible Investment and the Disclosure of ESG Information in the Companies' Integrated Reports. In W. Leal Filho et al. (Eds.), *World Sustainability Series*. Springer. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-030-32898-2_29

7. Consolandi, C., Phadke, H., Hawley, J., & Eccles, R. G. (2020). Material ESG Outcomes and SDG Externalities: Evaluating the Health Care Sector's Contribution to the SDGs. *Organization and Environment*, 33(4), 511-533. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/1086026620915155>

8. Dai, L., Mu, X., Lee, C. C., & Liu, W. (2021). The impact of outward foreign direct investment on green innovation: the threshold effect of environmental regulation. *Environmental Science and Pollution Research International*, 28(26), 34868-34884. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11356-021-13782-9>

9. Drempetic, S., Klein, C., & Zwergel, B. (2020). The Influence of Firm Size on the ESG Score: Corporate Sustainability Ratings Under Review. *Journal of Business Ethics*, 167(2), 333-360. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10551-019-04248-w>

10. Dumrose, M., Rink, S., & Eckert, J. (2022). Disaggregating confusion? The EU Taxonomy and its relation to ESG rating. *Finance Research Letters*, 48, 102308. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.102308>

11. Ellili, N. O. D. (2022). Impact of ESG disclosure and financial reporting quality on investment efficiency. *Corporate Governance*, 22(5), 1094-1111. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/CG-01-2021-0010>

12. Escrig-Olmedo, E., Fernández-Izquierdo, M., Ferrero-Ferrero, I., Rivera-Lirio, J. M., & Muñoz-Torres, M. J. (2019). Rating the raters: Evaluating how ESG rating agencies integrate sustainability principles. *Sustainability (Switzerland)*, 11(3), 915. doi: 10.3390/su11030915
13. Gatzert, N., & Reichel, P. (2022). Sustainable investing in the US and European insurance industry: A text mining analysis. In *Geneva Papers on Risk and Insurance: Issues and Practice, Article in Press*. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1057/s41288-022-00270-w>
14. Harymawan, I., Nasih, M., Agustia, D., Putra, F. K. G., & Djajadikerta, H.G. (2022). Investment efficiency and environmental, social, and governance reporting: Perspective from corporate integration management. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 29(5), 1186-1202. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/csr.2088>
15. Kendall, J., & Sullivan, R. (Eds.). (2022). Responsible Investment in Fixed Income Markets (1st ed.). *Routledge*. Retrieved from <https://doi.org/10.4324/9781003055341>
16. Kim, J., Son, S., & Jin, I. (2022). The Effects of Shareholding of the National Pension Fund on Environmental, Social, Governance, and Financial Performance: Evidence from the Korean Manufacturing Industry. *Sustainability (Switzerland)*, 14(18), 11788. Retrieved from <https://doi.org/10.3390/su141811788>
17. Krosinsky, C. (2017). The Short Guide to Sustainable Investing (1st ed.). *Routledge*. Retrieved from <https://doi.org/10.4324/9781351275446>
18. Liang, H., Sun, L., & Teo, M. (2022). Responsible Hedge Funds. *Review of Finance*, 26(6), 1585-1633. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/rof/rfab017>
19. Mandal, R., Murthy, A. (2021). CSR in the post pandemic era: the dual promise of ESG investment and investor stewardship. *Indian Law Review*, 5(2), 229-249. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/09738741211018979>
20. Melane-Lavado, A., Álvarez-Herranz, A., & González-González, I. (2018). Foreign direct investment as a way to guide the innovative process towards sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 172, 3578-3590. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.10.244>

21. Nofsinger, J. R., & Varma, A. (2022). Keeping Promises? Mutual Funds' Investment Objectives and Impact of Carbon Risk Disclosures. *Journal of Business Ethics*. Advance online publication. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05134-3>
22. OECD (2020). Developing Sustainable Finance Definitions and Taxonomies, Green Finance and Investment, *OECD Publishing*. Retrieved from <https://doi.org/10.1787/134a2dbe-en>
23. Rajesh, R., & Rajendran, C. (2020). Relating Environmental, Social, and Governance scores and sustainability performances of firms: An empirical analysis. *Business Strategy and the Environment*, 29(3), 1247-1267. Retrieved from <https://doi.org/10.1002/bse.2506>
24. Swedroe, L. E., & Adams, S. C. (2022). Your Essential Guide to Sustainable Investing: How to Live Your Values and Achieve Your Financial Goals with ESG, SRI, and Impact Investing. Harriman House.
25. Tripathy, A., Mok, L., & House, K. (2020). Defining climate-aligned investment: An analysis of sustainable finance taxonomy development. *The Journal of Environmental Investing*, 10(1), 80-96. Retrieved from <https://doi.org/10.21314/JEI.2020.196>
26. UNPRI (2023). Regulation database. Retrieved from <https://www.unpri.org/policy/regulation-database>
27. Van Oostrum, C. (2021). Sustainability through transparency and definitions: A few thoughts on Regulation (EU) 2019/2088 and Regulation (EU) 2020/852. *European Company Law*, 18(1), 15-21. Retrieved from <https://doi.org/10.1515/euco-2021-0002>
28. Weston, P., & Nnadi, M. (2021). Evaluation of strategic and financial variables of corporate sustainability and ESG policies on corporate finance performance. *Journal of Sustainable Finance and Investment (Article in Press)*. doi: 10.1080/20430795.2021.1947876
29. Zhan, J. X., & Santos-Paulino, A. (2021). Investing in the Sustainable Development Goals: Mobilization, channeling, and impact. *Journal of International Business Policy*, 4(1), 166-183. Retrieved from <https://doi.org/10.1057/s42214-020-00079-7>

Леонід Миколайович Таранюк,
Сумський державний університет, Україна
Рената Корсакене,
Вільнюський технічний університет Гедиміна, Литва
Каріна Вікторівна Таранюк
Сумський державний університет, Україна

9

РЕГУЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: СВІТОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ТРЕНДИ

Сучасні тенденції в інвестиційній сфері є визначальним фактором глобалізації, а глобалізаційні характеристики – основними в міжнародних інвестиційних процесах.

Фінансовий сектор – це один із напрямів глобалізації, який є основною складовою глобалізації. Він розвивається завдяки можливості швидкого потоку фінансів за допомогою світового павутиння. На нинішньому етапі кількість щоденних міжбанківських операцій становить близько 1,5 трлн дол. США.

Зростання обсягів міжнародних інвестицій є особливістю міжнародних економічних відносин. Країни, яким не вистачає національних фінансових ресурсів для розвитку економіки зацікавлені в цьому міжнародному процесі.

На сучасному етапі інвестиції мають різне національне походження та взаємодіють між собою. Вони перетворюються на світові інвестиційні ресурси і функціонують в єдиному глобальному просторі.

Сплеск амбітних планів виробників відновлюваної енергетики та акумуляторів сформував інвестиційну матрицю в першій половині 2022 року, що характерно для відповідального інвестування, тоді як нафта та газ знову увійшли до 10 найбільших одержувачів іноземних інвестицій на тлі тривалої, так званої глобальної енергетичної кризи (Полосьмак, 2022).

Виробники відновлюваної енергії запустили найбільшу кількість мегапроектів у першому кварталі 2022 року на загальну суму капіталовкладень у 48 мільярдів доларів. Було

оголошено кілька великих інвестицій у виробництво водню та аміаку. Загалом основна кількість інвестиційних проєктів у сфері відновлюваної енергетики за ці півроку вища, ніж будь-який інший показник за весь рік із 2003 року (Зайцева, 2015).

Дослідимо динаміку світових міжнародних інвестицій за період 2008-2021 рр. (рис. 9.1) (Investment Climate Statements, 2021).

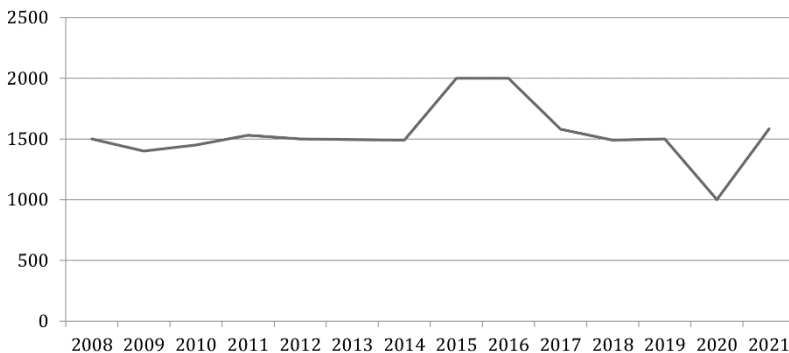

Рисунок 9.1 – Динаміка світових міжнародних інвестицій за період 2008-2021 рр. (Investment Climate Statements, 2021)

Вагомі програми доставлення розвитку в інфраструктуру з багаторічним періодом продуктивності могли б бути основою фінансового інформаційного проєкту. Міжнародні інвестиції та фінансові операції багатонаціональних корпорацій ще не втратили свого імпульсу.

Проте загалом імпульс зростання 2021 року навряд чи вдасться утримати. Глобальні потоки ПІІ в 2022 році, швидше за все, рухатимуться низхідною траєкторією або в кращому випадку залишаться на колишньому рівні. Нова проєктна діяльність уже демонструє ознаки підвищеного неприйняття ризику серед інвесторів. Попередні дані за перший квартал 2022 року показують, що кількість проєктів інвестицій «із нуля» скоротилася на 21%, а кількість угод із міжнародного проєктного фінансування – на 4% (Полосьмак, 2022).

Дослідимо світовий досвід відповідального інвестування. У системі відповідального інвестування на світовому рівні важливе місце займає інвестування проєктів Індустрії 4.0.

Для цього необхідно дослідити зв'язок між глобальними мережами ПІІ та технологічним розвитком як елемент дослідження наукоємності відповідального інвестиційного забезпечення в глобальному інвестиційному просторі.

Щоб зрозуміти зв'язок між глобальними мережами ПІІ та технологічним розвитком, глобальні мережі ПІІ були структуровані на основні та периферійні структури. У глобальній мережі ПІІ є численні емпіричні докази того, що позиція країни в центрі-периферії в глобальній мережі ПІІ істотно та позитивно корелює з технологічним прогресом країни. На перший погляд, установлення однозначного причинно-наслідкового зв'язку між ПІІ та технічним прогресом може здатися складним через можливість зворотного причинно-наслідкового зв'язку. Проте ретельний економетричний аналіз із використанням інструментального оцінювання змінних підтверджує надійність висновків: центральне положення країни в глобальній мережі ПІІ приводить до технологічної переваги. Країни, які тісно пов'язані в мережі ПІІ, можуть покращити структуру всієї мережі, щоб забезпечити рівномірний розподіл міжнародних інвестицій. Досліджуючи позицію технологічного рівня своєї власної мережі в глобальній мережі ПІІ, країни можуть залучати ПІІ від ключових учасників високотехнологічної мережі. Крім того, виявлено, що серед показників здатності до поглинання (НДДКР, людський капітал і наукоємність) лише наукоємність має позитивний і значний гальмівний вплив на співвідношення між позицією країни як вузла мережі та її технологічним рівнем. Оскільки позитивні наслідки ПІІ не є ані автоматичними, ані безумовними, політики мають потенціал забезпечити місцевих учасників необхідними інституційними структурами та стимулами для розвитку належної здатності до поглинання. Позитивний вплив іноземних навичок підсилюється добре розвинутою місцевою бізнес-інфраструктурою та місцевими можливостями. Зокрема, відповідність наукоємності технологічному рівню країни та її позиція в центрі мережі ПІІ висвітлює важливі тонкощі в розумінні здатності до поглинання. Іншим важливим аспектом цього висновку є те, що наукоємність також можна розглядати як міру таких факторів, як якість інвестиційного забезпечення, управління, інституцій

та конкурентоспроможності. Те й інше важливо для іноземних інвесторів, щоб інвестувати, співпрацювати та ділитися знаннями з місцевими партнерами.

Наукоємні фірми можуть розвиватися та розвивати інвестування в інноваційні проекти на основі досвіду, одержаного в цьому середовищі. Тому важливо заохочувати інвестиції до змісту місцевих знань, щоб збільшити здатність до засвоювання та прискорити технологічний розвиток. ПІІ можуть бути корисними, навіть якщо мережевий фокус країни змінюється через фактори здатності поглинання. Немає загальноприйнятого показника рівня розвитку технологій на рівні країни, ані чіткого показника поглинальної здатності. Тому немає альтернативи використанню існуючих моделей. Крім того, результати можуть відрізнятись, якщо розглядати причини участі в різних видах науково-дослідної діяльності. Наприклад, відповідальне інвестування в НДДКР, спрямовані на виведення нових продуктів або послуг на ринок, можуть не мати негайного впливу, тоді як відповідальне інвестування в НДДКР, спрямовані на вдосконалення наявних знань (тобто здатності до засвоювання), можуть мати швидший і відчутніший вплив у короткостроковій перспективі. Подібним чином моделювання мереж ПІІ між країнами, що належать до різних регіональних угруповань, може допомогти краще зрозуміти фактори, що впливають на регіональний розвиток та глобальну економічну інтеграцію, а отже, висвітлюють ефективні напрями відповідального інвестування, вектор якого спрямований на подолання соціальних дисбалансів та екологічної відповідальності в розвитку країн світу.

Необхідно зазначити, що якщо революція – це радикальна зміна політичної ситуації в країні, то технічна революція – це радикальна заміна одних технологій іншими. Ці зміни характеризуються новими технологічними інноваціями та способами їх застосування. Таким чином, кожна технологічна інновація має невимірний вплив на життя соціуму, а інвестування в неї є гарантією до фінансового успіху компаній.

Дослідимо європейський досвід упровадження відповідального інвестування в проектах четвертої промислової революції (Індустрія 4.0) в системі відповідального інвестування Італії. Необхідно зазначити, що ця революція

охоплює серію нових технологій, які поєднують фізичний, цифровий і біологічний світи, впливаючи на всі сектори економіки та галузі. Одним словом, швидкість і масштаб цієї технологічної революції є безпрецедентними.

Нещодавно уряд Італії запровадив програму «Індустрія 4.0», яка спрямована на сприяння зростанню та розвитку бізнесу, зокрема, за допомогою підтримання досліджень і розробок та збільшення інновацій у виробничих процесах. Ці заходи мають на меті забезпечити доступність інвестицій і надати податкові пільги для підвищення заробітної плати, пов'язаної з продуктивністю (так звані «факторні заробітні плати»), що ефективно посилює заходи соціальної спрямованості відповідального інвестування.

Ключовими аспектами Індустрії 4.0 є збільшення податкового кредиту для витрат на дослідження та розробки до 50%, з максимальним лімітом 20 млн євро на бенефіціара. Цей податковий кредит буде доступний не лише для італійських компаній, а й для іноземних компаній із постійним представництвом в Італії, які:

- виконують науково-дослідні роботи для компаній, що впроваджують «зелені» технології в перероблення сміття та розміщені за межами Італії;

- інвестиції в нові матеріальні активи, обладнання та технології для розроблення інноваційних продуктів і процесів підлягають податковій амортизації – 250%, зокрема виробництва медичного обладнання та інструмента;

- фінансові внески розміром від 20 000 млн євро до 2 млн євро для покриття частини відсотків, які сплачує компанія за банківським фінансуванням;

- запровадження факультативного пільгового режиму оподаткування доходів від використання нематеріальних активів (промислових патентів, зареєстрованих торгових марок, промислових зразків, ноу-хау та авторського програмного забезпечення), зокрема у сфері перероблення відходів;

- можливість сплачувати знижений або фіксований податок (10% – фіксована ставка) на винагороди за результатами роботи, які виплачують працівникам за колективними договорами з профспілками (Пасі, 2016).

Це важливі заходи, що надають значні переваги компаніям, які прагнуть до інновацій, зокрема у сфері «зелених» технологій. Їм потрібен детальний бізнес-план заходів, щоб задокументувати понесені витрати та підтвердити, що вони є заходами Індустрії 4.0 згідно з новими законами та правилами.

Прикладом інтеграції четвертої промислової революції в Італії є придбання компанії Robuschi підприємством Gardner Denver. Форсунки, насоси та відповідні агрегати компанії використовують на різноманітних кінцевих ринках, урахувавши стічні води (водовідведення населених пунктів та виробництв), гірничодобувну промисловість, виробництво електроенергії та загальне промислове застосування. Компанія Robuschi є чудовим стратегічним доповненням до портфолію підприємства Gardner Denver і ідеально вписується в групу промислових продуктів Gardner Denver. Очікується, що розширені виробничі можливості компанії Robuschi забезпечать значну синергію витрат, оскільки продовжує оптимізувати європейську виробничу наявність на основі принципів відповідального інвестування підприємства Gardner Denver Way (Пасі, 2016).

Дослідимо європейський досвід упровадження відповідального інвестування в медичну сферу Європейського Союзу як чинник підвищення рівня соціального забезпечення громадян ЄС під час реалізації даного інвестування.

Незважаючи на численні перешкоди та зростання конкуренції, європейська індустрія продукції медичного призначення (MedTech CDMO) відновила зростання, починаючи з 2021 року.

Згідно з оптимістичним прогнозом європейський ринок MedTech CDMO буде розширюватися на середньорічному темпі зростання на 8,5% між 2021 і 2023 роками. Нормалізація стратегій закупівель OEM-виробників і зростання рівня запасів – це дві тенденції, які, ймовірно, вплинуть на ефективність ринку. Після подолання численних загроз для безперервності ланцюга створення вартості продукту в 2021 і 2022 роках рішення щодо закупівель повинні відновити звичайну роботу з оновленим акцентом на довгострокове планування ефективності.

Загрози та постійні труднощі існують для глобального CDMO для медичних пристроїв. Як у США, так і в Європі ринок медичної продукції може стати надто дорогим для менших

CDMO без доступу до недорогої потужності, оскільки витрати на робочу силу та транспортування зростають.

Завдяки рекордній кількості інвестиційних транзакцій, завершених упродовж року, у 2021 році діяльність у світовій індустрії медичних пристроїв CDMO досягла нового максимуму. Консолідація галузі й надалі сприятиме як інвестиціям приватного капіталу, так і тенденції до неорганічного зростання у 2022 році. Виробничі компанії все ще оскаржують ціннісні можливості та кінцеві ринки. Повернення до нормального життя пришвидшило зростання європейського сектору MedTech CDMO, але окремі підприємства можуть опинитися під загрозою через загострення конкуренції, порушення логістики та зростання витрат на матеріали й робочу силу. Щоб успішно орієнтуватися на складному та динамічному ринку, такому як ринок MedTech CDMO, необхідно провести ретельний аналіз бізнес-можливостей і основних потенційних обмежень для кожної ринкової ніші та впроваджувати механізм відповідального інвестування в ті компанії, які показують прогрес на ринку товарів медичного призначення в Європі.

Тенденції в галузі технологій, політики та сталого розвитку надають багатогранний вплив на міжнародне виробництво, посилюють один одного, розвиваються в протилежних напрямках та по-різному проявляються в різних галузях та країнах (табл. 9.1) (Полосьмак, 2022).

Таблиця 9.1

**Конфігурації міжнародного інвестиційного
виробництва як елемент відповідального інвестування
(Глобальні трансформації, 2021)**

Конфігурація міжнародного інвестиційного виробництва	Основні наслідки різних траєкторій для інвестицій і розвитку приймаючих країн
Решоринг	Можливий шок реструктуризації, враховуючи вилучення інвестицій, перебазування; направлення інвестицій. Скорочення ресурсів ПІІ, орієнтованих на підвищення ефективності. Ускладнення вбудовування в глобальні ланцюжки постачань і освоєння в них виробництва дедалі більш великих переділів

Продовження таблиці 9.1

Диверсифікація	Прискорення переходу на нематеріальні активи і глобальні ланцюжки постачань на основі послуг. Участі в глобальних ланцюжках постачань сприяє якості жорсткої і м'якої цифровий інфраструктури
Регіоналізація	Перехід від глобальних інвестицій, орієнтованих на ефективність, до регіональних інвестицій, орієнтованих на освоєння ринку. Перехід від інвестицій у вертикальні сегменти глобальних ланцюжків постачань до інвестицій у кластери і ширшу індустріальну базу
Копіювання	Перехід від інвестицій у великі промислові виробництва до інвестицій у дрібні розподілені виробництва. Місцеві виробничі послуги і виробнича база служать необхідною умовою залучення кінцевих виробництв до глобальних ланцюжків постачань

Кожний напрям інвестування може розглядатися як відповідальне інвестиційне забезпечення з посиленням соціальної, екологічної складової в інвестиційних проєктах.

Щодо національних особливостей інвестиційного забезпечення в контексті впровадження механізмів відповідального інвестування, то необхідно зазначити, що незважаючи на потенціал України, прямі іноземні інвестиції (ПІІ) залишаються низькими. У 2020 році в Україні спостерігався чистий відтік інвестицій. Окрім пандемії, іноземні інвестори називають корупцію, зокрема в судовій системі, ключовою проблемою для ведення бізнесу в Україні. Для залучення іноземних інвестицій уряд на початку 2021 року ухвалив новий закон, який надає значні фінансові та операційні стимули компаніям, які здійснюють великі інвестиції в Україну.

З 2014 року в Україні було проведено низку реформ, зокрема запущено низку антикорупційних інституцій. Однак восени 2020 року Конституційний Суд України визнав недійсними ключові положення законів, що є основою двох із цих інституцій – Національного антикорупційного бюро (НАБУ) та Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК). Ці рішення скасували ключові положення попередніх програм МВФ, запобігаючи виплаті нових пільгових позик МВФ,

Світового банку та ЄС. Конституційний суд також розглядає справи про оскарження конституційності Вищого антикорупційного суду і Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Уряд і парламент ведуть переговори з міжнародними партнерами щодо законодавства, яке б скасувало наслідки рішень.

Зазначимо переваги та недоліки здійснення відповідального інвестування в Україні.

Переваги:

- відносно недорога робоча сила;
- освічені кадри;
- прекрасна інфраструктура;
- зручна логістика.

Недоліки:

- висока забюрократизованість дозвільних процесів;
- системна корупція;
- традиційна закритість деяких галузей для іноземного інвестування.

Після 24 лютого 2022 року ситуація в Україні істотно змінилася: додалися воєнні ризики:

- можливість знищення чи захоплення активів;
- проблеми логістики;
- проблеми з інфраструктурою;
- непередбачувані обставини платежів;
- неможливість залучення іноземних позик та страхування (Полосьмак, 2022).

Формуючи висновок дослідження, необхідно відзначити важливість відповідального інвестування на світовому та національному рівнях, адже воно вирішує соціальні та екологічні дисбаланси в роботі економіки країни і спрямоване на реалізацію інвестиційних проєктів, які вирішують проблеми соціуму, інвестиційні проєкти зелених технологій (переробка сміття, альтернативна енергетика), інвестиційні проєкти медичної сфери (виробництво медичного обладнання та медикаментів) щодо покращання якості життя населення. Реалізація цих інвестиційних проєктів буде позитивно впливати на поширення механізму відповідального інвестування в глобальному та національному інвестиційному просторі.

Список використаної літератури

1. Полосьмак, В. І. (2022). Глобалізація інвестицій у міжнародних компаніях. Взято з <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/90395>
2. Зайцева, М. В. (2015). Концепції впливу глобалізації на міжнародні відносини. *International relations. Part «Political science»*, 15. Взято з http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2670
3. Investment Climate Statements: Ukraine (2021). Retrieved from <https://www.state.gov/reports/2021-investment-climate-statements/ukraine/>
4. Paci A. Industry 4.0 and international investment activities (The Perspective of CDMOs in the Future of Pharmaceutical Industry) (2016). Retrieved from <https://slideplayer.com/slide/14812356/>
5. Глобальні трансформації міжнародної інвестиційної діяльності ТНК (2021). Взято з <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/51417/1/%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%20%D0%9C%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C%20%D0%92.pdf>

Наукове видання

СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНЕ ІНВЕСТУВАННЯ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Монографія

*Матеріали подаються в авторській редакції.
За загальною редакцією О. Л. Пластуна*

Підп. до друку 20.09.2023. Формат 60x84/16.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 9,3. Обл.-вид. арк. 8,35.
Тираж 300 пр. Вид. № 19.

Видавець:

ВВП «Мрія», 40000, м. Суми, вул. Кузнечна, 2.
Тел.: 22-13-23, 679-215.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, № 6803 від 12.06.2019 р.

Виготовлювач:

ТОВ «Видавничий дім «Ельдорадо».
40000, м. Суми, пров. Академічний, 6.
Тел./факс: (0542) 22-34-37.

ISBN 978-966-473-342-4

9 789664 733424